

YÜZELLİLİKLER

İlhami SOYSAL

ÖNSÖZ

ANADOLU'daki Ulusal Kurtuluş Savaşımız boyunca, emperyalizm ve kapitalizmin maşası saldırgan dış düşmanlarla olduğu kadar, iç düşmanlar ve siyasal karşıtlarıyla da boğuşup savaşmak zorunda ıkalın Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun başı Mustafa Kemal Paşa, Lozan Barış Andlaşması gereğince, bu anlaşmanın imza tarihine kadarki dönem için bir genel af ilanı zorunluluğu ile karşı karşıya kaldıklarında, uzun pazarlıklar sonucu bu andlaşmaya, 150 kişilik bir istisna maddesi koydurmuşlardır.

Lozan Barış Andlaşmasına bir protokolle eklenen bu istisna maddesine göre, adları sonradan saptanacak 150 kişi, Türk Hükümetince, Türkiye'de iseler sınır dışı edilebilecek, dışardaysalar yurda girmeleri önlenecek ve Türkiye'deki malları da kendilerince ya da vekillerince dokuz az içinde tasfiye edilmezse, hükümetçe sattırılacak, ancak bunların karşılığı kendilerine ödenecektir.

23 Temmuz 1923'de Lozan Barış Andlaşması imzalandığında af dışı bırakılacak bu 150 kişinin kimler olacağı henüz saptanmamıştır. Kimin saptayacağı, hangi ölçülere göre saptayacağı da belli değildir.

1923 yılında T.B.M.M.'nce kabul edilen 391 sayılı Af yasası sırasında da, henüz 150 kişilik listeye kimlerin gireceği saptanmış değildir. Aynı şekilde, 1924 yılında Lozan Barış Andlaşması koşulları gereği çıkartılan 12 Ramazan 1342 (16 Nisan 1924) tarihli 487 sayılı genel af yasası sırasında da 150'liklerin kimler olacağı belli değildir. Ama bu yasanın 3. ve 6. maddeleri, 150'likler konusunda ilk açıklıkları getirmiştir. Bu maddelerde, Lozan Barış Andlaşmasına bağlı Genel Af Protokolünde sözü edilen 150 kişinin, genel af dışı bırakıldığı ve yasa hükümlerinin Adalet ve Millî Savunma Bakanlıklarınca yürütüleceği belirtilmektedir.

16 ile 22 ve 23 Nisan 1924 tarihlerinde, 150'likler konusu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumlarında ele alınmış, 23 Nisan 1924 günü akşamı da Bakanlar kurulu, Millet Meclisindeki gizli ve açık görüşmelerin, yapılan hazırlık çalışmalarının ışığı altında 149 kişilik bir liste hazırlamıştır.

Onanmak üzere Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya sunulan bu listeye Gazi, 1 Haziran 1924 günü, Köylü Gazetesi sahibi Refet'i de katmış ve listeyi onamıştır.

Aradan üç yıl geçtikten sonra 28 Mayıs 1927'de 150'likler, T.B.M.M.'ce kabul edilen bir başka yasayla Türk Vatandaşlığından da çıkarılmışlardır.

En azı 15 yıldır yurt dışında olan ve bir kısmı da ölmüş bulunan 150'likler, Atatürk'ün hayatta olduğu son yıl, onun buyruğuyla 26 Haziran 1938'de çıkartılan 3527 sayılı yasayla başışlanmışlar ve dileyenlerin yeniden Türk Vatandaşlığına kabulüyle yurda dönmeleri kararlaştırılmıştır.

Bir bölümü yurt dışında sürgünde ölmüş olan 150'liklerin başışlandıktan sonra büyük kısmı yurda dönmüşse de, dönmeyip gurbette (kalanları da olmuştur).

Saptayabildiğimiz kadarıyla, bu araştırmayı yaptığımız 1984 yılı içinde, yani 150'liklerin bir liste halinde saptandıkları tarihten 60 yıl sonra, bu listeye girip de yurt içinde ve dışında hayatta olan hiç kimse kalmamıştır.

Bizi böylesi bir araştırma yapmaya iten yaşlı-geç Türk okuyazarlarının yakın tarihimiz konusundaki ilgisizliğin doğal sonucu olan korkunç bilgisizlikleri oldu. Dahası, konunun uzmanları da, tarihimizin bir döneminin az bilinen bu olayı için bilimsel herhangi bir yayın yapmamışlardı. Kaynaklar dağınık olarak duruyordu. Bir amatör araştırmacı olarak biz, bunlardan derleyebildiğimiz kadarını bir araya getirip, ilgilenenlere bir tutam ham bilgi sunmak istedik.

Kuşkusuz ki eksiklerimiz, yanlışlarımız vardır. Dileyelim ki, bu ufak araştırma, daha yetenekli ve profesyonel tarihçilere, konunun üstüne daha derinlemesine gitmeleri için bir uyarı olsun.

İlhami SOYSAL
Pendik, 10.12.1984

KİMDİLER? NE YAPTIKLAR? NE OLDULAR?

SON NEFESİNİ VATAN TOPRAKLARINDA VEREN MİRALAY SADIK BEYİN ÖYKÜSÜ

1940 yılı Şubat'ının 24'ünde yayınlanan bazı İstanbul gazetelerinde şu ufak haber yer aldı:

«Hürriyet ve İtilâf Fırkası Reisi Esbakı Miralay Mehmet Sadık Bey, önceki gün akşam üzeri vapurla, Romanya'nın Köstence Limanı'ndan şehrimize gelmiş, vatan topraklarında geçirdiği ilk geceyi takiben de irtihal etmiştir. Merhumun naşının bugün defnedilmesi beklenmektedir.»

Geçmiş bilmeyenler için pek fazla anlamı olmayan bu ufak gazete haberi, aslında, ardında büyük bir dram saklamaktaydı.

Miralay Mehmet Sadık Bey, ya da kısaca Miralay Sadık Bey, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde yetişmiş, adı pek çok büyük olaya karışmış bir subaydır. 1860 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, İlmiye sınıfından Huzur Dersleri Baş Mukarriri Filibeli Abdullah Efendidir. Mehmet Sadık, 1882 yılında Harp Okulunu Süvari Mülazimi (teğmeni) olarak bitirmiştir.

Makedonya'da çeşitli ordu birliklerinde görev yapan, Süvari Miralay (Albayı) rütbesiyle 1908 öncesinde Manastır'da Süvari Alayı Komutanı olarak bulunan Miralay Sadık, gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilk mensuplarından. Bu cemiyetin Rumelinde ordu birlikleri içinde dalbudak salmasında önemli rol oynamıştır. Hürriyet Kahramanlarından Eyüp Sabri Bey'in (Akgöl) anılarında belirttiği gibi, sonradan partiye dönüşecek bu gizli cemiyetin «gelişmesinde çok emeği olan» Miralay Sadık (1), 1908 Meşrutiyetini Manastır'da bir top üstünde halka açıklayan Vehip Bey (sonradan Paşa) nın en güvendiği komutanlardan biridir. O günlerde, Manastır'daki Süvari Alayının komutanıdır.

Hürriyetin (1908 Meşrutiyeti'nin) ilanını izleyen günlerde Manastır'dan İttihat ve Terakki Kongresine gönderilen Dr. Nazım, Hatip Ömer Naci ile «birlikte giden üçüncü murahhas Miralay Sadık Bey'dir(2). Sadık Bey, Cemiyet'in, —İttihat ve Terakki— masonların ve Siyonistlerin etkisi altında kalmasına karşıdır. Halveti Tarikatı mensubudur (3). Muhafazakâr'dır (tutucu) (4). Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde Debre'de İttihat ve Terakki adına mutasarrıflık yapmıştır. Miralaylıktan (albaylık) emekli olmuş, politikaya atılmıştır. Eğitimci, gazeteci yazar ve I. Cumhuriyet milletvekillerinden İbrahim Alaattin Gövsa'nın amcasıdır.

İttihat ve Terakki Fırkasının 1908, 1909, 1910 Kongreleri sırasında ve sonrasında değerinin yeterince anlaşılmadığı kanısında olan Miralay Sadık bey, 1911 kongresinin ardından bu cemiyete muhalefete başlamıştır. Kendisine bağlı subaylarla, İttihat ve Terakki'nin çoğunlukta olduğu Meclisi Mebusanı basmayı, İttihatçıların Babıali Baskınından önce bir hükümet darbesi yapmayı tasarlayan Miralay Sadık Bey, bu girişimlerini gerçekleştirememiş, ancak bunlardan çok daha önce 1911 yılında İttihat ve Terakki Fırkası karşısındaki tüm muhalif fırka ve cemiyetleri (parti ve dernekleri) içeren Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İkinci Reisi olarak politika sahnesinde görünmüştür. Damat Ferit Paşa'nın Başkan olduğu bu parti, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikast üzerine dağılmış, Miralay Sadık Bey önce Paris'e, sonra Mısır'a gitmiştir (5).

Mısır'da tek oğlu Muhittin'e frerler okulunu bitirtecek kadar oturduğu (6) anlaşılan Miralay Sadık Bey, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi üzerine yeniden Fransa'ya gitmiş olmalıdır. İstanbul'a dönüşü, Mütareke'den (Mondros Birakışması) sonra 25 Nisan 1919'dadır. Paris'ten geldiğinde, düşmanları saydığı İttihat ve Terakki Partisi yöneticileri iktidardan uzaklaşmış, «en büyük muhalifi» (7) Enver Paşa ve öteki İttihatçılar yurt dışına kaçmış bulduklarından, bir kahraman olarak karşılanan Miralay Sadık Bey, Padişah Vahideddin tarafından Ayan Meclisi üyeliğine atanmıştır (8). 1919'da ikinci kez siyaset sahnesinde ve yarı iktidar görünümünde olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasında Sadık Bey'in dönüşü sonrasında yapılan bir kongre ile, Fırka Başkanlığına Ayan azası Sadık Bey getirilmiştir. Damat Ferit Paşa ise bu sırada Osmanlı Devleti Sadrazamıdır.

Mütareke İstanbulunda Rahip Free ve Sait Molla tarafından kurulmuş İngiliz Muhipleri Cemiyetine giren Miralay Sadık Bey ,22 Eylül 1921'de bu cemiyet içinde de bir kongre darbesiyle, Sait Molla ve yandaşlarını bertaraf etmişse de, bu cemiyetin başında bir ay bile kalamadan, bir karşı kongre darbesiyle koltuğunu yeniden Sait Molla'ya kaptırmıştır (9). Yeğeni İbrahim Alaattin Gövsa'nın belirtmek durumunda kaldığı gibi, Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca Anadolu Direnişine sempati ile bakmayan Miralay Sadık Bey(10), Yunan ordularını Afyon'da yenip, İzmir'de denize döken Büyük Zafer'den sonra, 5 Kasım 1922 de, Damat Ferit'in eski Dahiliye Nazırı ve Peyamı Sabah Başyazarı Ali Kemal Bey'in Beyoğlundan kaçırılıp Anadolu'ya sevk edilmesini izleyen günde İngilizlerin İstanbul'daki Büyük Elçiliğine sığınanlar arasında yer almış ve daha ilerdeki günlerde İngilizlerin sağladığı bir vapurla Romanya'ya gitmiştir (11).

Romanya'da Kiraz Hamdi Paşa, Gümölcüneli İsmail Bey, eski Dahiliye Nazırlarından Mehmet Ali Bey, Manavoğlu Nevres, Sakallı Sami, Adapazarlı Çerkez Aslan ve arkadaşları gibi küçük bir grupla (12) aralarında çıkan çatışmalar yüzünden bu arkadaşlarından kopmuş ve Dobruca'da Hırsova kentinde 18 yıl geçirmiştir. Hayatının sonlarına doğru gözlerini yitiren ve nefes darlığı hastalığına yakalanan Miralay Sadık Bey, eşi iki kızı ve oğluyla, maddi bakımdan sıkıntılı günler geçirmiştir. Oğlunun şoförlük yaparak bakmak durumunda kaldığı aileden, önce Sadık Bey'in eşi, ardından kızlarından biri, Dobruca'da ölmüşlerdir.

1924 yılında 150'likler listesine alınan, 1927'de Vatandaşlıktan çıkarılan Miralay Sadık Bey, 1938 affı çıktığında yurda dönmeyi red etmiş, 1940'da, «o sıralar milletvekili olarak Mecliste bulunan, yeğeni İbrahim Alaattin Gövsa'ya kaderinden şikayet eden uzun bir mektup yazmış, affa uğramış bir mücrim gibi dönmem vatanıma. Bu lekenin alınından silinmesi lazım, demiş. Gövsa bu mektubu o devrin Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'ye götürmüş, her zaman anlayışlı ve daima müşfik olan İnönü ilgilenmiş ve yurda ailece dönüşlerini, dışişlerine sağlattırılmış.» (13)

Miralay Sadık, on sekiz yıllık bir ayrılıktan sonra 23 Şubat 1940'da Galata rıhtımında vapurdan indiğinde, vatan topraklarını öpmüş. Kendisini karşılayan yeğenleri Alaattin ve Selahattin Gövsa'larca alınıp, Gövsa'ların evine götürülmüş ama, nefes darlığı ve heyecan seksen yaşındaki bu sürgünü iyice bitirmiş. Evde bir iki saat bile kalmadan, doktorlar ve gazeteciler eşliğinde hemen Numune hastanesine kaldırılmış. Beraberinde giden kızı iki saat sonra ağlayarak gelmiş ki, Sadık Bey Efsanesi son bulmuş. Sonradan mezarını oğlu ve öteki yakınları bile bilip bulamamışlar (14).

Miralay Sadık Bey'in dramı, 150'liklerin pek çoğunun dramının bir benzeridir...

Peki, neydi Miralay Sadık Bey ve daha 149 kişiyi yurt dışına, gurbet ellerine sürükleyen sel?

Bunu görebilmek ve anlayabilmek için ,Anadoludaki Ulusal Kurtuluş Savaşı ateşlerinin yandığı yıllara, 1919'lara kadar geri gitmek gerekecektir.

O GÜNLERDE MANZARAI UMUMİYE

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, 3 Şubat 1921 günü akşamı, Çankaya'daki sobayla ısıtılan üç odalı bağ evinden çıkıp, taa karşılarda Keçiören'de bir başka bağ evinde oturan bir arkadaşına yemeğe gider. Yanında, İcra Vekilleri Heyeti'nden Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım) Vekili Dr. Adnan Bey'le (Adivar), Maliye Vekili Ahmet Ferit Bey (Tek) bir de Kalem-i Mahsus Müdürü Mülâzım-ı Evvel (teğmen) Hayati Bey vardır.

Evine konuk gidilen arkadaş ise, Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi, Cebelibereket Meb'usu Topçu İhsan Bey'dir. (Eryavuz).

1921 yılının başında Anadolu'da ilginç gelişmeler olmaktadır. TBMM orduları, Batı Cephesi'nde 1. İnönü Savaşı'nı kazanmışlardır. Yunan saldırısı kırılmıştır. Çerkez Ethem kuvvetleri çözülmüş, Ethem ve kardeşleri Yunanlılara sığınmışlardır. İngilizler, Anadolu'daki direniş karşısında, Yunanlıların sürekli bir başarı sağlayamayacaklarını anlamış, Londra'da toplanacak bir konferansla, 10 Ağustos 1920'de imzalanmış Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu olan Sevr Antlaşması'nı yok sayarak, onun yerine ona çok benzeyen yeni bir anlaşmayı Osmanlılarla birlikte, Ankara'daki direnişçilere de kabul ettirebilme çarelerini aramaya başlamışlardır. Londra'ya gönderilecek Türk delegasyonuna, Ankara'nın da bir temsilci katmasını istemektedirler.

İstanbul'daki Sadrazam Tevfik Paşa, kabinesinde bakan olan iki eski Sadrazamı, Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşa'yı, İstanbul'la Ankara arasında arabulucu olsunlar diye, görüşmek üzere Bilecik'e göndermiş, Mustafa Kemal Paşa da onları, bir olup bittiyle alıp Ankara'ya getirmiştir.

Yeni yılın ilk günlerinde, 20 Ocak 1921'de Ankara'daki TBMM, ilk maddesi, «Hakimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir» diye başlayan yeni bir Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) kabul etmiştir. İstanbul Hükûmeti'nin tüm isteklerine karşılık, bu hükümetin iki üyesi, iki eski Osmanlı Sadrazamı Ahmet İzzet ve Salih Paşa'ların Ankara'daki «zoraki misafirlik»leri uzatılmaktadır.

TARİH, HAKLARINDA NASIL HÜKÜM VERECEK?

İşte 3 Şubat 1921 günü akşamı, Topçu İhsan Bey'in Keçiören'deki bağ evindeki yemekte bütün bu gelişmeler görüşülürken, bir ara Mustafa Kemal Paşa acı acı gülererek anlatır:

— «İzzet Paşa, İsmet'in (İnönü) Ankara'da bulunmasından isttfade edip İstanbul'a dönmek için şefaathemin etmiş. Ben de, Ankara'da daha çok kalmak istemediklerine dair kendilerinden bir mektup istedim. Hayret ettim... Bunu da vermişler, fakat kendi istedikleri gibi tadil etmek istemişler. Eski metinde ısrar ettim. Ona da hayır demediler... Bütün arzuları, bir an evel evlerine dönmek.. Yarın, tarih haklarında nasıl acı bir hüküm verecek, hiç düşünmüyorlar...»

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri üzerine, hırçın bir devrimci olan Topçu İhsan Bey şöyle konuşur:

— «Güzel ama Paşam, biz, tarihe hiçbir vesika ve müsbet hadise bırakmıyoruz ki... Sizin bu af ve müsamaha hissiniz devam ettikçe, kim vatanperver, kim bugünkü şerait içinde münhasıran şahsını düşünmüş, hatta hıyanet etmiş, tarih bunu tesbit edemeyecek... Ben, İstiklâl Mahkemesi Reisi olarak konuşacağım :

«Önümüze gelen dosyaları tetkik ve neticelendirirken, görüyorum ki, asıl mücrimler karşımızda değildir. Bizim elimize geçenler, onların vasıta-i mel'ânetleridir... Diyelim ki bugünkü şerait içinde onları adalet huzuruna, sevkedebilmek kudretine malik değiliz- Fakat meselâ, Damat Ferit habisi için bir karar alabildik mi? Alamadık... Hatta onun efendisi Padişah için bir tel'in kararı kabul edebildik mi? Diyelim ki henüz zamanı ve sırası değil... Fakat bir gün elbette bunların huzur-u millette hesaplarını görme günü gelecektir... Böyle olmasa bile, faaliyet ve gayeleri tarihe intikal ettirmek için, şimdiden hazırlıklı olmalıdır. Siyaset cilveleri içinde ,öyle hadiseler unutuluyor ki, yarın, hakikatleri elde etmek imkânsız hale gelecektir.»

Ankara İstiklâl Mahkemesi Başkanı İhsan Bey'in bu görüşlerine Dr. Adnan Bey de katılır. Ancak o, gıyapta hüküm vermeye karşıdır. Maliye Vekili Ferit Bey de Adnan Bey'e katılır. Bu konuşma o noktada kalır.

3 Şubat 1921 gecesinin üstünden bir buçuk yıl kadar zaman geçer. 2. İnönü zaferi, Sakarya zaferi, 30 Ağustos zaferleri kazanılmış, Yunan Ordusu İzmir'de denize dökülmüş, vatan kurtulmuştur. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından önceki günlere gelinmiştir. Bir akşam Mustafa Kemal Paşa, İhsan Bey'i yemeğe çağırır. Yemekte, İsmet Paşa, (İnönü), Fevzi Paşa (Çakmak), Kâzım Paşa (Özalp), Ali Fethi Bey (Okyar), Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), Adliye Vekili Seyyit Bey'ler de vardır.

Gazi, İhsan Bey'e şöyle der:

— «İhsan Bey... Hatırlar mısınız, bir gün sizinle ve zannediyorum ki Doktor Adnan ve sabık Maliye Vekili Ferit Bey'lerin bulunduğu bir hususî toplantıda, zaferden sonra memlekette kalması, vatanın huzuru itibarıyla mucibi endişe olacak kimselerin listesinden bahsetmiştik ve hatırımda kaldığına göre, siz bunların daha o zaman tesbitini istemiştiniz- Şimdi Yusuf Kemal Bey, her beynelmilel muahedenin bir affı derpiş ettiğini söyleyerek, böyle bir ihtimale karşı hazır bulunmamızı istiyor...

«O halde, bizim yapacağımızı tasavvur ettiğimiz hazırlıklar, bir emrivaki oluyor demek. Ne dersiniz?» (15).

AFF-I UMUMİ KANUNU VE 150'LİKLER

Lozan Barış Antlaşması'nda kabul edilen bildiri gereğince TBMM. 12 Ramazan 1342 (16 Nisan 1924) tarihinde 487 sayılı Genel Af Yasası'nı kabul eder. Bu yasanın 150'liklerle ilgili 3. ve 6. maddeleri şöyledir:

«Madde 3 — - Lausanne Muahedenamesi'ne merbut (bağlı) Aff-ı Umumi Protokolü'nde istihdaf edilen (amaçlanan) 150 şahıs, işbu aftan müstesnadır.

«Madde 6 — İşbu kanunu icra-yı ahkâma (uygulamaya) Adliye ve Müdafaa-i Milliye Vekilleri memurdur.
»

Lozan Konferansı öncesinde, Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşenk) hatırlattığı, her uluslararası barış antlaşmasında bir genel affın da yer alacağı hükmü üzerine, Gazi Mustafa Kemal Paşa, toplantıya çağırdığı Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi Topçu İhsan Bey'e bir buçuk yıl önceki konuşmalarını hatırlattıktan ve ne düşündüğünü sorduktan sonra söze İsmet Paşa karışır, şöyle der:

«İstiklâl mahkemelerine intikal eden ve neticelenen mevzuların mümasil cürümlerini irtikap edenlerden bir kısmı, bugün hudud-u millî dışındadırlar. Bir kısmının da hudutlarımız içinde kalmasına dahili emniyetimizin müsaadesi yoktur. Meselâ öyleleri vardır ki, bunlar ele geçmiş olsaydı, İstiklâl Mahkemelerinin mümasil cürümlerde verdiği kararlar, kıstas olarak kabul edildiği takdirde, derhal idam edilmeleri lâzım gelirdi. Sonra İstiklâl Mahkemeleri, bazılarının da gıyabında karar vermiştir. Bir affın mevzuu bahs olması, mutlak olduğuna göre, affa lâyük olmayanların şimdiden tesbiti zarureti var. Bunların kimler olduğunu nasıl tespit edeceğiz?»

Topçu İhsan Bey, sonradan kaleme aldığı anılarında, bu ikinci tartışmada, sorulara cevap vermede kararsız kaldığını belirtir. «Af dışı bırakılacaklar nasıl, kimler tarafından ve hangi yetkiyle saptanacaktır? Hangi tarihten bu yana suç işlemiş sayılanlar bu listeye alınacaktır?» Endişelerini söyler.

Gazi bu kere Fevzi Paşa'ya döner ve sorar.

«Müşir hazretleri, ne buyuruyorsunuz?»

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) bir süre düşündükten sonra şöyle der:

«Ordu mensubeyni arasında Mücadelei Milliye'ye karşı fiilen vaziyet almış olanların vaziyeti, alehalihi (olduğu gibi) farkedilemez. Fakat bazıları hududu milli haricinde iseler, bunların hiç olmaz ise, kayd-ı hayat şartıyla memlekete sokulmamaları lâzımdır.»

Bundan sonra Gazi Paşa, başkalarının konuşmadığını görünce şöyle der:

«İhsan Bey doğru söylüyor... Evvela bu işin prensibini koymalı. Ortada siyasî ve hukukî kuvvetli bir tez bulunmalı. Bunu nasıl vaz edeceğiz »

Bu soru üzerine tartışma yeniden başlar. Herkes bir şey söyler ama, kesin bir sonuca varılamaz. Af dışında bırakılacaklar kimler olacaktır? İhanet sayılan faaliyetler ne zamandan başlamış sayılacaktır?

Balkan Savaşı'nın yitirilmesine sebep olanlar, Cihan Savaşı'na Türkiye'yi sürükleyenler, sorumlu sayılacaklar mıdır? Sevr'i imzalayanlar Mondros'u imzalayanlar, bu affın dışında bırakılmalı mıdır? İhsan Bey böyle düşünceler ileri sürerken, İsmet Paşa gülererek Gazi'ye döner ve şöyle der:

«Paşam... İhsan Beyefendi, tehlikeli bir bahis üzerindedir: Mücadele-i Milliye'nin sebepleri olarak Mondros Mutarekesi'yle Sevr Muahedesini söyledi. Mesul, mütareke ve muahedenin kendisi değil, onları imzalayanlar olduğuna göre, böyle bir tezin kabulü halinde vaziyet ne olacak?»

İhsan Bey, anılarında bu sahne için şöyle yazar:

«Orada olanlardan birçoğu, bu ince nükteyi kavrayamamışlardı. Mondros Mütarekesi'ni imza eden Hüseyin Rauf Bey'di... Rauf Bey de o tarihte İcra Vekilleri Heyeti Reisi, yani Başvekil idi... Sadece Gazi'nin dudaklarında bir tebessüm dolaştı:»

O gün bir sonuca varılamaz.

Ertesi günlerde konu unutulur gibi olur. Sonra, İçişleri Bakanlığı'nda, Başbakanlık'ta, Genelkurmay'da hazırlıklar yapıldığı söylenir. Hazırlanmakta olan bu listelerdeki bazı adları öğrendiğinde İhsan Bey, kaygısını açıkça ifade eder: «Demek ki hadiseler his hâkim olmaya başladı.»

Bir gün Müdafaa-i Milliye Vekili (Millî Savunma Bakanı) Kâzım Paşa (Özalp) ile konuşurlar. Paşa, polisin yanı sıra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa'nın bizzat listenin hazırlanması işiyle uğraştığını söyler. Bazı adlar sayar, İhsan Bey, «Demek ki, bunlar Heyeti Vekile'de mevzuu-bahs olmuştu... Söylenilen isimlerden bazılarını, ancak düşünerek hatırladım: Bunlar, ilk günlerin infıratçılık (yalnızcılık) cereyanlarına kapılmış insanlardı, daha sonra içlerinde Ferit kabinelerinde vazife almış olanlarla onlara fikren ve bedenen yardım etmiş olanlar vardı. Fakat garip olan şu ki, kıstas bu olunca, asıl akla gelenlerden bazıları yoktu» der (16).

LİSTE ÜZERİNDE TARTIŞMALAR

Bütün çabalara karşın, genel af dışında bırakılacak bir listenin hazırlanması kolay olmaz. Bakanlar Kurulu'nda tartışmalar çıkar. Başbakan Rauf Bey, böyle bir listenin hazırlanmasına yandaş olmaz. Kaç kişinin saf dışı bırakılacağı kararlaştırılmamıştır. Meclis'te tartışmalar olur. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun değiştirilmesi istenir. Yusuf Kemal Bey Meclis'te açıklamalar yapar, barış antlaşmasında bir genel affın yeralmasının olağan bulunduğunu (ayrıcılık) listesinin bulunmasının doğal olduğunu söyler. Bakanlar Kurulu'nda Rıza Nur ayrı bir görüş savunur. Lozan Barış Konferansı'nın 21 Kasım 1922'den 4 Şubat 1923'e kadar süren birinci döneminde, Türkiye'nin Başdelegesi İsmet Paşa, «Bir kısım tebaanın aftan istisna edileceğini» belirtir ama, bunlar kimlerdir, suçları nedir, kesin olarak kaç kişilerdir, suçlarının başlangıç tarihi nedir? Belirli bir ideolojinin yandaşları oldukları için mi suçlu sayılmaktadırlar, bunu kendisi bile bilmez.

Aftan kaç kişi yararlanmayacaktır, sorusunun yanıtı İsmet Paşa'nın Lozan'dan dönmesinden sonra 21 Şubat 1923'te yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında karara bağlanamaz. Aradan bir buçuk iki ay geçer, delegasyon yeniden Lozan'a gittiğinde, delegasyonun elinde kesin bir liste yoktur. Bakanlar Kurulu'nda Başbakan Rauf Bey'le Dışişleri Bakanı İsmet Paşa arasında, derin görüş ayrılıkları çıkmıştır. Delegasyonun ikinci üyesi olan Rıza Nur anılarında şöyle yazar:

«Nihayet bir gün, Ankara'dan bir işar alındı: Umumî af protokolünde mutabakatımızı bildirebilecektir. Fakat istisnalar şarttı. Bu istisnaların sayısını tam ve kati olarak bilmiyorduk. Birçokları, zaten memleketi kendiliklerinden bırakıp gitmişlerdi. Kollarından, 'Gel' diye çekseydik gelmezler, gelemezlerdi. Bunlar kaç kişiydi? Tam olarak bilinmiyordu. Aynı ceza ölçüleri içinde kimlere vatan toprakları yasak edilecekti? O da bilinmiyordu. Bütün bu meçhuller içinde meseleye bulunmuş olan çare ve hal tarzı, çok şayan-ı dikkattir: Umumî af beyanname ve protokolüne, isimlerini tespit hakkı hükümete ait olarak bir rakam kabul ettirecektik. Şimdi mesele, daha basitleşmişti: Az geldiği zaman yeni dertler çıkarabilecek olan bu rakamı da Ankara bildirdi. 'Yüz elli' dediler...»(17).

LOZAN BAŞ DELEGESİ İSMET PAŞANIN İZMİT'TE GÖRDÜĞÜ FECİ MANZARA...

Yeni Türk Devleti, 24 Temmuz 1923'de Lozan'da imza ladiğı Barış Andlaşmasında, ülkesinde, 150 kişi dışında kalmak koşuluyla bir genel af çıkarmayı ve geçmişin yaralarını sarmayı kabul etmiştir. Ne var ki, bu anlaşma yapılırken, af dışı kalacak 150 kişiyi ne bakanlar kurulu bilmektedir ne de andlaşmayı imzalayan Delegasyon. Yani, İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Saka...

Lozan Barış Andlaşması, imzalanmasının ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmüş ve onaylanmıştır. Onaylanmıştır ama, af dışı kalacak 150 kişi bu aşamada da belli değildir. T.B.M.M. de af dışı kalacakların kimler olacaklarını bilmemektedir.

T.B.M.M., Lozan Barış Andlaşmasının imzalanmasından ve Türkiye'nin barışa kavuşmasından sonra 26 Aralık 1923'de 391 sayı ile bir genel af yasası çıkarmıştır. Bu yetmemiş, dört ay sonra 16 Nisan 1924'de 487 sayı ile bir genel af yasası daha kabul etmiş, Lozan Barış Andlaşmasının, genel af çıkarılmasına ilişkin hükmünü yerine getirmiştir.

Bu iki genel af yasasından sonuncusunda, «bu yasa hükümleri, Barış Andlaşmasına bağlı bildiri ve protokolde amaçlanan kişileri kapsamına almaz» anlamına bir madde vardır. Bu kişiler, kim oldukları halâ saptanamamış olan 150 kişidir...

Bu listenin bir türlü düzenlenememesi, Bakanlar Kurulunda olduğu kadar, Meclis içinde de sızlanmalara neden olmuştur. Düzenlenemeyişin nedeni, düzenlemeyi kimin ve hangi yetkiyle, neleri ölçü olarak yapacağını belli olmamasıdır.

Sürekli sıkıştırmalar ve sızlanmalar sonucudur ki, Adalet ve Savunma Bakanlıklarının da yardımıyla, İçişleri Bakanlığı Millet Meclisi Genel Kurulunun iki gizli toplantısında yapılan görüşmelerden sonra yüzeysel bir biçimde saptayabildiği adlarla 149 kişilik bir listeyi 23 Nisan 1924'de onaylamak üzere Bakanlar Kuruluna sunmuştur.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Başkanlığında 1 Haziran 1924'de yapılan bir toplantıda Bakanlar Kurulu, bu listeyi bir kararname haline getirmiştir. Toplantıda, listenin bir kişi eksik olduğu görüldüğünde, Barış Andlaşması eki protokolde olduğu gibi bu sayının 150'ye tamamlanması için Ulusal Direniş süresince bozguncu yayınlar yapan Köylü gazetesi sahibi Refet de, bu listede yer alan aynı gazetenin baş yazarı Ferit'in yanına eklenir. Kararname, aynı günkü Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girer.

Büyük Zaferden iki yıl, Lozan Barış Andlaşmasından 11 ay sonra yayınlanan 150'likler listesinde yer alanların büyük çoğunluğu, o tarihte zaten çoktan yurt dışındadırlar. özellikle, bu listenin as kişileri,

daha Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kaderinin belli olduğu, Mudanya bırakışmasının yapılacağı günlerde tası tarağı toplayıp kapağı yurt dışına atmışlardır.

1 Kasım 1922'de, Ankara'daki T.B.M.M.nin Saltanatı kaldırma kararı, İstanbul'da bir bomba gibi patlamıştır. Bırakışım ve İstanbul'un işgal yıllarında işgalcilerle işbirliği etmiş, Anadolu Direnişini kırmak için yapmadıklarını bırakmamış kişiler, birden başı kesilmiş tavuklara dönmüşlerdir. Yunanlıyı İzmir'de denize döken, İzmit'e kadar gelen Mustafa Kemal Orduları, eninde sonunda İstanbul'a da girecektir. O zaman ne olacaktır?

Zaten İstanbul halkı, İşbirlikçilerine lanet okumakta, hesap sormak için fırsat aramaktadır. İşbirlikçilerin önde gelenlerinden, «Dahiliye Nazırı esbaki» (İçişleri eski bakanı), Peyam-ı Sabah Gazetesi Başyazarı Ali Kemal Bey, 5 Kasım 1922 günü, belli başlı işbirlikçileri Beyoğlu'nda Tünel Caddesindeki Karlman Pasajı üstünde oturduğu Zeki Bey Apartmanına çağırır. Burada oturulur ve konuşulur. Ama bir sonuca varılamaz. Bir bölük işbirlikçi, hemen Türkiye'yi terketmekten yanadır. Bir kısmı ise, İstanbul'da kalmanın gerektiği, kendilerine kimsenin bir şey yapamayacağı görüşünü savunurlar.

Konuşmalarda, kesin bir sonuca varılamaz. Toplananlar dağılırlar. Üç saat kadar süren bu toplantıdan sonra Ali Kemal Bey de Serkl Doryan Klübüne tıraş olmaya gider.

Gider ama, gidiş o gidiş olur...

Ali Kemal Bey, tıraş olduğu berberden direnmesine hiçbir olanak bırakılmadan alınır ve bindirildiği bir motorla İstanbul'dan çıkarılıp, yargılanmak için Ankara'ya götürülmek üzere İzmit'e getirilir, İzmit'te karargâh kurmuş, Garp Cephesi Birinci Ordu Komutanı Sakallı Nureddin Paşa'nın karşısına çıkartılır. Ali Kemal'in sonu korkunçtur...

Nureddin Paşa tarafından iyice azarlandıktan sonra dışarıya çıkartılmış, Saat Kulesinin altına yığılmış binlerce İzmit'linin eline teslim edilmiş ve parça parça edilmiştir. Cesedi, hemen istasyon karşısında bir ağaca göğsünün üstüne «Artin Kemal» yazılı bir yafta iliştirilip ayağından baş aşağı asılır. Lozan Konferansına gitmek üzere Ankara'dan İstanbul'a geçmekte olan İsmet Paşa, Rıza ve Hasan Saka, bir zamanların ünlü gazetecisini son defa orada öyle görürler, İsmet Paşa, Nureddin Paşa'nın gösterdiği cesede bakmak istemez, kompartımanına döner.

Lozan Barış Görüşmelerine İkinci Delege olarak katılan Dr. Rıza Nur, yıllar sonra kaleme aldığı anılarında bu feci manzarayı şöyle dile getirir:

«Akşam üzeri İzmit'e vardık. Ortalık kararıyordu. Nureddin Paşa'nın karargahı İzmit'te idi. Bizi İstasyonda istikbal etti. Bir tarafında İsmet bir tarafında ben gidiyoruz. Ali Kemal'in geldiğini Ankara'da telgrafla İstanbul'dan öğrenmiştik. Ali Kemal'i görmek istiyordum... Nureddine Ali Kemali sordum. 'Şimdi görürsünüz' dedi. 'Nerede?' dedim, yine, 'Şimdi görürsünüz' dedi. Tuhaf cevap... Gittik, gittik, yanımızda Miralay Mojen de var (Delegasyon işgal mıntıkasında refakat edecek olan Fransız Albayı) Bir meydanda her tarafta meşaleler, yine Nureddine 'Bu ne?' dedim. Yine: 'Şimdi görürsünüz' dedi. Daha yaklaştık. Bir de petrol ile yoğrulup yakılmış kül toplarının alevlerinin ortasında bir sehba. Bir adam asılmış. Uzun beyaz gömlek giydirilmiş. Göğsünde de büyük bir yazı ile 'Artin Kemal' yazılı. Anlaşıldı. Nureddin sanki büyük bir marifet yapmış, bizi doğru bu şenliğe götürdü. Fakat benim de tepem attı. Daha yaklaştım. İyice baktım. Ali Kemal, bir ayağında kundura var, diğer ayağında kundura da çorap da yok. Yüzü kan içinde. Kafası adeta yandan yassılmış. Demek ki sopa ve taş ile öldürülmüş, başını ezmişler. Sonra asmışlar. Fransız Miralayı bana soruyor: 'Öldürdükten sonra mı asmışlar?' diyor. Adamdan utandım. Elbet öldürülmüş birini asmak adildir. Hem kanunsuz öldürmek de, dedim ki: 'Miralay efendi, öyle olur mu? Divan-ı Harp hüküm vermiş, asıp idam etmişler!!' Ne yapayım?

Şimdi merak ediyorum. Nasıl öldürülmüş? Ben Anadolu'ya gittikten sonra Ali Kemal benim aleyhimde yazdı. Bu birşey değil, milli dava aleyhine yazdı. Ve fiil ile elinden gelen herşeyi yaptı. Hakikaten milli hareketin güçleşmesine, bu hareketi İttihatçı hareketi göstermesinden halkın bir kısmının iştirak etmemesine isyanlara sebep oldu. Hatta bu hizmetlerinin hatırası olmak üzere Ferit Paşa Ali Kemal'e bir altın kalem hediye etti. Bunlar vahim. Fakat manzara feci. Çok bakamadım. Çekildim.

Yemek hazırlamışlar, oraya gidiyoruz. Fakat Fransız Miralay da beraber, Nureddin'e nasıl olduğunu sordum. Kemal'i fahr ile (öğünerek) yüksek perdeden göğsünü kabartarak hikaye etti: İzmit'e getirdiler, aldım, istintak ettim, hakaret ettim, sonra da asker ve ahaliden bir kalabalık toplamalarını emirberberlerime emrettim. Topladılar. Beklesinler, Ali Kemal'i çıkaracağım, hemen üstüne üşüşünler, sopa ile taşla, yumrukla gebertsinler, dedim. Öyle yaptılar. Sonra da oraya astım, dedi.

Oh... bu bir cinayet idi. Hem de bunu bir ordu kumandanı yapıyordu. Bir kumandanın Türk askerliğine böyle bir leke sürmesini bir türlü çekemedim. Bu iş bana pek acı geldi. Düşünüyorum... Sofraya oturduk. Baktım bana anlattığı gibi Fransız miralayına da anlatmıyor mu? Hepsini ve geberttikten sonra astırdığını anlattı. Baktım, bu adam bununla iftihar ediyor. Hikaye etmesinden bile keyif duyuyor. Cinayet olduğunun farkında değil. Fransızcası da kıt, yarım yırtık olarak ve fakat büyük bir muvaffakiyet

yapmış tavrıyla anlatıyor. Bari bu rezaleti şu ecnebiden sakla. Gördüm ki aşağı bir adamdır. Hem de güya dindar, bir müteassıptır, bunu nasıl yapar?

Açtım ağzımı, yumdum gözümü. Dedim ki, Be Nureddin Paşa! Ali Kemal'i buraya Ankara'ya gönderilsin diye yolladılar. Bu bir hukuktur. Ankara'da muhakeme edilecekti. Orası hükümettir. Sen hiç hükümet var mı, yok mu kaale alma. Herifi tut, adam topla öldürt. Sen bir kumandansın, bu senin vazifen mi? Cellat mısın? Bu bir cinayettir. Ankara'da muhakeme edilecekti, belki beraat edecekti, belki idam cezası yiyip idam edilecekti. Mahkeme hüküm verir, idam edilir. Fakat siz burada insan öldüremezsiniz. Siz bir cinayet işlediniz. Hem hükümete asisiniz, hükümetin tevkif ettiği bir adamı öldürüyorsunuz, hükümete haiber bile vermiyorsunuz. Bari, böyle bir çirkin cinayeti bir ecnebi zabitten saklayın., Pek sert ve bunu sofrada herkesin içinde söyledim. Sofrada yirmi kişi kadar vardı. O azametinden havalarda uçan Nureddin kül gibi oldu ve hiçbir lakırdı söyleyemedi.» (18).

İŞBİRLİKÇİLER PANİK İÇİNDE

9 Eylül 1922'de Yunan Ordusunu İzmir'de denize döken T.B.M.M. orduları Bursa ve İzmit üzerinden İstanbul'a doğru yürüyüşlerine devam ederken, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar, Mustafa Kemal Paşa'ya Mudanya'da bir ateşkes görüşmesi önerirler.

11 Ekim'de Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanır. Lozan'da bir barış andlaşması yapılması için karar alınır.

Dokuz gün sonra, Türk Ordularının temsilcisi olarak 100 jandarma eriyle Refet Paşa (Bele) İstanbul'a girer, 1 Kasım'da, Ankara'deki T.B.M.M. Saltanatın kaldırılmasını kararlaştırır. Aynı gece Refet Paşa, Ankara'dan aldığı emir gereğince Yıldız sarayında Sultan Vahideddin'i ziyaret edip Padişahlığının son bulunduğunu Halife'ye bildirir. Dört gün sonraysa Refet Paşa bir beyanname ile, T.B.M.M. Hükümeti adına İstanbul'un yönetimini resmen devraldığını açıklar. Son Osmanlı Devleti Hükümetine, —Tevfik Paşa (Okday) Hükümeti— de, «görevlerinin sona erdiği, evlerine çekilip oturmaları» ihtar edilir.

İstanbul'daki Milli Mücadele karşıtları ve İşbirlikçiler arasında tam bir panik başlamıştır. Nureddin Paşa'nın 1. Ordu Birlikleri, İstanbul kapılarına, Hereke ve Gebze'ye kadar gelmişler, Nureddin Paşa, karargâhını İzmit'te kurmuştur.

Ankara'nın resmen İstanbul yönetimine el koymasının ertesi günü, Peyam-ı Sabah Başyazarı ve eski Dahiliye Vekillerinden (İçişleri Bakanı) Ali Kemal'in İstanbul'dan kaldırılıp İzmit'e götürülmesi ve Nureddin Paşa tarafından sorgulandıktan sonra karargah önünde linç edilmesi, cesedinin de İstasyon yanındaki köprü başında kurulan bir sehbaya asılarak bırakılması haberi İstanbul'a vardığında, İşbirlikçiler arasındaki panik daha da büyür (19).

7 Kasım'da, İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanı ve Lozan Barış görüşmelerinde Türk Baş Delegesi olarak, İsviçre'ye gitmek üzere İstanbul'a geldiği gün, Damat Ferit'in hükümetlerinde İçişleri Bakanlığı yapmış Ayan üyesi Mehmet Ali Bey ve o dönemde görev almışlardan sekiz kişi, Ankara Hükümeti temsilcilerince tutuklanır.

Ali Kemal'in linç edilmesi, Mehmet Ali Bey'in ve bazı Hürriyet ve İtilafçıların tutuklanması, geri kalan İşbirlikçilerini iyice perişan eder. Bunlardan biri olan Aydede gazetesi sahip ve yazarı, Mütareke dönemi Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi (Genel Müdürü) Refik Halit Bey (Karay), saklandığı yerden gizlice bir vapura binerek 9 Kasım'da yurt dışına kaçır.

Damat Ferit, daha 22 Eylül'de, İngiliz polislerinin koruması altında Orient Ekspres ile Fransa'ya kaçmış, Nice şehrine yerleşmiştir.

İstanbul'da kalanlar ve eş dost evlerine sığınarak saklananlar, ne yapacaklarını bilemezler. Bunlardan Hakkari Mutasarrıfı Osman Nuri (Kadri), Bolu Mutasarrıfı iken, Kuvai Milliye hareketini bir «bolşeviklik hareketi» olarak damgalamak isteyen ilk kişi olarak (20) apar topar Bulgaristan'a kaçır, oradan Suriye'ye geçer. Adalet Müsteşarı ve müseccel İngiliz Casusu Sait Molla da (21) çoktan kendini Romanya'ya atmıştır(22)... İstanbul'da kalanlar ise, başı kesilmiş tavuklar gibi şaşkın ortalıkta dolaşırlarken, sonunda bir bölüğü çareyi İngiliz Yüksek Komiserliğine sığınmakta buldular. 7 Kasım'dan 13 Kasım gününe kadar İngiltere devleti fehimesine (yüksek devletine) sığınanların sayısı 140'ı bulur. İngilizler, bunların önde gelenlerinden bir bölümünü, hemen o ilk günlerde kalkan bir vapurla Mısır'a yollarlar. Bu ilk kafilenin başında, Damat Ferit Hükümetlerinin Şeyhülislamı ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ikinci kuruluşunda İkinci Reisi Mustafa Sabri Hoca ile ailesi ve oğlu İbrahim Sabri vardır (23). Damat Ferit Hükümetlerinin bir başka Şeyhülislamı, Kuvayı Milliyecileri «asi ve bağı» ilan edip Mustafa Kemal Paşa'nın «katline» fetva veren Dürrizade Abdullah Efendi ise daha önce davranmış, Fatih'teki konağını, Vaniköy'deki yalısını bırakıp, önce İtalyan işgali altındaki Rodos adasına kaçmış, oradan Mısır'a ve daha sonra da Hicaz'a geçmiştir.

Geri kalanların bir bölümü, —ki bunların arasında Saray uşakları, küçük zabıtlar, tekke şeyhleri, hatipler, vaizler, hatta polis neferi, bekçi, saka gardiyan gibi kişiler çoğunluktadır—, henüz İngiliz askerlerince işgal altında tutulan Taşkışla'da konuk edilirler. 17 Kasım'da sağlanan bir vapurla da Mısır'a doğru yola çıkarılırlar.

Bu vapur, Çanakkale Boğazından çıktıktan sonra önce Yunanistan'ın Pire Limanına uğrar. Kaçaklardan bir bölümü burada karaya çıkarlar. Geri kalanları ise vapur Mısır'ın İskenderiye limanına bırakır.

Taşkışla konuklarından bir başka bölüm ise gene İngilizlerce sağlanan bir vapurla Romanya'nın Köstence limanına gider, oradan Avrupa'ya dağılırlar.

Ortada daha ne 150'likler listesi, hatta ne de böyle bir listenin çıkarılacağına dair haber yokken, (böyle bir takım kişilerin yaptıklarından korkup, hesap veremeyeceklerinin bilincinde olarak 1922 yılı Kasımında korkuya kapılıp İngilizlere sığınmaları ve onların aracılığıyla Türkiye'den ayrılmaları ilginç bir gelişmedir: Hainler, hainliklerini bilmişlerdir.

Başta Dürrizade Abdullah ve Mustafa Sabri Hoca olmak üzere İngiliz sömürgesi Mısır'a kaçanların sayısı hayli kabarıktır. İngiliz Hükümeti, bu işbirlikçilerinin pek azına kısa bir süre arka çıkar ve paraca destekler. Sonra, kişisel serveti olmayanların pek çoğu orada ve oradan gittikleri başka yerlerde çok kez işsiz güçsüz ve sefalet içinde günlerini geçirmişlerdir. Ancak varlıklı bir aileden olan eski Şeyhülislamlardan Mustafa Sabri Hoca ile, Rodos üzerinden Mısır'a gelen ve sonra da İstanbul'dan bir İngiliz savaş gemisiyle kaçtıktan sonra Hicaz'a giden Padişah eskisi Mehmet Vahideddin'le buluşmak üzere Hicaz'a giden Dürrizade Abdullah Efendi bu sürgün yıllarında para sıkıntısı çekmemişlerdir. Zira bunları Mısır ve Hicaz Kralları maâşa bağlamıştır.

Bu kaçakların pek çoğu kaçışlarından iki yıl sonra 1924'-de çıkartılan 150'likler listesine bile alınmaya değer görülmemişlerdir. Neden korkup, neden kaçtıkları da belli değildir. Bunlardan bir kısmı, aradan yıllar geçip de haklarında bir araştırma ve soruşturma olmadığını gördüklerinde geriye dönmüşlerdir.

MELANETLERİNİ DIŞARIDA SÜRDÜRENLER

Çökmüş Osmanlı İmparatorluğunun yerine yeni bir Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kurulurken, bu kaçaklardan bir bölümü, bu Cumhuriyetin kurucu ve yöneticilerine karşı sönmeyen bir kin ve düşmanlıkla eylemlerini sürdürmüşlerdir.

Örneğin 'bunlardan Kışçubaşı Eşrefin kardeşi ve 150'likler listesine girmiş Hacı Sami, Yunanistan'ın Sisam adasından çetesiyle birlikte 27 Ağustos 1927'de Karaburun'a çıkmış, Türkiye'de karışıklıklar yaratmak istemiş ama daha sahildeyken jandarmalar tarafından görülüp öldürülmüştür (24) Bir başkası, memleketi olan Gümülcine'ye yerleşmiş çıkardığı gazetesiyle yıllar yılı Cumhuriyet, laiklik ve Mustafa Kemal aleyhine yayın yapmış. Doğu Trakya'da kalmış Türk azınlığını zehirlemek için elinden geleni ardında bırakmamıştır.

Mısır'a sığınan ve İngiliz parasıyla yaşamını sürdüren Dürrizade Abdullah Efendi, —Şeyhülislam iken fetvalara imzasını Dürrî Zade Es-Seyyid Abdullah diye atmaktadır—, bizzat bir başka Hürriyet ve İtilafçı, Mevlanzade Rifat tarafından «Osmanlı Devletinin Rasputini» diye adlandırılan Nakşibendi Şeyhi Konyalı Zeynelabidin, —ki Kuvayı Milliye'ye karşı Bozkır ve Konya isyanlarını çıkarttıran, siyasal yaşamında ilk şöhretini 1910 seçimlerinde İttihat ve Terakki'ye karşı muhalifken mebus seçilebilen altı kişiden biri olarak yapmış, Mahmut Şevket Paşa'ya suikast olayında İstanbul'da olmadığı için canını kurtarabilmiş fakat Gemlik'e sürülmüş.

Mondros ateşkesinden sonra İstanbul'a dönüp Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde yerini almış, Ayan azası seçilmiş ve Vahideddin'i parmağında oynatmış biridir (25) (26)—, Feylozof (filozof) Dr. Rıza Tevfik, Topçu Livası Mustafa Natık Paşa, Adana'lı Zeynelabidin, Şaban Ağa gibileri, Mısır'a kaçıp canlarını kurtardıktan bir süre sonra Hicaz Kralı, Mekke Şerifi Hüseyin'in konuğu olarak Mekke'ye gitmişler, kendileri gibi İngilizlere sığınmış, sabık Padişah ve Halife Mehmet Vahideddin'i beklemişler, Hilafet Komitesi adıyla örgütlenmişler, hep birlikte İslam dünyasında halifelik adı altında bir takım fırıldaklar çevirmeye kalkışmışlardır. Bunlar; Hicaz'a Halifelik sanının üstüne oturmak için çağıran Mekke Şerifinin de başına işler açınca, kendilerini Hicaz'dan Mısır'a zor atmışlardır. Başlangıçta bunlar arasında yer alan Filozof Rıza Tevfik, daha sonra bu politika arkadaşlarının kin ve hırslarının boylarını çok aştığını, şaşkınlık ve beceriksizliklerini görünce hemen bunların arasından çekilip Ürdün'e geçmiş, orada kurulmakta olan bir müzede görev alarak sonraki yıllarda politikadan uzak kalmaya çalışmıştır.

NİGEHBAN CEMİYETİ NEYDİ?

Mondros Bırakışmasından sonra 1919 yılı Ocak ayında, İstanbul'da. Anadolu'da beliren ulusal direniş kırılmak amacıyla Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na yakın subaylarca kurulan bir dernek olan Nigehban Cemiyeti (Gözcüler, Bekçiler Derneği), saltanatın ve hilafetin sözde bekçileri olarak, son derece yıkıcı eylemlerde bulunmuştur.

Tayyar Paşa, Kaymakam Fettah, Binbaşı İsmail Hakkı. Yüzbaşı Celal, Damat Ferit Paşa'nın yaveri, «damadın damadı» Mülazimievvel Tarık Mümtaz, Kiraz Hamdi Paşa, Miralay Refik gibi kurucuları bulunan Nigehban Cemiyet'i programında siyasetle asla uğraşmayacağı yazılı olduğu ve bunu Savunma Bakanına verdikleri bir dilekçede de yineledikleri halde, bunun tam tersini yapmışlardır, İstanbul'da kurulmuş. Karakol Cemiyeti, MM Grubu gibi Anadolu'ya yandaş devrimcileri jurnal eden, Sadrazam Ferit Paşaya verdikleri bir dilekçede de «Anadolu hareketini vücuda getirenlerin, vatani dört senedir harpte perişan edenler olduğunu, Müdafai Milliye adı altında oyun oynamak isteyen memur ve subayların zararlı faaliyetlerinin derhal önlenmesini» isteyen bu Cemiyet'in çalışmalarının hemen önlenmesini, Heyeti Temsiliye İstanbul Hükümetlerinden istemiştir. Savunma bakanı da bu isteğe katılıp dernek yöneticilerini Sıkı Yönetim mahkemesine vermişse de, bu çalışmalar bir süre devam etmiştir. Atatürk, Nutuk'ta, İstanbul Hükümetinin Jandarma Genel Komutanı olan Ali Kemal Paşa'nın (Şenkil). —Gelibolulu Binbaşı Kemal — da bu cemiyete üye olduğunu söylerse de, Ali Kemal, bu iddiayı red etmiştir. Bu derneğin kurucularından bir kısmı, sonradan 150'likler listesinde yerlerini almışlardır.

Bu kafilelere katılmayanlardan biri de, eski Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi olan edebiyatçı Refik Halit (Karay) olmuş, o dönemde Fransız mandası olan Suriye'nin İskenderun sancağında Antakya şehrine yerleşip, gazetecilik ve yazarlıkla günlerini geçirmiş, Ulusal Kurtuluş Savaşına karşı tutum takınmakla yanlış yaptığını da açıkça yazıp söylemiştir (27).

MISIR'A VE ROMANYA'YA GİDEN BAŞKA MEŞHURLAR

Ali Kemal'in İstanbul'dan kaldırılıp İzmit'te linç edilişi, eski Dahiliye vekillerinden Mehmet Ali Bey ve daha sekiz Hürriyet ve İtilafçı'nın da İstanbul'da tutuklanışı üzerine İngilizlere sığınarak Mısır'a kaçmış olanlar arasında tanınmış kişilerden eski Bahriye Nazırı ve Vahideddin'in Baş yaverlerinden Avni Paşa, Bahriye eski nazırlarından Kürt Hamdi Paşa (Cakacı Hamdi), Topçu Feriki (Korgeneral) Refik Paşa, Kuvayı İnzibatiye Kurmay Başkanı Erkanı Harp miralay (Kurmaya albay) Refik Bey, Hürriyet ve İtilaf yöneticilerinden Karahisar mebusu Ömer Şevki Bey, Üsküp, Mebusu, Hoca Ata Efendi gibiler de vardır (28).

İstanbul'dan kaçıp, İngilizlere sığındıktan sonra Romanya'ya gidenlerin başındaysa, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Reisi, Miralay Sadık Bey (Albay) ile bir ara bu partinin ikinci reisliğini yapan, Gümölcine mebusu, Gümölcineli İsmail Bey yer almaktadır. Bunları, Kiraz Hamdi Paşa, Manavoğlu Nevres, Adapazarlı Çerkez Arslan Bey, daha sonra aralarına katılan eski Dahiliye vekillerinden (İçişleri Bakanı) Mehmet Ali Bey gibileri izlemektedir. Eski Şurayı Devlet Reisi (Danıştay), eski Adalet müsteşarı, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi, İngiliz Muhipleri Cemiyeti (İngiliz Dostları Cemiyeti) Başkanı Sait Molla ise, Miralay Sadık Bey takımından da önce Romanya'ya kaçmıştır (29).

Sonradan bir kısmı 150'likler listesine girecekler arasında sadece İstanbul'da Padişah Vahdeddin ve Sadrazamı Ferit Paşa ile ya da İngilizlerle işbirliği eden İşbirlikçiler değil, bunların yanı sıra, aynı dönemlerde, Fransızlarla işbirliği eden, onlara casusluk yapan ya da Fransızlardan görev alan, Haçın'lı Kazak Hasan, Gaziantep'te Fransız haber alma servislerinde görev yapan Hasan Sadık, Osman Beyzade Mesut, Celal (Kadri?) Halep'te Fransız İstihbarat örgütünde görevli Abdi gibi adamlar da vardır (30). Başlangıçta Ulusal Kurtuluş Savaşının belli başlı öncülerinden ve kahramanlarından biriyken, sonunda, T.B.M.M.'ne başkaldıran ve Yunanlılara sığınan Çerkez Ethem, ağabeyleri Yüzbaşı Çerkez Tevfik ve ilk T.B.M.M. üyelerinden Çerkez Reşit Bey'ler, Erzurum Kongresinde Trabzon delegesi olan Avukat Ömer Fevzi (31), Osmanlı Devletinin ünlü ve güçlü Haber Alma ve eylem örgütü Teşkilât-ı Mahsusa'nın Reisi Kuşçubaşı Eşref (32) ve kardeşi Hacı Sami gibiler, Yunan işgal bölgelerinde Yunanlılarla işbirliği edenler, Bursalı Fabrikatör Cemil ve kayınbiraderi Necip (33), İzmir Umuru İslamiye Müfettişi (İslam işleri Denetmeni) Ahmet Hulusî (34), İstanbul'da ulusal direnişten yana olup da yakalananlara işkence yapmakla şöhret yapmış Mülazımlar (teğmenler) yerlerini almışlardır.

LİSTEYE GİRMEYEN HAINLER

Kuşkusuz ki, Ulusal Kurtuluş Savaşı süresince, kurtuluşa inanmayanlar, buna karşı çıkanlar salt 150'likler listesinde yer alanlar değildir. Bu listeye girebilenler, çok daha geniş bir listeden, 600 kişilik bir listeden sadece seçilenlerdir. İşin daha da gerçeği aranırca, bu 600 kişilik liste de sadece bir seçmedir. Maalesef, gerçek sayı, bunun da kat be kat üstündedir ama, o sıcak günlerde, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkanlar, hiç değilse yandaş olmayanlar, pek yazıktır ki, belgelenememiş, kesinlikle belirlenememiştir.

Şimdi, aradan şu kadar yıl geçtikten sonra belirtmek gerekir ki, 150'likler listesinin de, ondan önce hazırlanmış 300'lük ve 600'lük listelerin hazırlanmasında da yüzde yüzlük bir doğruluk olduğunu söylemek, artık olanak dışıdır. Duygusal yaklaşımlar, yanlış değerlendirmeler, günün gerekleridir diye kayırmalar ya da husûmetler de bu listelerin düzenlenmesinde etkin olmuştur. Bu arada, tarihin karanlık sayfalarında kalmış, gün ışığına çıkmamış pek çok gerçek olduğu da, hatırdan çıkarılmamalıdır.

150'likler konusu, Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923'te imzalanmasından dokuz ay sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde —birinci değil, ikinci TBMM'de— 16 Nisan 1924 Çarşamba günü, ilk kez uzun uzun konuşulup tartışılmıştır.

Meclis'in o oturumu, bir gizli oturumdur. Toplantıya, o günlerdeki Meclis Başkanı, eski Başbakanlardan Fethi Bey (Okyar) başkanlık etmektedir. Yazmanlıkları, Yozgat Mebusu Avni Bey (Doğan) ve Kütahya Mebusu Ragıp Bey (Soysal)

149 KİŞİDE KALAN 150'LİKLER LİSTESİNE SON ADIN EKLENMESİ VE 150'LİKLER KARARNAMESİ

Lozan Barış Antlaşması gereği 26.12.1923 ve 16.4.1924'te çıkartılan iki genel af yasasındaki aflardan yararlanamayacakları belirtilen 150 kişinin saptanması işi Adliye ve Savunma Bakanlıklarının da yardımıyla İçişleri Bakanlığı'nca yapılmış, hazırlanan liste 149 kişi olarak, kararname haline getirilmesi için Bakanlar Kurulu'na sevk edilmiştir.. 1 Haziran 1924 günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, 544 numaralı aşağıdaki kararnameyi kabul etmiştir :
«Lausanne Muahedenamesi'ne merbut Affi Umumî Prolokolu'nda aftan istisna edilen 150 kişiden 149 kişinin isim ve hüviyetlerini mübeyyin defteri havi ve Hey'et-i Vekil ce tasdiki talebini mutazammın Dahiliye Vekâleti Celilesi'nin 23 Nisan 1340 tarih ve 12304/1971 numaralı tezkeresi üzerine, defterde mevcut 149 şahsa ilâveten Köylü gazetesi sahibi Refet'in ithaliyle defterin tasdiki Heyet-i Vekile'nin 1.6.1340 tarihli içtimanda karargir oldu.

Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal
Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım (Özalp)
Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik (Renda)
Ticaret Vekili Hasan Hüsnü (Saka)
Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet (İnönü)
Adliye Vekili Mustafa Necati
Nafia Vekili Süleyman Sırrı (Day)
Dahiliye Vekili Recep (Peker)
Ziraat Vekâleti Vekili Hasan Hüsnü (Saka)
Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Refik (Saydam)
Mübadele-İmar ve İskân Vekili Mahmut Celâl (Bayar)»

yapmaktadırlar. Gündem, «Lozan Barış Antlaşması gereğince, ilân edilecek genel af dışı bırakılacak 150 kişilik liste üzerinde görüşme» diye belirlenmiş ve ilk sözü İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey (Tek) almıştır.

Ferit Bey'in oldukça uzun açıklamaları, günümüz diliyle şöyle özetlenebilir:

— «Efendim, yüksek bilgilerinize göre, bu 150 kişilik liste, genel af bildirisine bağlı bir ektir. Genel af, Lozan Sözleşmesi gereğidir. Genel af, belirli süresi içinde tüm suçları, gerek Türk uyruklular, gerek yabancı uyruklular için, bütün suç ve suçluları kapsamaktadır. Yalnız, delegelerimizin direnmesi üzerine,

150 kişilik bir listenin af dışı bırakılması ve sözleşmenin onayından sonra bu listenin Paris'teki evrak hazinesine verilmesi kararlaştırılmıştır.

«Şimdi, bu 150'lik defterin (liste) düzenlenmesi sorunu var. Kim girsin?

«Doğaldır ki, Lozan Konferansında 150 kişilik bir liste düzenlenmesi kararlaştırıldığı günden beri, kamuoyu bununla uğraştığı gibi, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü de, bunun düzenlenmesiyle uğraşmışlardır. Bu çalışmalar sonunda, çeşitli ülkelerden istenen, gerek genel yaşamda tanınmış oldukları için adları belirlenen kişilerin gerek Emniyet Genel Müdürlüğüne saptanan listesi, 150 kişiyi çok aşmıştır. Maalesef, memleketimizin siyasal yaşamı bakımından bu sayı, yaklaşık olarak 600 kişiye ulaşmıştır. Daha araştırırsak, kenarda köşede ve Genel Kurulumuzca 'belirtilecek adlarla bu sayı kat kat artacaktır.»

İçişleri Bakanı, sözlerini şöyle sürdürmüştür:

— «Doğaldır ki, genel yaşamda etkili olabilecek adamlar, salt sayılsa, sayıları altı yüzü aşmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü, madem ki sözleşme gereği 150 kişi olacak, tutmuş, bunların içerisinde —meşhur meselde olduğu gibi— şuna değmiş, buna değmemiş diyerek bir defter çıkarıyor. Bu da, üç yüzü buluyor...

«Yani, çıkarma olasılığı olmayan birtakım adlar, bu üç yüzün içine giriyor. Bunu da yüz elliye indirmek için ne yapmalı? Asıl zorluk burdan çıktı. Nasıl ayıklamak? Yani efendim, bunun için Bakanlar Kurulu'nda pek çok görüşmeler yapıldı. Madem ki, sözleşme gereği kesinlikle 150 olacak —151 olmayacak— ne yapmalı?

«Dolayısıyla, olayı sınıflandıralım ve işlenen cinayetler ölçüsünde bir sıralamaya sokalım, yöntemi, uygun bulunup kabul edildi.

«Sonra bunun içinde önce ve örneğin Vahideddin vardı. Sonra bunu çıkardık. Çünkü, Hanedan Kanunu dolayısıyla, çıkmış olduğundan (Osmanlı Hanedanı üyelerinin erkeklerinin sınır dışı edilmesi yolundaki yasadaki söz edilmektedir) buna gerek kalmadı. Fakat bunun adamları var, başyaveri, bilmem neleri... Vahideddin'in bütün eylem ve işlemlerine yakından katılmış ve ona akıl vermiş beş-altı kişi...

«Sonra efendiler; birkaç Bakanlar Kurulu var ki, bunlar memleketin hayatına kast etmiş, örneğin Sevr Antlaşması'nı imzalamış olan kabine. Sonra bir diğer hükümet geliyor. O da Kuvayı İnzibâtiye'yi oluşturan Bakanlar Kurulu... Sonra, komutanlar... Doğaldır ki, başlıcaları, taa küçük rütbelilere gitmenin olasılığı yok. Sonra, örneğin Çerkez Ethem ve yaranı, sonra efendiler, memleketimizin en zor döneminde memleketimizi parçalamak isteği ile ve Türklerin dünyada en zalim, en hain ve en âdi bir millet olduğunu ve buna karşı Yunanlıların en uygar, en insancıl, en yüksek ilkelerle hareket ettiğini ve Türkleri Türkiye'den kovmak isteyen ve zaten Türkiye'de Türk olmadığını ileri süren ve İzmir'de toplanan bir Çerkez Kongresi görüyoruz. Bunların düzenleyicileri ve çeşitli yerlerden elebaşı olarak giden delegeleri... Bunları izleyen, Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca düşmanla işbirliği eden ve son dakikaya, Lozan Barışı'na kadar bunu önlemek için çalışan çetelerin reisleri... Nihayet, bugün şu anda bunların yerlerini açıklamıyorum. Tabii, yüksek kurulunuz, bu konuda bizim ne gibi yerlerde kovuşturma ve soruşturmada bulunduğumuzu benden sormazsınız.

«Hududumuzun dışında, çeşitli yerlerde, çeşitli adlarla Hilâfet Komitesi, Anadolu Komiteleri, İhtilâl Komitelerini kuran adamlar vardır. Bunların, hiç olmazsa bunun içerisinde (150'likler listesi) bulunması lâzım.

«Sonra ekleyeyim. Ülkenin en bunalımlı dönemlerinde düşmanla işbirliği yapmış, başarılarımızı, yengimizi engellemek istemiş birtakım alçak basın adamları ve benzerleri için böyle sınıflandırılmış bir defter düzenlenmiştir.

«Yüksek kurulunuza tekrar bir şey daha bildireyim: Bunların hepsini biz bu 150'lik listeye sokmak için uğraşıyoruz. Nasıl yapalım dedik. Bir miktarını haber aldık. Meselâ, bir takımları Yunanistan içlerine kaçmışlar, gitmişler, Yunanlıların askerî hizmetine girmişlerdir. Onları Uyruluk Yasası'na dayanarak — başka bir kararname ile— ki bu sabah Bakanlar Kurulu imzalamıştır. Uyruluk Yasası gereği uyruluktan çıkardık. Yani, defteri hafifletmek için. Şimdi, bu suretle, ayıra ayıra nihayet bir miktara indirdik ve bu sabahki toplantımızda kesin olmak üzere 150 ad saptadık. Fakat bazı değişiklikler yapıldığı için, şimdi yeniden yazılmaktadır. Bunların içinde, örneğin bazısı var, Polis Müdürü Hasan Tahsin. Şimdi bunu düşündük. Acaba Arnavuttur, bizim uyruğumuz değildir diyerek her dakika şey edebilir miyiz? (Herhalde, sınır dışı edebilir miyiz demek istemektedir.) Fakat günün birinde İstanbul'dan kaydını çıkaracak olursa, o kayda dayanarak, (nüfus kaydı) Türklüğünü ispat ederek gelmesi olasılığı vardır. Bu düşünceyle, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün...»

İhsan Bey (Cebelibereket) - Kalkandelenlidir, efendim

Ferit Bey (Devamla) - Mesela İsmail Gümölcine bugün devletin dışında kalan bir yerde doğmuştur. Fakat ya İstanbul'da bir kaydı çıkarsa ve Türk olduğunu ispat ederse, Mebusluğu nedeniyle Türk uyruklüğünü gösterirse ne yaparız? Dolayısıyla bu bakımdan Arnavutlarla yapılmış andlaşmamız

gereğince onların bir de hakkı hıyarı vardır. Bir yıl süreyle Türk uyruğunu kabul edebilirler. Dolayısıyla defterin içinde ufak değişikliklerle bu sabah saptadık. Fakat bu henüz temizce çekilmekte olduğu için kurulunuza sunamadım.»

İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey (Tek), açıklamalarını sürdürür. Listeye alınacaklar için örnekler verip, Gümölcine Mebusu İsmail'in doğum yerinin ulusal sınırlar dışında olduğunu, ama günün birinde doğum yerinin İstanbul olduğunu gösteren bir kayıt getirebileceğini, kaldı ki, Arnavut asıllı olduğunu, Arnavutların ise, Lozan Barış Antlaşması gereği, bir yıl içinde, dilerlerse Türk uyruğuna geçebileceklerini, bundan çekinildiği için, defter üzerinde ufak tefek değişiklikler yapıldığını ve defterin temize çekilmekte olduğunu söyler.

Milletvekilleri ısrarla, «Defteri görmek isteriz» derler. Bakan, «Getirteceğim» der. Açıklamalarına şöyle devam eder:

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN GETİRDİĞİ GENEL AF BİLDİRİSİ'NE EKLENEN 150'LİKLERLE İLGİLİ PROTOKOL

«Şurası mukarrerdir ki (kararlaştırılmıştır ki), aff-ı umumiye (genel affa) ait beyannamenin birinci fıkrası mer'i (yürürlükte) olmakla beraber, Türkiye Hükümeti fıkra-i mezkûrede (sözü edilen fıkroda) istihdaf edilmiş olan (amaçlanan) kısım eşhasa (kişilere) dahil bulunan yüz elli kişinin Türkiye'ye duhul (girme) ve orada ikametini (oturmasını) men etmek (yasaklamak) hakkını muhafaza eder. Binaenalâzalik (bundan ötürü) Türkiye Hükümeti mevzuubahs olan eşhasın (kişilerin) elyem (bugün için) kendi arazisinde bulunanları oradan ihraç (çıkarma) ve memalik-i ecnebiyedekilerin (yabancı ülkelerdekilerin) avdetlerini (dönüşlerini) men edebilecektir. İşbu eşhasın esamisi (adları), bugünkü tarihi sulh muahedenamesinin mevki-i mer'iyete (yürürlüğe) hini va'zında (konmasında) Aff-ı Umumi Beyannamesi' nin kendine ait cihetçe intacı zımında (gereğini yerine getirme sırasında), hükümet-i mezkûre tarafından (sözü edilen hükümet) neşredilecek (yayınlanacak) olan Aff-ı Umumi Beyannamesi'ne raptedilecektir (eklenecektir). Bundan maada (başka) şurası da mukarrerdir ki (kararlaştırılmıştır), Türkiye Hükümeti, bu husustaki arzusunu (isteğini) izhar eylediği veçhiyle (açıkladığı gibi), eşhas-ı mezkûrenin (adı geçenlerin) Türkiye dahilinde bulunan emlaklerinin (mülklerinin) ve diğer emvallerinin (mallarının) tasfiyesine iptidar eylemelerine karar verdiği taktirde, işbu tasfiyeyi kendi hüsnü rızariyle (rıızaları alınarak) icra etmek üzere (yapmak üzere) bunlara salifüzzikir (önceden sözü edilen beyanname tarihinden dokuz aylık bir mühlet (süre) bırakılacak ve bu mühletin inkızasından (bitiminden) sonra tasfiye muamelesi Türkiye Hükümeti tarafından yapıldığı taktirde hasılatı bitamamiha (elde edilecek gelirin tümüyle) eşhas-ı mezkûrenin yedlerine (ellerine) teslim olunacaktır.

Kezalik şurası da mukarrerdir ki Aff-ı Umumiyeye müteallik (ilişkin) beyannamenin birinci bendinde münderiç (içinde yer alan) hiçbir kayıt (sınırlama) Yunan Hükümeti'nin, Yunanistan'la Türkiye arasındaki muhasemal (düşmanlık) esnasında vezaif-i askeriyelerince (askerî görevlerince) kusur teşkil edilen esbabdan (nedenlerden) dolayı kendi ordusuna mensup bulunan veya mensup olmuş olan gayri müslim tebasını takip etmek hakkım ihlâl etmeyecektir.»

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da tanzim edilmiştir.

İmzalar.....

«...Şimdi söyledim, getirtiyorum. Şimdi yüksek kurulunuza sunarım. Bir 150'lik defter var, bir de 300'lük defter var, bir de uyrukluktan düşürdüklerimize ait defter var, bir de 600'lük defterimiz vardır (Milletvekilleri gülüşürler) Efendim, bu cetveller toplam 600'dür. Fakat, 600'ü biz ancak 150 kişilik listenin içine sokmak zorundayız.»

İçişleri Bakanı, Meclis Genel Kurulu'na gizli oturumda sorar: Bu listeyi okuyalım mı, yoksa bir komisyon kurup orada mı inceletelim? Topçu İhsan Bey, söz alıp şöyle der :

Sayın arkadaşlar, son ulusal direniş nedeniyle, ihanetleri açığa çıkanların vatan dışına çıkarılması söz konusu olduğu zaman çok doğaldır ki, bunların sayısı 500'de, 600'de, 1000'de kalacak kadar değildir. Çoğtur. Bendenizce, mademki Lozan'da yapılan anlaşmada ya da kararda 150 kişilik bir liste olarak kabul ettirilmiş, bunların içersine hem ihanetleri gerçekleşen, hem de gelecekte sürekli kendilerinden ihanet beklenen adamlardan oluşacak bir liste düzenlemek gerekir.

«Biz, vatan dışına atarken, daha çok intikam duygusuyla dolu değiliz. Eğer kötülük yapmış olanların tümünü sınır dışı etmek gerekirse, hepimiz adları söyleyelim, üç bini, dört bini bulur. Mademki, 150 kişi kadar adamı çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında, gelecekte kendisinden daha çok fenalık gelebilecek olanları ayırmak gerekir. Bendeniz, şunu belirteyim ki, soruşturdum. Meselâ bir tanesini biliyorum ki, o deftere girmemiştir. O da Üsküdar Mutasarrıfı Ziver. (Lanet sesleri). Kendisi'nde hayata sahip oldukça, yani nefes aldıkça kesinlikle Türkiye'nin, kesinlikle Cumhuriyetin, kesinlikle Ulusal Kurtuluş'un amansız düşmanıdır. Bu, Üsküdar Mutasarrıfı imiş de, kabineye dahil değildir de, falan bilmem neye dahil değildir, dersiniz hainleri bırakırız. Bunu listeden çıkarırız, dersiniz büyük hata etmiş olursunuz.»

İhsan Bey'in bu sözleri ve uyarısı üzerine Zonguldak Milletvekili Tunalı İhsan Bey, oturduğu yerden bağırır:

«O bitmiştir İhsan Bey, çürüktür o, çürük!»

İhsan Bey konuşmasını sürdürür:

«Hayır efendim, bitmemiştir. Soruşturunuz, eğer Üsküdar Mutasarrıfı Ziver'in Türkiye'de durması için ufak bir zan hâsıl olursa kalsın. Sonradan Bursa Valisi olan Ziver'dir. Onun için Sayın İçişleri Bakanı'ndan çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun, bu 150 kişilik listeye bu da girsin. Üsküdar Mutasarrıfı Ziver de girsin.»

TARTIŞMA BAŞLIYOR

Topçu İhsan Bey'in bu sözleri, Meclis'in gizli oturumunda sonu kolay gelmez bir tartışmaya dönüşür. Aydın Milletvekili Mazhar Bey, (Dr. Mazhar Germen) söz alıp, listenin böyle, kişi kişi tartışılmasının ve yeni adlar önerilmesinin konuyu bir çıkmaza sürükleyeceğini anlatır. Bakanlar Kurulu'nun saptadığı listenin değiştirilmemesi gerektiğini, yoksa sayılacak adamların adlarının toplamının «binleri» aşacağını söyler. Listenin olduğu gibi onaylanmasını önerir.

«Efendim, İhsan Beyefendi'nin isteğine bendeniz de katılmak isterim. Ziver Bey adında biri vardır ki âdi, alçak bir adamdır. Hiç kuşku yok ki, O 600'lük veya 300'lük defterin içindedir. Yani 150'ye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkartırız, onun yerine Ziver Bey'i koyarız. Hiçbir engel yok...»

Sonra konuşmasını şöyle sürdürür:

«Yalnız baylar, Bakanlar Kurulu vardığı kararda şunu düşündü: Dedi ki, bir adam şöyle bir alçaklık yapmış, bir öteki de böyle. Fakat berikinin bugün aynı kudrette olarak aynı alçaklığı yapabilmesi olanak ve olasılığı yok gibidir. Fakat, öteki, aynı alçaklığı yapabilmek için bugün aynı güç ve kuvvetlerle donatılmıştır ve örgütlüdür. Bu noktayı yalnız geçmişte gözönünde bulundurarak değil, gelecek bakımından da düşünmek gerekir.

«Örneğin ,bugün Balıkesir hapisanelerinde 42 tane tutuklu vardır. Vatana ihanet suçuyla idama mahkûmdurlar, duruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete çalışmaları sırasında ve bağlılıkları, ilgileri nedeniyle bugün yine ülke içinde her türlü kışkırtma ve eylemi yapmaya hazır ve yeteneklidirler. Bugün de, yarın da böyledirler. Dolayısıyla biz, büyük bir zorunluluk karşısında kaldık, bu bakımdan Ziver Bey (listeye) konulamadı. Eğer isterseniz, onlardan bir tanesini çıkarırız, çizeriz, Ziver Bey'i sokarız. (Hayır sesleri). Sözlerim bu kadardır ve bu bakımdan başka türlü yapmak ve hepsini koyabilmek olanağı yoktur.»

Sonra gene tartışmalar başlar. Ali Şuuri Bey, Hüseyin Hüsnü Efendi, Tunalı Hilmi Bey, Mazhar Bey, Dr. Mustafa Bey, Ahmet Süreya Bey, Akçoraoğlu Yusuf Bey, Hacı Bekir Efendi, İçişleri Bakanı'nı, «Listenin düzenlenmesinde hangi ölçüleri esas aldınız?» diye sıkıştırırlar. «Prensip nedir?» diye ısrarla sorarlar. Ahmet Ferit Bey'in sabrı taşar, şöyle der:

«Efendim, prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, Hain... Ne prensibi? Yalnız hainliğin yönü ve türü bakımından ancak bir sınıflandırma yapılabilir. Yoksa prensip nedir?»

Oysa, bir hukuk profesörü olan Akçoraoğlu Yusuf Bey, açık seçik sormak ve söylemektedir, prensipten ne anladığını. Daha önce şöyle demiştir:

«Efendiler, sanıyorum ki, hergün üç defa kürsüye gelerek zamanınızı harcayan arkadaşlarınızdan değilim. (Bravo sesleri, gülmeler). Kırk yılda bir çıkmışım. Belki makul bir söz söyleyeceğim .Şurada pek tanımadığım ve kendilerine düşünce açısından hiç karşı çıkmadığım arkadaşlar da ayak patırdısı yapıyorlar. Nedenini anlamıyorum.

«Şimdi sanıyorum ki, görevlerimizden en önemlilerinden birisini, yalnız aklımızla değil, vicdan ve kalbimizle ilgili her görevi yapmak üzere bulunuyoruz Dolayısıyla bu konuda pek fazla acele... (Bu sırada (konuşan kişiyi dinlemek istemeyenler, kendi aralarında yüksek sesle konuşmaktadırlar.

Akçoraoğlu, onlara doğru seslenerek):

«Efendim, müsaade buyurur musunuz? Yoksa Bakanlar Kurulu mu toplantı halinde. (Gülüşmeler) Millet Meclisi, çeşitli görevlerinden birini, sanıyorum ki şu anda yargı görevini yapıyor. Ve Öyle bir karar verecektir ki, bu karar sonunda Türkiye'de bulunan ve eskiden Osmanlı saltanatı uyruğunda bulunan ve içlerinden bazıları, üzülererek söylüyorum, birçoğu Türk olan bazı kişileri, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından kovacağız. Sanıyorum ki, herhangi bir adam için verilecek kararların en ağırını vereceğiz. Liste çabuk gelsin, çünkü karnımız aç, akşam yakın, iftara yetişeceğiz, görüş ve düşünüşü geçerli olamaz.

«Bu konuda önce kişiler gelmeden, prensipleri hukukî bir biçimde saptamak gerekir. İçişleri Bakanı biraz genel olarak... (O sırada yüksek sesle konuşmakta olan Recep Bey'e (Peker) dönerek, 'Biraz müsaade eder misiniz, sözüm işitilsin' dedikten sonra) Ve biraz açık olmayarak söylediler. Fakat ben istiyorum ki, daha adlar okunmadan önce, hükümet adına bu 150 kişiyi hangi prensiplere dayanarak ayırmış olduklarını belirli hukukî ve açık dayanaklarıyla söylesin, 1, 2, 3, 4, 5 yazalım. Prensip bu biçimde belirdikten sonra, bize hükümet tarafından gönderilmiş olan şu suçluların, hükümlülerin ya da sanıkların hakkında bir jüri niteliğiyle bir karar vereceğiz. Diyorlar ki, şunlar kovulacak, çıkartılacak. Fakat adlar gelmeden evvel prensip tartışması gerek. O prensiplerde hata varsa, noksan varsa onu tamamlayalım, değiştirelim ya da düzeltelim de ondan sonra adlar listesi gelir, okunur.»

Akçoraoğlu Yusuf Bey'e, işi uzattı, adların bir an önce okunmasına engel oldu diye, Meclis'in büyük çoğunluğu karşı çıkmakta, İçişleri Bakanı Ferit Bey de, prensip saptanması konusundaki direnmesinde ısrarlı görüldüğünden, sert cevaplar vermektedir. Sataşmalar sürerken, Yusuf Bey özetle şöyle der: «... Burada bir takım kimseleri milliyetten kovacağız. Acele etmeyiniz. Ben de içinizden oy verecek biri sıfatı ile söylüyorum. Hiçbirisi hakkında açık bilgim yoktur. Prensipler belirlense, ola ki, içinizden biri adları gördüğünde der ki, filandan daha fazla bu listeye girmeyi hak ediyor, ama onun yerine koyabiliriz. Onun için önce prensipleri saptayalım. Çünkü çok veballi, vicdanımız üzerinde daima bizi rahatsız edecek bir oy vermekle yükümlü bulunuyoruz.»

Ne var ki, o gün o saatlerde Meclis Genel Kurulu'nun prensip, hukuk kuralları gibi sorunlarla uğraşma sabrı yoktur. Bir an önce, kimlerin 150'likler listesine girdiğini öğrenmek istemektedirler.

HAİN HAİNDİR!... PRENSİBİ NE?

Akçoraoğlu Yusuf Beyin adların tartışılmasından önce işin kurallarının saptanması gerektiği yolundaki direnişi kırıldıktan sonra Meclis gizli oturumunda İçişleri Bakanı Ferit Bey, önüne gelmiş 150'likler taslak listesi hakkında bilgi vermeyi sürdürüp, şöyle der:

«— Efendim işte 150'lik liste... İşte 300'lük liste... İşte 600'lük liste...

Yusuf Beyefendi bir prensipten söz ettiler. Dediler ki, prensipleri koyalım. Demincek, yüksek kurulunuza belirttiğim gibi, biz de adları öyle karmakarışık yapmadık. Biz de kendimizce bir prensip yaptık.

Yaptığımız defterde şu biçimde saptadık.

Önce, kaçak Vahideddin'in yanındakiler. Birer birer adlarını söyleyeceğim. Ancak Yusuf Beyefendiyi inandırma, rahatlatmak için önce prensiplerden söz edeceğiz».

Sözünün tam burasında Akçoraoğlu söz atar, «yalnız beni değil» der. Ferit Bey sinirlenmiştir, işte bu noktada:

«Efendim, prensip diye ne istiyorsunuz"? Hain, Hain! Ne prensibi? Yalnız ihanetin yol ve türü bakımından ancak bir sınıflandırma olur, yoksa prensip nedir?» der.

Akçoraoğlu, bu sert ve ters çıkış karşısında,

«— Kaçak Vahideddin'in yanındakiler haindir» deyince bu kere de oturumu yöneten Başkan Fethi Bey (Okyar) kızar.

«— Demin zatıalınız, şikâyet ediyordunuz» der.

Yusuf Akçoraoğlu:

«— Hakkınız var Reis Bey» demekten başka çıkar yol bulamaz. Ferit Bey konuşmasını sürdürür:

«— Efendim, demin söylemiş olduğum gibi, Sevr Andlaşmasını kabul ve imza eden Hükümet... Sevr Andlaşmasını Paris'te imza eden delegeler kurulu... Sonra Kuvayı İnzibatiye... Sonra Çerkez Ethem ve avenesi (yandaşları)... İzmir Çerkez Kongresine delege olarak katılanlar... Vatan ihanetinde bulunan asker ve memurlar... Vatan ihaneti ile sanık olan polis ileri gelenleri... Hain gazeteciler... Sonra vatan ihanetinde bulunan diğer kişiler, (Hangi kişiler sesleri).

Canım efendim, okuyunca anlaşılır. Eşkiya ve benzerleri... Bilmem başka prensip istiyor musunuz? Bu, bundan ibarettir.»

İçişleri Bakanı, sözün burasında ekler:

«— Yalnız şimdi Bakanlar Kurulunun kararına dayanarak ben bazı noktalarda prensibin bazı yönlerinden sapıldığını söyleyeceğim. O da şudur ki, söylemişim, altı yüzü, yüz elliye indiriyoruz. Bunu yüz elliye indirirken daima bugünkü durumdaki zararlı ile gelecekte zararlıyı karşılaştırıp gelecekte de zararlı olacağı öncelik tanıyoruz».

Milletvekilleri sorarlar:

«Kuvayı İnzibatiyeyi desteklemek için fetva veren müftüler de bu listeye dahil mi?»

Bakan yanıt verir:

«Var efendim var, altı yüzün içinde hepsi var, okuyunuz. Hangisini isterseniz yüz ellilik defterden birini çıkarın oraya koyun.»

Sonra Ferit Bey, liste üzerinden açıklamalarına devam eder:

«— Şimdi efendim, Kuvayı İnzibatiye denince, Kuvayı inzibatiye'nin teğmene kadar efradı (kimseleri, erleri) vardır. Tabii bunlar listeye giremez. Sevr Andlaşmasını imza edenler ve Hükümette bulunanlar, Takvimi Vekayiden (olayların takvimi adlı devlet günlüğü) çıkarılmış sayıya göre şunlardır: Sadrazam Damat Ferit, Şeyhülislam Mustafa Sabri, hükümette olup da 150'lik listeye alınmayanları söyleyeceğim. Dışişleri ve Savunma Bakanı yine Damat Ferit'miş. Cehenneme gitti. (Damat Ferit, listenin düzenlenmesinden çok önce 6 Ekim 1923'de ölmüştür). Bu nedenle listede yok. Denizcilik Bakanı Kürt Hamdi, bu var. İçişleri Bakanı Reşit Mümtaz Paşa, İstanbul'a, gelişine kadar Ticaret ve Tarım Bakanı Cemal Bey idare etmiş aşağıda iki tane daha okuyacağım. Defterde sandalye vermek olanağı bulunmadığından (listeye alınamadığını belirtmek istiyor) Bakanlar Kurulu buna karar verdi. Sonra Adalet Bakanı Ali Rüştü, bilirsiniz ki bu alçak herif, Yunan orduları hareket ederken «Bu ordu bizim ordumuzdur» demiş. Maliye Bakanlığını müsteşar idare edecektir demişler. Bir Maliye müsteşarı varmış, çağırılmışlar, «Gel, Maliye Bakanı ol» demişler. O demiş ki «Vallahi 'ben bu işten anlamam, vekaleten idare ederim» demiş. Şimdi bunu koymadık.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Reşat Bey mi?

FERİT BEY (Kütahya) — Evet koyalım mı? (Kimdir o sesleri) Reşat Bey'dir, bunu koyalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sormayın, sormayın.

FERİT BEY (Devamla) — Bayındırlık Bakanı, Adalet Dairesi Başkanı bir Zeki Paşa varmış. Meşahiri Meçhuleden... (Bilinmeyen ünlülerden) (Gülüşmeler).. Bunu koymadık. Ticaret, Tarım Bakanı, eski İçişleri Bakanı Artin Cemal, koyduk tabii.

Eğitim Bakanı Hadi Paşa için, bu aynı zamanda Sevr Andlaşmasını imzalayan bir bakandır. Bu girmiştir. Ferit Hilmi Paşa varmış. Diyorlar ki, bu ünlü bir herifmiş, tanımiyorum.

Sonra Danıştay Başkanı Rıza Tefvik Bey, hem Sevr'de var, hem hükümette, bunu da koyduk. Hatta düşündük, bunun için birşey yapabiliriz dedik. Kendisi bu günlerde Eşerria (Ürdün) Hükümetinde bir memuriyet almış olduğundan dolayı uyrukluktan çıkarılabilir, birşey yapılabilir. Uyrukluktan çıkarma meselesi vardır, bu biçimde yapılabilir. Fakat 150'lik listenin içinde herhalde Sevr imzalamış, hükümette bulunmuş adamların yer alması herhalde doğrudur ve gereklidir. Değil mi efendim? (Doğru sesleri).

Gene Ferit Bey bilgi vermeyi sürdürür :

«— Sonra efendiler, bu yolda demek ki Sevri imzalayanlar, Kuvayı İnzibatiyeyi yapan Bakanlar Kurulunu saptadık.

Bunlar millete ve devlete ihanet etmişlerdir, içlerinden bazı adları koymadık. İsterseniz, bazılarını çıkarır onları koruz. Demek ki, prensip bakımından karşı çıkış yok, zorunluluk bakımından da...

Şimdi efendim, okuyayım, dinleyiniz, hatırlanıza gelenleri işaret buyurunuz. (150'lik liste mi? sesleri) Evet efendim 150'lik liste.

Bir kere kaçak Vahideddin'in adamları, kendisi yok. Yaveri Has (Özel Yaver) Kiraz Hamdi, Hademei Hassa Kumandanı (özel uşaklar komutanı) Çerkez Zeki, şu anda da yanındadır. (Kaynıdır sesleri) Hazinei Hassa Müfettişlerinden (Özel Hazine Müfettişlerinden) Şaban Ağa, Tütüncü Baş Şükrü, en güvendiği adamdır ve Vahideddin onun isteğiyle hareket eder. Serkarin Yaver Paşa (Baş Mabeyinci, zaten idama mahkûmdur. (Ne Paşa sesleri). Yaver Paşa efendim. Yaverlerden Erkanı Harp Miralay (kurmay albay) Tahir Bey, bu da eylemci bir adamdır, adamdır. Yani bugün eylemedir. Eylem o demektir.

Sevr Andlaşmasını imza eden Hükümet üyelerinden eski Şeyhülislam Mustafa Sabri, (adamları bu kadar mı? sesleri), yüz elli kişinin içinde adamlarına bu kadar yer düştü. Mustafa Sabri'den sonra eski Adalet Bakanı Ali Rüştü, Ticaret ve Tarım Bakanı Cemal...

Efendim bu, İstanbul'da tutukludur. Yargılanmaktadır. Fakat, mahkemesine bildirdim. Mahkemeden Ali Galip gibi çıkarsa, o dakika bana haber veriniz atayım dedim. Artin Cemal denilen herif... (Konya eski valisi sesleri)

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sekiz yüz bin ermeniye kestik diyen adam.

FERİT BEY (Devamla) — Artin adını yazarsak, iyi olmaz sanırım. Ciddiyetten çıkar. Denizcilik Bakanı Kürt Hamdi, bilirsiniz bunun bir de kardeşi vardır. Adı Tribor Halil'dir, İstanbul'da büyük bir şey yapmıştır. Bu da bu yoldan büyük eylem gösterenlerdendir. İsterseniz bu Kürt adını kaldıralım. Hamdi Paşa diyelim. (Hayır Hayır sesleri). (Cakacı Hamdi, lakabı böyledir, sesleri).

Sevr Andlaşmasını imzalayan delegeler kurulu: Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat ve Halis Beyefendiler, Avrupanın gözünde, gidip bu anlaşmayı imza ettikleri için, bunlar Avrupa'nın bildiği adamlardır. Ve Sevr andlaşmasının yazılması bakımından bunları kesinlikle burada saklamak gerekir. Emniyet Genel Müdürlüğümüz, bunları buradan vatandaşlıktan çıkarılacaklar listesine koymuştur, fakat bendeniz buna taraftar değilim. Müsade buyursanız bunu burada bırakalım. Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı ve eski Savunma Bakanı Süleyman Şefik, Kuvayı İnzibatiye Erkanı Harbiye Reisi (Kurmay başkanı) Miralay Refik Ahmet, kaçaktır. Bulgaristan'dadır ve hâlâ eylemindedir. Kuvayı İnzibatiye mitralyöz (makinalı tüfek) kumandanı ve damadın damadı Tarık Mümtaz, ilk Nigehban oluşturanlardandır. Kuvayı İnzibatiye kumandanlarından Ali Nadir Paşa, İzmirli bırakan.

YUNAN BAYRAĞINI ÖPEN HAİN!..

150'likler listesinde yer alanları Meclis kürsüsünde açıklamayı sürdüren İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey, listeden okumakta olduğu adları sayarken;

Kuvayı İnzibatiye Kumandanlarından Ali Nadir Paşa, İzmir'i bırakan» deyince, Ertuğrul (Bursa) Milletvekili Dr. Fikret Bey yerinden bağırır :

«— Yunan bayrağını öpen, Yunan bayrağını!..»

Ferit Bey, listeyi açıklamaya devam eder:

«— Kuvayı İnzibatiye kurmayından Binbaşı Asım, bu da kaçakların içindedir. Bunun da önemli bir rol oynadığı Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarında yazılıdır. (Nasıl? sesleri) Yani, tereddüdünüz varsa işaret edelim çıkaralım. (Hayır, Hayır! sesleri) Kuvayı İnzibatiye üyelerinden ve Kürt Mustafa Divanı Harbinden Kaymakam (yarbay) Fettah, Ethem ve yandaşları...

HASAN BEY (Cebelibereket) — Ferit Beyefendi, Binbaşı Çopur Hakkı yok mu?

FERİT BEY (Devamla) — Burada yoktur. İhtimal öteki defterlerde vardır. Eğer önemli bir adamsa deftere yazalım.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Fettah'tan daha esnadır. (iğrenç, aşağılık).

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, şimdi Çopur Hakkıyı isterseniz, buraya yazalım.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Çopur Hakkı mutlaka yazılmalıdır. Gereklidir.

FERİT BEY (Devamla) — İncelemede çıkarır koruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — İsterseniz Asım Bey'in yerine konulsun (Bir kere okunsun, sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, Çerkez Ethem ve biraderi Tevfik, Reşit ve Kuşçubaşı Eşref'in biraderi Hacı Salih, günümüzde hâlâ eylemindedir.

BİR SES — Nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — Beyrut'tadır. İzmirli Akhisar Kumandanı Küçük Ethem.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Efendim, müsade buyurur musunuz, bir soru soracağım. Hacı Salih adında bir gezgin tanıyoruz ve bugün, Anadolu direnişi boyunca Kürdistan'da bulundu, aynı kişi midir?

FERİT BEY (Devamla) — Tabii efendim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Niçin tabiidir, geldikten sonra birşey mi yaptı?

FERİT BEY (Devamla) — Odur efendim.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bugün Ethemin kurmay başkanıdır.

SADIK BEY (Karahisarlı Sahip) — Küçük Ethem geberdi.

FERİT BEY (Devamla). — Hayır efendim sağdır. Düzceli Mehmet Oğlu Sami, bu da kaçaktır, Ethemin yaveri imiş ve günümüzde de eylemindedir.

NECATİ BEY (İzmir) — Yüzbaşı Sami.

FERİT BEY (Devamla) — Evet Yüzbaşı Sami. Çerkez Halil İbrahim.

HULUSİ BEY (Karesi) — Çerkez değildir efendim.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Belki başkasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim Yunanlılarla işbirliği yapmış ve Balıkesirli Şefik Beyi öldürmek amacıyla Buzcu Halid Bey'i öldürmüştür ve bir çok rezalette bulunmuştur. Susurluktan Demir Kapılı Hacı Ahmed, bu kuruculardandır.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Hem kurucu hem de İngilizlerle önemli ilişkileri vardır. Hâlâ da örgütçülük yapıyorlar.

FERİT BEY (Devamla) — Eski Bursa Komiseri Düzceli Mustafa bu da kaçak ve Ethemin eli ayağı olan bir kimsedir.

Bundan sonra Çerkez Kongresine delege olarak katılanlar :

Hendek ilçesinin Sünbüllü köyünden Bağ Osman. (Nasil? sesleri). Bu, Bağ ahalisindedir. Günümüzde de izlediğimiz, ardında olduğumuz eşkiyanın içerisinde adamları vardır. Bu ünlü bir aile adıdır

REFİK BEY (Konya) — Bu aile yerlerinde oturuyorlar mı?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim. Sonra İzmit eski mutasarrıfı İbrahim Hakkı. (O mühimdir, sesleri) Berao Sait Zevzek Tahir köyünden Şirin Bey. Bunlar zaten idama mahkûmdurlar.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Berao Sait nerenin delegesidir?

FERİT BEY (Devamla) — Bandırma delegesesi. Söke Ereğlisinin Tekeli köyünden Koca Ömeroğlu Hüseyin Bey, Kamuştanbey köyünden Bağ Kamil. Şamlı Ahmet Nuri, Hamed Ahmet, Mahan Ali, ki bunlar şimdi Yunanistan'da ve eylemediler. Klüp Başkanı ve İzmir delegesesi Harunürreşit, Sefer Hoca. Bu Eskişehirli...

Kirmasti'nin Kara Orman köyünden Hacı Osmanoğlu Abdülkerim ki, günümüzde de eylemde olanlardandır. Bigalı Nuri Bey oğlu İsa, Adapazarının Şahinbey Köyünden Kâzım. Bunlar, arkadaşımızın dediği gibi Vahideddin'in adamlarından daha çok ve fakat rolleri budur. Gönenin... köyünden Lampat Yakup, bunlar adlarını hep Rumca anarlar. Bildirilerini görseniz, rezaletin, alçaklığın derecesidir.

REFİK BEY (Konya) — Velinimetime karşı mükafat.

FERİT BEY (Devamla) — Sonra efendim, Kombat Hafız Sait. Bunlar idama mahkûmdur ve bugün Balıkesir'de tutukludur.

BİR SES — Ne için idam edilmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — İdam etmemek Lozan Andlaşmasının gereğidir. Takip edilmeyecektir ve bugün bırakacağız. (Gürültüler, anlaşılmıyor, sesleri).

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Gizli, gizli...

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Gülbeler köyünden Binbaşı Çerkez Ahmet Mehmet Bey, Yazarın Sait; İzmir'de dava vekili idi. Bir de Halçok Korrabat Sami adında birisi var. Fakat bu herif Yunanistan'da bir hizmet kabul ettiği için uyrukluktan çıkarma cetveline koyuyoruz. Andlaşmanın imzasından sonraki eyleminden dolayı çıkarıyoruz. Önceki eylemden olsa 600'ünü de çıkarırız. Andlaşmanın yapılması ve genel af bildirisinin kabul ettiği tarihten sonra yabancı hizmetine girmiş oldukları için.

Sonra efendim, sivil ve asker memurlara gelince:

Eski Bursa Valisi Gümülcineli İsmail Hakkı, Konyalı Zeynelabidin...

REFİK BEY (Konya) — Hay Allah Razi olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Bu, yabancı hizmetinde bulunduğu için vatandaşlıktan çıkarma cetveline koyma olasılığı vardır. Fakat razı olmazsınız. (Sağlam olsun, sesleri) Cebelibereket Mutasarrıflığında bulunan Fani Zade Mesut, Lider Sadık Bey. İsterseniz bunu vatandaşlıktan çıkarma cetveline koyalım. (Hayır, sesleri)

Dr. FİKRET BEY (Karesi) — Sadık Bey, Iskat olmaz (vatandaşlıktan atılmaz) şerefi vardır, (alay olarak)

FERİT BEY (Devamla) — Eski Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü varmış, bunu vatandaşlıktan atılma cetveline koyuyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Aman efendim, bu Kanbur İzzet'ten de aşağılık bir heriftir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim, amma biz bunu vatandaşlıktan çıkarma cetveline koymazsak, zaten hudud dışındadır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hayır, cedvelinize karışmıyorum. Yalnız bilgi sunuyorum.

FERİT BEY (Devamla) — O cedvele girmeden buradan çıkmıyor. Divanı Harp Reisi Kürt Mustafa... (Kürt adını (kaldırınız sesleri). (Nemrut Mustafa, sesleri).

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Onu başa yazmak lâzımdı, Ferit Bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, mücade buyurursanız, hepsinin şerefiyle mütenasip (onuruyla uygun) olarak düzeltiriz. (Gülüşmeler). Bunu da meselâ çıkarma cetveline koyma olanağı vardır. (Şerefi vardır, sesleri).

İzmir Telgraf Müdürü Hafız Mehmet. (Bu kimdir, sesleri)

Efendim bu vatana ihanet etmiş ve idama mahkûm imiş. Zaten birkaç kişinin çıkması gerek. İsterseniz bunu işaret edelim. Sonra çıkması gerekenlerin içine koyarız...

Adapazarlı Kaymakam Hain Mustafa...

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Muavin Ali'nin kardeşidir.

FERİT BEY (Devamla) — Tekfurdağı (Tekirdağı) eski Müftüsü Hafız Ahmet. Eskişehir hapishane eski müdürü... Yunanlıların Afyonkarahisar eski Mutasarrıfı Sabit. Çıkarma cetveline koyuyoruz. Fransızların Ayıntap Mutasarrıfı Celal Kadri, çıkarma cetveline...

BİR SES — (Teşekkür ederiz)

FERİT BEY (Devamla) — İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa.

SÜREYYA BEY (Karesi) — O, nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — Çıkarma cetvelinde.

BİR SES — Memuriyet almış mı?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, memuriyet almış veya almamış veya almaya eğilim göstermiş, onu bize bırakın. Vatandaşlıktan atacağız Yani 150 kişiliğe koyamıyoruz, ne yapalım? Eski Ayan'dan eski Evkaf Nazırı Vasfi Hoca. (Âlâ sesleri), Harput eski valisi Ali Galip, İzmir Eğitim Müdürü Halil, bunu da çıkarma cetveline koyacağız. Manyas'ın Susı ğırlık eski telgraf müdürü Davut. Bunların tümü idama mahkûmdur. Gönen Eytan Müdürü (Yetim Okulu Müdürü) Çerkez Reşat...

HAMULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Buna Çerkez diyorsunuz. Davut Çerkez değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır... Reşat...

Bursa Vali Vekili Aziz Nuri...

NECATİ BEY (Bursa) — Yalnız Bursa Müftüsü unutulmuş listenin en önemlisidir.

FERİT BEY (Devamla) — Adı ne idi?

NECATİ BEY (Bursa) — Ömer Fevzi, Vahideddin'den daha melundur.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, Deftere bir de Ömer Fevzi yazdık.

Manyas'ın İnköy bucak müdürü Kâzım, bunu çıkarabilir miyiz beyler. Asıl Balıkesir'liler bilir, Balıkesirli Kazım?

ALİ SURURİ BEY (Karesi) — Çıkarabiliriz.

FERİT BEY (Devamla) — Çünkü bir iki yerin açılmasını istiyoruz.

BİR SES — Çopur Hakkı ne oldu?

FERİT BEY (Devamla) — Çopur Hakkı'yı koyacağız İzmir Kadı Danışmanı Asım Hoca, eski İstanbul Muhafızı Mustafa Namık; İstanbul Polis Müdürlüğü Birinci Şube eski müdürü Şeref, Peter İbrahim... Gönen'in Keçeler köyünden Tevfik... Kirmasti'nin Çürük Köyünden Hüseyin... Laz İbrahim Oğlu Hamdi, İsmail oğlu Hüseyin, Kirmasti'den Haşim oğlu Hasan Hüseyin, Şaki Davud'un kardeşi Zekeriya... (işitmiyoruz, sesleri)

Müsaade buyurursanız sesim kısıldı. İstirham ederim, bir iki dakika...»

Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda, 150'likler listesine kimlerin hangi gerekçelerle alındığını açıklamakta olan İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey'in adları okumaktan dudakları ve boğazı kuruyunca, «— Müsade buyurursanız sesim kısıldı, İstirham ederim bir - iki dakika...» demesinden, soluklanıp bir bardak su içmesinden sonra, listeyi okuma işi sürer. Ferit Bey saymaya devam eder:

«... Hisaraltı köyünden Hatip Mehmet oğlu Süleyman. Adapazarının Taşlıgeçit köyünden Mehmet oğlu Kazım... Kirmasti'nin Çürük bucağından Mehmet oğlu Kazım... Karaormandan Kamil... Şaki Davud'un kayınbiraderleridir bunlar.

Bunların tümü, Yunanlılarla birlikte, silahlı olarak kaçmışlardır. Günümüzde de örgütlü ve eylemlidirler. Midilli'dedirler. ...

Ayıntap'ta Fransızların gizli haber alma örgütünün şefi Hasan Sadık... Bunu vatandaşlıktan çıkarma cetveline koyuyoruz.

Tarsuslu Kamil Paşazade Sezai (Selami), Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal... Süleymaniyeli Hakkı, İngiliz Hafiyesi meşhur Kürt Hakkı dedikleri...

İstanbul eski Polis Müdürü Tahsin... İstanbul eski polis müdür yardımcısı Kemâl. {Tamam sesleri}...

Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir... Eski Köylü gazetesi Başyazarı Ferit.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Kemal ikidir. Bu Müdür yardımcısı Kemal hangisi? Ispartalı Kemâl mi?

FERİT BEY (Devamla) — İstanbul eski polis müdür yardımcısı Kemâl vardı.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Bir de Ispartalı Kemâl vardır.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bir de Başyaver Avni Paşa var.

FALİH RIFKI BEY (Bolu) — Boşnak Emin Paşa var. (Yazdı yazdı; sesleri)

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Balcı köyünden Ömer...

Gönen'in Balcı köyünden Topallı Şerif oğlu İbrahim, Havustan oğlu, İbrahim, Hafız oğlu İbrahim, Havustan oğlu İbrahim...

Keçeler köyünden Topal Ömer oğlu İdris... Gönen'den Tercüman Salih...

Keçi Dere köyünden Hüseyin Galip, Gönen'in Keçeler köyünden Abdullah oğlu Galip... Gönen'in Keçeler köyünden Abdullah oğlu Deli Kasım...»

İçişleri Bakanı, saatlerden beri liste okumaktan iyice yorulmuş ve bunalmıştır. Kimi adları tekrar tekrar yeniden okumakta, bazan atlamakta, sonra yeniden aynı adları değişik biçimde okumaktadır. Gizli

oturum tutanaklarında bu durum açık seçik görülmektedir. Ama, milletvekilleri sabırsızdır, ısrarla listenin tamamını öğrenmek, kimler eksik bırakılmış görmek ve tamamlamak çabasındadırlar.

Bazı milletvekillerinin oturdukları yerden arada bir soru sormaları, saplamalar yapmaları, söz atmaları da Ferit Bey'i ayrıca yormaktadır. Sesinin tonu gittikçe düşmekte ve güç duyulmaktadır. Falan adı yeniden okur musunuz, fişmekanı tekrarlar mısınız istekleri durmadan yinelenir.

Soru sormak isteyenler pek çoktur. Bunlar boyuna parmak kaldırır, sıra isterler. Sonunda, oturuma başkanlık eden Fethi Bey dayanamaz, milletvekillerini azarlar:

«— Efendim müsaade buyurun... Soru soracakların adlarını yazdım, sıra ile sorunuz...»

Sonra sorular başlar, ilk soru soranlardan biri Karahisarı Şarki milletvekili Ali Sururi Efendi'dir. Onun derdi, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden olup da 150'likler listesinde yer almayanlardır. «Listeye bir sürü şakiyi koymuşsunuz, bunlar memlekete gelse ne olur, gelmese ne olur» der. «Defterinize bakıyorum, Hürriyet ve İtilâfta aza bulunmuş, genel sekreterlik yapmış ve ülkeyi kargaşaya sürüklemiş kişiler yoktur. Niçin yoktur beyefendi?»

Ferit Bey, baştan verdiği gerekçeyi yineler «Zeynelabidin Hoca oradandır, Vasfi Hoca oradandır, Şaban oradandır, Refik Halit oradandır» der. Ama, Isparta Milletvekili Hüseyin Hüsnü Efendi atılır, «Salim Paşa'nın adı yok» der. Çorum milletvekili İsmet Bey »Genel Sekreter olan Fevzi yok» der.

Ferit Bey bir kere daha, çaresiz kalmıştır. Şöyle der:

«— Şimdi efendim, hatırlarınıza bu gibi partilere üye olup da yaptıkları cinayetler daha ağır olanlar geliyorsa, söylersiniz onu koruz, başkalarını çıkarırız.»

Ardından da sorar:

«Sururi Efendi, kimi öneriyor sunuz, yazalım.»

Ali Sururi Bey cevap vermez. Bu arada, söz verilmeden konuşmaya meraklı olanlar vardır. Bunlardan biri, Aksaray milletvekili Neşet Bey araya girer, «Efendim Edirne Valisi Salim Paşa ile Merkez Kumandanı Emin Paşa gibi doğrudan doğruya Ferit Paşanın sağ eli ve sol eli durumundadır bunlar...»

Başkan Fethi Bey sırasız konuşanları bir kere daha uyarır.

Birisi, Uşak Belediye Başkanı Hulusi de yazılınsın der, İçişleri Bakanı «yazalım» der. Yazılmayanlar niye yazılmadı» diye söylenmeler başlayınca da Ferit Bey:

«Efendim, şimdi arkadaşların söylediklerini birer birer yazıyorum. Bakınız. Çopur Hakkı, Polis Müdürü Halil, Ömer Fevzi, Polis Müdürü Nureddin, Uşak Belediye Başkanı Hulusi, daha? Hepsini yazarız» der. Ergani milletvekili İhsan Bey, «Seryaver Avni Paşa» der. Erzurum milletvekili Ziya Efendi, «Abdullah Cevdet der, Kozan'lı Saip Bey, Antepli Celal Kadri diye direnir.

Daha bir hayli ad sıralanırken, bakar ki istekler uzuyor, Ferit Bey kaldığı yerden okumayı sürdürür: Eski İstanbul Muhafızı Mustafa Namık... İstanbul Polis Birinci Şube Müdürü eskisi Şeref... İzmit Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü, Yalova Kaymakamı Fuat... Molan Zade Rifat...

Ve efendim şimdi de gazetecilere geçiyoruz; Rifat'ı vatandaşlıktan çıkarılacaklar listesine koyuyoruz» der ama, geçemez. Çünkü, gene itirazlar başlamıştır. Olurdu olmazdı tartışmaları bir süre sürer. Bir milletvekili, listede bir iki de divanı harp reisi (sıkı yönetim mahkemesi başkanı) bulunsun der, Cebelibereket milletvekili, İstiklâl Mahkemesi Başkanlarından Topçu İhsan Bey:

«— Bu bir gelenek olmasın efendim» der. Mecliste gülüşmeler olur.

İçişleri Bakanı 150'likler listesine girecek gazetecileri sayacaktır ama bırakmazlar. Ağaoğlu Ahmet Bey, polis Müdürü Halil Beyin de illâ ki listeye girmesini ister. «Bu adam bizleri İngilizlere teslim etmiştir» der. Oturum başkanı, yeniden yerinden konuşanları dinlemeye çağırır. Herkes birini teklif ederse, sayının binleri bulacağını söyler. Ferit Bey yeniden, «müsaade buyurun bir kere hepsini okuyalım da eksik kalanları tamamlarız, der, gülüşmeler olur.

Sonuçta, Ferit Bey (Tek), binbir zorluk içinde 150'likler listesine alınması kararlaştırılan gazetecileri sayar. Hükümetin önerisine göre bunlar, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla, İzmir'de Müsavaat gazetesi sahibi Hafız İbrahim, Aydede Gazetesi sahibi Refik Halit, Alemdar Gazetesi'nden Refii Cevat ve Pehlivan Kadri'dir. İzmir'de Köylü Gazetesi sahibi Refet de vardır ama, onu vatandaşlıktan çıkarılanlar listesine almışlardır.

Bir milletvekili sorar :

«— Abdullah Cevdet nerede?»

Ferit Bey,

«— Ona gelinceye kadar sabah olur» der ve listeyi okumayı sürdürür:

Adana'da Ferda Gazetesi sahibi Hilmi... Edirne'de Temin ve Selanik'te Hakikat sahibi Münür Mustafa... Balıkesir'de İrşat Gazetesi sahibi Sındırgılı Ahmet Hulusi...

Gene birisi sorar:

«— Fotoğrafçı Ali Sami vardı?» Sıralardan cevap gelir, «okundu o okundu...»

Gizli oturum tutanakları dikkatlice tarandığında, İçişleri Bakanının daha önceden Bandırma'da yayınlanan Adalet Gazetesi sahibi Ali Kemal ya da Ali Sami adında birinin adını söylediği görülmez. (Kimi kaynaklarda bu kişiden Ali Sami, kiminde Ali Kemal diye söz edilir ama, sanırım doğrusu Ali Sami olacaktır.) Bu belirsizlikler gösterir ki, Meclisin gizli oturum tutanakları, çok sağlıklı ve eksiksiz tutulmuş tutanaklar değildir. Bu Fotoğrafçı Ali Sami denilen kişi, bahriye miralaydır (albay), Abdülhamid döneminde Bahriye Nezaretinde (Deniz bakanlığında) fotoğrafçılık görevi yapmış, 31 Mart gericilik ayaklanmasından sonra Mısır'a kaçmış ve orada da fotoğrafçılıkla geçinmiş, ancak 1918 Mondros Bırakışımından sonra İstanbul'a gelip, Bandırma'daki Adalet Gazetesi'ni çıkarmış, Ulusal Kurtuluş Savaşçılarına karşı ağır yazılar yazmış, 30 Ağustos yengisinden sonra Edirne'ye gidip gazetesini bir süre de orada yayınlamış ve sonra yurt dışına gitmiştir.

Milletvekilleri, adı okunmamış ya da okunduysa da tutanaklara geçmemiş Fotoğrafçı Bahriyeli Ali Sami için, okundu o okundu diye bağırışırken İçişleri Bakanı, okuyup okumadığından emin olmamalı ki; «Onu nihayete şey ederiz» der. «Şey etmek»ten amacı; yazmak, eklemek olsa gerektir...

İçişleri Bakanı, daha sonra, elindeki listeye bakarak, «Şimdi hıyaneti vataniyede (vatan ihanetinde) bulunmuş olan öteki kişiler ve eşkiyaya geçiyoruz Yani vatan hainliğinde bulunan eşkiyaya geçiyoruz» der ve okumaya başlar.

Okuduğu adlar, genellikle hiç bilinmeyen, duyulmamış sıradan eşkiya adlarıdır. Bakan, «Bunlar baştan aşağı idama mahkûmdur» diye bilgi verir. Bir bölümü için «Anzavur çetesinden bunlar» der. «Hepsi idama mahkûm ve mevkufturlar» {tutukludurlar} der.

Arada gene karşı çıkışlar olur. Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey, «bu kadar siyasi kişi varken bunları listeye almaya ne gerek var?» diye direnir. Ferit Bey listeyi okumayı sürdürür... Birisi, bu listeye hiç ilişkisi olmayan Bursalı Fabrikatör Cemil Bey adını söyler. Bakan, bezgin ve sıkkın, «yazdım efendim, yazdım» der, gene listeyi okur. Gene karşı çıkmalar olur. Bir milletvekili, «Eski Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir var da eski İçişleri bakanı Adil Bey niye yok» diye diretir. Birisi, «O Ayan Meclisinde Kuvayı Milliye ölüyor diye bağıran adamdır» der. Bakan, «eğer ehemmiyetsiz bir herifse onu buradan çıkaralım» derken, «bunaktır, bunak» sesleri yükselir, birisi, «o çok aşağılık bir adamdır» derken daha bir başkası, «Adil beyi yakından tanıyanlar onun ne kadar ahmak ve budala olduğunu bilirler» der, daha başkaları, «hayır» diye bağırışır «Çok gayretli bir adamdır, çok alçaktır»...

Herif, ahmak, budala, alçak, rezil sözcükleri bu oturumda bol bol kullanılır. Bakanla milletvekilleri arasında, şunun adını da yazalım bunun da yazalım, hayır yazmayalım, o kıymetsiz bir adamdır, hayır çok mühimdir diye pazarlıklar olur.

Bu arada, Tunalı Hilmi Bey birini hatırlar, «Mahir Sait nerde Mahir Sait?» diye sorar. Bakan Ferit Bey, «onu da yazalım» der. Yazılır. Adil Beyin ahmak mı yoksa budala mı olduğu, bunayıp bunamadığı yenibaştan uzun uzun tartışılır...

Ardından, Gönenli Galip diye (birinin listeye girip girmemesi tartışılır. Biri onun için, «Allah'ın yarattığı ve yaratacağı adamların en budala ve ahmağıdır» der. Bir başkası Galip Bey'le Ahmet Hulusi Sındırgılı'nın listeden çıkarılmalarını rica edip, «bunları çıkarıp başkalarını koyunuz Bu adam sekiz okka etle gezmiş olsa arkasına bir kedi bile takılmaz» der. Bunların yerine Bir Divanı Harp Reisi konulmasında ısrar eder. Nazım Paşa'yı koyun der. Bakan Ferit Bey, «Nazım Paşayı tanırırsınız değil mi, burnunu silmekten acizdir» diye karşılık verir. Biri. «boynu kalındır» diye söze girer. Bir başkası, «aciz ama Divanı Harp Reisi» der. Ferit Bey, «Peki yazdık» der, elindeki listeye Nazım Paşa da yazılır.

Tam o sırada birisi, Harput Valisi, Sivas Kongresini basmaya kalkışmış Ali Galip'ı hatırlar. Adı onunla birlikte yazılması gereken, onun kadar aşağılık olduklarını söylediği Bedirhanilerden Halil Rahmi adını verir. Bozok Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, «Memleketi kana boyayan Çapanoğulları nerededir?» der. Ardardına sıralanan adlar, sorular, pazarlıklar sürerken bir yeterlik önergesi verilir ama, onaylanıp red edilir. Milletvekilleri, bu liste üzerinde, daha çok konuşmak, istemektedir. Yemek zamanı geçmiştir. Sonunda, ara verip gece de toplantıya devam kararı alınır.

Ama bu karar yerine getirilemez. Görüşmeler sürer. Başkan, gizli oturuma gece devam edilmesini önerir, önce «kabul» denir ama, tam o sırada Kütahya Milletvekili Recep Bey söze başlar. 150'liklerin dışında kalacakların ne olacağı yolunda görüşlerini sıralar. Ardından »başkaları da söz alıp konuşurlar. Ortaya, müslüman olmayan, ama 150'likler listesine girmesi gereken kişilerin adları atılır. Bunlar bu listeye alınabilir mi, alınamaz mı tartışmaları başlar. Bir ara, bu tartışma öyle keskinleşir ki, Karesi milletvekili (Balıkesir) Süreyya Bey, İçişleri Bakanı Ferit Bey'i yalancılıkla suçlar. Suçlamanın gerisinde, Lozan Barış Andlaşmasının gizli protokollerinde, hristiyan uyrukluların cezalandırılıp cezalandırılmayacaklarına ilişkin bir hüküm var mıdır yok mudur sorusu yatmaktadır.

Sonunda, 150'likler listesine kesin biçimini verme görevini Bakanlar Kurulu'nun üstlenmesi, ancak bu listenin bir kez daha Millet Meclisine gelmesi kararıyla oturum kapanır (35).

LİSTE HAZIRLANDIKTAN SONRA YENİDEN MECLİSTE

Lozan Andlaşması gereğince genel af yasası çıkartılmıştır; dolayısıyla 150'likler listesinin bir an önce saptanması ve açıklanması gerekmektedir. Yeterince gecikilmiştir. Bu nedenle Bakanlar Kurulu, listeyi, Meclisteki görüşmelerin ışığında yeniden görüşüp düzenler.

Bakanlar Kurulunun hazırlayıp son şeklini verdiği liste 22/23 Nisan 1924 Çarşamba akşamı, bir kere daha yapılan Millet Meclisi gizli oturumunda ele alınır. Bu kez, öyle ilk oturumundaki gibi uzun görüşmeler olmaz ama, oturum gene de elektrikli geçer.

Milletvekilleri, bu listeye alınmayan vatan hainlerinin, alınanlardan çok olduğunu, çok daha ağır suçlu durumundaki bazı kişilerin liste dışında bırakıldığını söylerler. Önergeler verilir, tartışmalar yapılır. Bu kez oturumu yöneten Ali Sururi Efendi'dir.

Sonuçta, listeden ehveni şer sayılabilecek üç kişinin adlarının çıkarılması ve yerlerine Mutasarrıf Osman Nuri, Madanoğlu Mustafa (36) ve Köylü Gazetesi sahibi Refet'in konulması kaydıyla liste ekseriyet-i azime (oy çokluğu) ile kabul olunur.

Kurulu bu listeyi son kez, 1 Haziran 1924 günü gözden geçirip, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle 150. ad olarak Köylü Gazetesinden Refet'in de listeye katılmasını kararlaştırır. Liste bir kararname halinde getirilmiştir. Hilmi Uran, 1959 yılında yayınladığı Hatıralarım adlı kitapta, bu kararnamenin 7 Kanunisasi 1340 tarihli(7 Ocak 1924) 81 numaralı Resmi Ceridede (Resmi Gazete) yayımlandığını yazmaktaysa da bu tarihte ve sayıda bir yanlışlık olması gerekmektedir (37). Tarih 7 Haziran 1924 olabilir 81 de Resmi Gazete sayısı değil, kararname sayısı olmalıdır.

150'LİKLER VE İÇİŞLERİ BAKANI FERİT BEY

T.B.M.M. gizli oturumlarında, Ulusal Kurtuluş Savaşına karşı çıkıp vatana ihanet ettikleri gerekçesiyle 150'likler listesini hazırlama ve bunu savunma görevini üstlenen İçişleri Bakanı Ferit Bey (Tek) 21 Mayıs 1924 tarihinde yani, 150'likler listesini imzalayamadan Bakanlıktan istifa zorunda kalmıştır.

Gerekçe ise ilginçtir:

Ahmet Ferit Bey, 1919 yılında, Mütareke İstanbul'unda, Anadoludaki Ulusal direnişe ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı önlemler alma çabasındaki Damat Ferit Hükümetinde Nafia Nazırıdır. Sadece Nafia Nazırı (bayındırlık bakanı) olmakla kalmamış, 8 Temmuz 1919 tarihinde Damat Ferit Hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindeki Miralay Refet Bey'e (sonradan Paşa, Bele) çektiği bir telgrafta, Mustafa Kemal'in şiddetle aleyhinde bulunmuştur.

Daha Millet Meclisi gizli oturumlarında 150'likler konusunun ilk tartışmasının yapıldığı günlerin ardından 20 Nisan 1924'de İstanbul gazetelerinden Vatan'da, «Günün Meselesi-Ferit Bey» başlıklı bir yazı çıkmıştır. Ahmet Emin (Yalman) tarafından kaleme alınan bu yazıda, Ferit Bey'le, sınır dışı edilen bir takım ermeni zenginlerinin yeniden yurda gelmelerine aracı olduğu için, şiddetle çatılmaktadır.

28 Nisan tarihli gazetelerde İsmet Paşa Hükümeti'nin İçişleri Bakanı (Dahiliye Vekili) Ahmet Ferit Bey'in, 1919'da Damat Ferit Paşa'nın Bayındırlık Bakanı (Nafia Nazırı) iken çektiği şifreli telgrafi açıklanmıştır. Bu telgrafta Ferit Bey şöyle demektedir:

«...Paşa meselesine gelince, bu mesele de had ve müzmin bir şekil aldı. Paşanın camilerde halka aleni telkinlerde bulunmasından dolayı İngilizler geri çağırılmasını istediler. Camilerde telkinlerde bulunmak, siz de takdir edersiniz ki zaten isabetsiz bir harekettir. Bu sebeple kendini geri çağırdık. Gelmiyor, fena ediyor. Çünkü İngilizler her şeyi bıraktılar, bu noktada ısrar ediyorlar. Maksat memlekete hizmet etmek ise, Orduda çok şükür kendisinden başka kumandan yok değil. Madem ki dönüş lüzumu bir dış meselesi halini aldı, başkasını vekil bırakıp dönmeliydi. Bilhassa İngilizler de, dönüşte kendisine birşey yapmayacaklarını resmen vaad ettiler.»

Bu açıklama, İçişleri Bakanı Ferit Bey'i çok zor durumda bırakmış olmalıdır ki, telgrafın aslında bir parola olduğunu iddia ederek, Refet Paşa'yı da kendisine tanık göstermek ister. Buna karşılık, Refet Paşa tam tersini yaparak, Ferit Bey'i daha zor duruma düşürür. Der ki, «Ferit Bey o zaman, Samsun'un İngilizler tarafından işgaline imkân vermeye uğraşıyordu, Milli Mücadelenin de aleyhindeydi...»

Bu peş peşine gelen darbeler sonunda Ferit .Bey, 21 Mayıs 1924'de bakanlıktan çekilmek zorunda kalmıştır. Yerine, Recep Bey (Peker), İçişleri Bakanı atanmış ve 1 Haziran tarihli 150'likler kararnamesinin altına imzasını koymuştur(38).

150'LİKLER LİSTESİ

Vahideddin'in Maiyeti

1. Yaveri Has Kiraz Hamdi
2. Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki
3. Hazine-i Hassa müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa
4. Tütüncübaşı Şükrü
5. Serkarin Yaver
6. Yaverandan Erkân-ı Harp Miralay Tahir
7. Seryaver Avni
8. Esbak Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hakani Emmini Refik

Kuvve-i İnzibatiye'ye Dahil Kabine Azaları

9. Esbak Şeyhülislâm Mustafa Sabri
10. Adliye Nazırı esbakı Ali Rüşdî
11. Ziraat ve Ticaret Nazırı esbakı Cemal (Artin)
12. Bahriye Nazırı esbakı Cakacı Hamdi (Paşa)
13. Maarif Nazırı esbakı Rumbeyoğlu Fahreddin
14. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Kızılhançerli Remzi

Sevr Muahedesi İmzalayan Heyet-i Murahhasa

15. Maarif Nazırı esbakı Hadi (Paşa)
16. Ayandan Şûrayı Devlet Reisi esbakı Rıza Tevfik (Bölükbaşı)
17. Bern Sefiri esbakı Reşat Halis

Kuvve-i İnzibatiye'ye Dahil Olanlar

18. Kuvve-i İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik (Paşa)
19. Yaveri süvari Yüzbaşı Bulgar namıyla maruf Tahsin
20. Kuvve-i İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik
21. Kuvve-i İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in yaveri Tarık Mümtaz
22. Kuvve-i İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandanı Ali Nadir (Paşa)
23. Kuvve-i İnzibatiye mensubininden ve Nemrut Mustafa Divanı Harbinden Kaymakam Fettah
24. Kuvve-i İnzibatiye mensubininden Çopur Hakkı

Mülkiye ve Askeriyeden

25. Esbak Bursa Valisi Gümülcineli İsmail
26. Ayândan Konyalı Zeynelabidin
27. Cebelibereket Mutasarrıfı esbakı Fanizade Mes'ut
28. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay Sadık
29. Malatya Mutasarrıfı esbakı Bedirhani Halil Rahmi
30. Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü
31. Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrud Mustafa (Paşa)
32. Uşak Belediye Reisi Hulusi
33. Adapazarı Kaymakamı esbakı Hain Mustafa
34. Tekirdağ Müftü-i esbakı Hafız Ahmet
35. Afyonkarahisar Mutasarrıfı esbakı Sabit
36. Gaziantep Mutasarrıflığında bulunmuş Celal Kadri
37. Hürriyet ve İtilaf Kâtibiumumisi Adanalı Zeynelabidin
38. Mülga Ayandan Evkaf Nazırı esbakı Vasfi Hoca
39. Harput Vali Vekili esbakı Ali Galip
40. Sabık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi
42. İzmir Kadı müşaviri sabıkı Ahmet Asım
43. Esbak İstanbul Muhafızı Natık
44. Dahiliye Nazırı esbakı Ayandan Adil

45. Dahiliye Nazırı esbaki Ayandan Mehmet Ali
46. Esbak Edirne Valisi ve Şehremini vekili Salim (mirimiran)
47. Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık eden Hoca Rasihzade İbrahim
48. Adana'da Vekillik eden Abdurrahman
49. Karahisarışarki Mebusu esbaki Ömer Fevzi
50. İşkenceci Namıyla maruf Mülazım Adil
51. İşkenceci Namıyla maruf Mülazım Refik
52. Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif
53. Esbak Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir
54. İstanbul Merkez Kumandanı esbaki Emin
55. Kilis'te 'kaymakamlık eden Sadullah Sami
56. Esbak Dahiliye Nezareti Davavekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

Ethem ve Avanesi

57. Çerkez Ethem
58. Ethem'in biraderi Reşit
59. Ethem'in biraderi Tevfik
60. Kuşçubaşı Eşref
61. Kuşçubaşı Eşrefin biraderi Hacı Sami
62. İzmirli sabık Akhisar Kumandanı Yzb. Küçük Ethem
63. Düzceli Mehmet oğlu Sami
64. Burhaniyeli Halil İbrahim
65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet

Çerkez Kongresine Murahhas Olarak İştirak Edenler

66. Hendek (kazasının Sümbüllü karyesinden Bağ Osman
67. İzmir Mutasarrıfı esbaki, İbrahim Hakkı
68. Beraev Sait
69. Berzek Tahir
70. Adapazarı'nın Harmantepe karyesinden Maan Şirin
71. Söke Ereğlisi'nin Teke karyesinden Koca Ömer oğlu Hüseyin
72. Adapazarı'nın Talustanbey köyünden Bağ Kamil
73. Hamte Ahmet
74. Maan Ali
75. Kirmastinin Karaosman karyesinden Harunreşit
76. Eskişehirli Hızır Hoca
77. Bigali Nuri Bey oğlu İsa
78. Adapazarı'nın Şahinbey karyesinden Kâzım
79. Gönen'in tuzakçı karyesinden Lampat Yakup
80. Gönen'in Bayramıç karyesinden Kumpat Hafız Sait
82. İzmir'de davavekili Sait
83. Şamlı Ahmet Nuri

Polisler

84. Esbak İstanbul Polis Müdürü Tahsin
85. Esbak İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal
86. Emniyetiumumiye Müdür Muavini Ispartalı Kemal
87. Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Kısım Başmemuru Hafız Sait
88. Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şube Müdürü Şeref
89. Sabık Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal
90. Sabık Polis Başmemurlarından Namık
91. Şişli Komiseri Nedim
92. İzmir Merkez memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat
93. Adana'da Polis Müdürlüğü eden Yolgeçenli Yusuf
94. Unkapanı Merkez Memuru sabıkı Sakallı Cemil

95. Büyükdere Merkez Memuru sabıkı Mazlum
96. Sabık Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat

Gazeteciler

97. Serbesti Gazetesi sahibi Hürriyet ve İtilaf azasından Mevlânzade Rifat
98. Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla
99. İzmir'de Müsavat gazetesi sahibi ve eski muharriri, Darülhikmet azası İzmirli Hafız İsmail
100. Aydede gazetesi sahibi ve Posta Telgraf Müdür-i Umumî esbaki Refik Halit
101. Bandırma Adalet gazetesi sahibi Bahriyeli Ali Kemal
102. Edirne'de Teemin ve Elyevm, Selânik'te Hakikat gazeteleri sahibi Neyir Mustafa
103. Eski Köylü gazetesi muharriri Ferit
104. Alemdar gazetesi sahibi Ref'i Cevat
105. Alemdar gazetesi sahibi Pehlivan Kadri
106. Adana'da Ferda gazetesi sahibi Fanizade Ali İلمي
107. Balıkesir'de İrşad gazetesi sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi
108. Halep'te Doğru Yol gazetesi sahibi Hasan Sadık
109. Köylü gazetesi sahip ve müdürü İzmirli Refet

Diğer Eşhas

110. Tarsuslu Kamil Paşazade Selami
111. Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal
112. Süleymaniyeli Kürt Hakkı
113. Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri
114. Fabrikatör Bursalı Cemil
115. İngiliz casusu meşhur Çerkez Ragıp
116. Fransız zabıtlığı yapan Haçinli Kazak Hasan
117. Eşkîya Reisi Süngülü Davut
118. Binbaşı Çerkez Bekir
119. Bursalı Fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necip
120. İzmir sabık Umur-u Islâmiye Müfettişi Ahmet Hulusi
121. Uşak'ta Madanoğlu Mustafa
122. Gönen'in Tuzakçı karyesinden Yusuf oğlu Remzi
123. Gönen Bayramıç karyesinden Hacı Kasım oğlu Zühtü
124. Gönen Balcı karyesinden Kocagözün Osman oğlu Şafcir
125. Gönen Muratlar karyesinden Koç Mehmetoğlu Koç Ali
126. Gönen'in Ayvacık karyesinden Mehmet oğlu Aziz
127. Gönen Keçeler karyesinden Bağcılı Ahmet oğlu Osman
128. Susurluk Yıldız karyesinden Molla Süleymanoğlu İzzet
129. Gönen'in Muratlar karyesinden Hüseyin oğlu Kâzım
130. Gönen'in Balcı karyesinden Bekir oğlu Arap Mahmut
131. Gönen'in Rüstem karyesinden Gardiyan Yusuf
132. Gönen'in Balcı karyesinden Ömer oğlu Eyüp
133. Gönen'in Keçeler karyesinden Talustan oğlu İbrahim Çavuş
134. Gönen'in Balcı karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim
135. Gönen'in Keçeler karyesinden Topal Ömer oğlu Idris
136. Manyas'ın Bolcağaç karyesinden Kurhoğlu İsmail
137. Gönen'in Keçeler karyesinden Muhtar Hacı oğlu İshak
138. Marmara'nın Kayapınar karyesinden Yusuf oğlu İshak
139. Manyas'ın Kızlık karyesinden Ali Bey oğlu Sabit
140. Gönen'in Balcı karyesinden Veli oğlu Selim
141. Gönen'in Çerkez Mahallesi'nden makineci Mehmet oğlu Osman
142. Manyas Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kamil
143. Gönen'in Keçidere karyesinden Hüseyin oğlu Galip
144. Manyas Hacıyakup karyesinden Çerkez Sait oğlu Salih
145. Manyas'ın Hacıyakup karyesinden maktul Şevket'in biraderi İsmail
146. Gönen Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım

147. Gönen'in Çerkez Mahallesi'nden Hasan Onbaşı oğlu Kemal
148. Manyas'ın Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kamil'in biraderi Kâzım Efe
149. Gönen'in Kızlık karyesinden Pallaç oğlu Kemal
150. Gönen'in Keçeler karyesinden Tuğ oğlu Mehmet

VAHİDEDDİN VE DAMAT FERİT 150'LİK DEĞİLDİR

Kamuoyunda yaygın ve yanlış bir sanı vardır. Çok kişi, son Osmanlı Padişahı Mehmet Vahideddin ve sadrazamı Damat Ferit'i 150'likler listesinde yer almışlar sanır. Pek çok kaynak kitapta bunlardan «.150'liklerden» diye söz edilir.

36. ve sonuncu Osmanlı padişahı olan Sultan VI. Mehmet Vahideddin'in padişahlığı, 1 Kasım 1922'de TBMM.'nin saltanatı kaldırmasıyla son bulmuştur. Bundan sonraki kısa süre içinde Vahideddin, sadece halifedir. Ancak, 17 Kasım'da Vahideddin'in İstanbul'daki işgal kuvvetleri başkomutanına sığınması ve Malaya adlı savaş gemisiyle İstanbul'dan kaçırılışı üzerine, 18 Kasım'da sabık padişahın halifelik sıfatı da kaldırılıp yerine halife olarak gene Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi, Ankara'daki TBMM'ce seçilmiştir. TBMM'ce Vahideddin «hain» ilân edilmiş, ama 150'likler listesine alınmasına gerek görülmemiştir. Dolayısıyla 150'liklerden değildir.

Vahideddin'in beş kez (toplam on üç ay) sadrazamlığını yapan, eniştesi Mehmet Ferit Paşa (Damat Ferit) de 1924 yılında son ve kesin şeklini alan 150'likler listesinde yer almamıştır. Damat Ferit, padişahın da uyarısıyla, Yunanlıların İzmir'de denize dökülmesinden bir süre sonra ve 11 Ekim'de Mudanya ateşkesinin imzasından önce, İstanbul'daki işgalci İngiliz polislerinin koruması altında (22 Eylül 1922), Orient Express ile Avrupa'ya kaçmış, Fransa'nın Nice şehrine yerleşmiş ve Türk ordularının resmen İstanbul'a girdikleri 6 Ekim 1923 günü de orada ölmüştür. Zaten daha 7 Ekim 1920 tarihinde Ankara İstiklâl Mahkemesince Sevr Anlaşmasını imzaladıkları için ayân'dan Hadi, Rıza Tevfik ve Bern Sefiri Reşat Halis'le birlikte giyabında idam cezasına çarptırılmış olan Damat Ferit, 150'likler listesinin kesin ve son şeklini aldığı 1 Haziran 1924'te hayatta olsaydı, kuşkusuz ki bu listenin başında bulunurdu. Ama öldüğü için 150'likler listesine girmemiştir. 150'lik değildir.

Aynı şekilde, Vahideddin'in Şeyhülislamlarından Dürriyâde Abdullah da 150'likler listesine alınmamış, ama vatandaşlıktan çıkarılmış bir haindir. Fakat 150'lik değildir.

150'likler listesinin altındaki Hükümet üyelerinin listesi şöyledir:

Başvekil ve Hariciye Vekilli İsmet (İnönü)
Müdafai Milliye Vekili Kâzım (Özalp)
Adliye Vekili Mustafa Necati
Dahiliye Vekili Recep (Peker)
Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili
Dr. Refik (Saydam)
Maarif Vekili Vasıf (Çınar)
Maliye Vekili Mustafa Abdülhâlik (Renda)
Mübadele, İmar ve İskan Vekili Mahmut Celal (Bayar)
Nafia Vekili Süleyman Sırrı (Day)
Ticaret Vekili Hasan Hüsnü (Saka)
Ziraat Vekaleti Vekili Hasan Hüsnü (Saka)

TBMM GİZLİ OTURUMUNDA 150'LİKLER TARTIŞMALARININ TAM METNİ

Daha önceki bölümlerde özetleyerek ve olanaklar ölçüsünde dilini günümüz türkçesine aktararak verdiğimiz 150'likler konusundaki tartışmaların Meclis gizli oturum tutanaklarındaki metnini, burada olduğu gibi vermek istedik. Böylece, konunun daha bir açıklık kazanacağına inanıyoruz.

16 Nisan ile 22/23 Nisan 1924 günleri, TBMM'nin iki gizli oturumunun tutanaklarını bundan sonraki bölümlerde tam metin olarak sunuyoruz.

T.B.M.M
Gizli Celse Zabıtları

16 Nisan 1340 (1924)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	434
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	434

1. — Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakereat. 434 : 454

Cilt: 8/1
39 uncu İnikat, 2 nci Celse

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

16 Nisan 1340 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Fethi Beyefendi
KÂTİPLER : Avni Bey (Yozgat), Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

Hafi celse akti hakkında Dahiliye Vekili Ferid Beyefendi söz istediler. Buyurun efendim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim malumu âliniz affı umumi beyannamesine 150 kişilik bir liste ilâve edilecektir. Bu liste hakkında maruzatta bulunmak için, arzu buyurursanız, celse hafiyede müzakere edelim, eğer arzu buyurmazsanız celsei aleniyede müzakereye devam ederiz.

ZİYAEDDİN BEY (Erzurum) — Aleni olsun efendim, yarın gazeteler yazar.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Yarın gazetelerde okurlar.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Fakat bazı şeyler varki hafi celsede mevzubahis olması lâzım gelir. Mütebakisini de aleni celsede yaparsak zararı yok.

REİS — Efendim, 150 kişilik liste hakkında hafi celsede malumat ita edileceği lüzumunu Dahiliye Vekili Bey teklif ediyorlar. Bu maksatla hafi celse akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum, hafi celse akdini kabul etmeyenler el kaldırsın... Hafi celse akdi kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ SEKİZİNCİ İNİKAT

3 Nisan 1340 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin Tahtı Riyasetlerinde inikat ederek; Mahsubu Umumi Kanun Lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin müzakeresi itmam olunduktan sonra celse hafiyeye son verildi.

Kâtip Kâtip
Zonguldak Bozok
Ragıp Avni
Reis
Fethi

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı? Reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

I — Lozan Muahedenamesi mucibince İlân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat.

REİS — Mevzu üzerine söz Dahiliye Vekili Ferit Beyefendinin. Buyurun efendim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim, malumu âliniz olduğu üzere bu 150 kişilik liste affı umumi beyannamesinin merbut bir zeylidir. Affıumumi Lozan muahedesini icabıdır. Müddeti muayyene zarfında tekmi cerami, gerek Türk tebası, gerek ecnebi tebası için bütün ceraimi af mahiyetindedir. Yalnız heyeti murahhasamızın ısrarı üzerine 150 kişilik bir listenin aftan istisnası hakkında ve muahedatin tasdikini müteakip teatisi esnasında bu 150 kişilik defterin de Paris hazinesi evrakım tevdi tekarrür etmiştir. Şimdi bu 150'lik defterin tanzimi meselesi var. Kim girsin? Tabii Lozan Konferansında 150 kişilik bir liste tanzimi takerrür ettiği günden itibaren efkârı umumiye bununla meşgul olduğu gibi, Dahiliye Vekâleti, Emniyeti Umumiye Müdüriyeti de bunun tertibiyle meşgul olmuştur. Bu tertip neticesinde muhtelif memleketlerden talep edilen gerek umumi hayatta şahsiyeti maruf olduğu cihetle tebarüz eden adamların isimleri emniyeti umumiyece toplanmış; maalesef bunun miktarı 150'yi çok tecavüz etmiş. Maalesef memleketimizin hayatı siyasiyesi noktâ nazarından çok tecavüz etmiş, takriben 600 kişiye baliğ olmuştur. Daha araştırırsak -kenarda, köşede- Heyeti Celilenizce vaki olacak isimleri toplarsak belki bu miktarı kat kat tecavüz edecektir. Fakat tabiidir ki bu hususta hayatı umumiyede icrayı tesir edebilecek adamlar yalnız cemedilmek suretiyle altı yüzü tecavüz etmiştir. Emniyeti umumiye mademki ahden 150 kişi olacak, tutmuş bunların içersinden meşhur -meselde olduğu veçhile-şuna değmiş buna değmemiş diyerek bir defter çıkarıyor. Bu da üç yüze baliğ oluyor. Yani çıkarmanın ihtimali olmayan birtakım edani bu üç yüzün içine girdi. Bunu yüz elliye kalbetmek için ne yapmalı? Asıl müşkilât buradan doğdu. Nasıl tasfiye etmeli? Yani efendim; bunun için Heyeti Vekilede müteaddit müzakereler cereyan etti. Mademki ahden mutlak bu (150) olacak -151 olmayacak- Ne yapmalı? Binaenaleyh meseleyi sunuf cihetiyle, ve ika edilen cinayet cihetiyle bir tasnif sırasına koyalım, ciheti terviç edildi, kabul edildi.

Sonra bunun içinde evelâ bilfarz; Vahidettin vardır. Sonra bunu çıkardık. Çünkü hanedan kanunu dolayısıyla çıkmış olduğundan dolayı buna hacet kalmadı. Fakat bunun tevabii var, ser yaverleri, bilmem ne gibi. Vahidettin'in bütün icraatına yakından iştirak etmiş ve imali nüfuz etmiş beş altı kişi. Sonra efendiler; bir kaç kabine var ki; bunlar memleketin hayatına suikast etmiş, meselâ; Sevr muahedesini imzalamış olan kabine. Sonra diğer bir kabine geliyor. O da Kuvayı İnzibatiyeyi teşkil eden kabine, sonra kumandanlar. Tabii belli başlıları, ta küçük şüphelilere gitmenin ihtimâli yoktur. Sonra bilfarz Çerkez Ethem ve avenesi ve sonra efendiler, memleketimizin en muştı devrinde memleketimizi parçalamak arzusu ile ve Türklerin dünyada en zalim, en hain, en âdi bir millet olduğunu ve bilâkis Yunanlıların en medeni, en insani, en ulvi mefkurelerle hareket etiğini ve Türkleri Türkiye'den kovmak isteyen zaten Türkiye'de Türk olmadığını iddia eden ve İzmir'de inikad eden bir çerkez kongresi görürüz. Bunların mürettepleri ve memleketlerden ele başı olarak giden murahhasları, bunu müteakip harekâtı milliyet esnasında düşman ile teşrihi mesai ederek son dakikaya kadar ve muahedenin zamanı akdinde muvaffakiyetimizi işkâl etmek üzere; çıkan çetelerin rüesası. Nihayet bugün elan mahallelerini tafsile şey etmiyorum. Tabii Heyeti Celilenizde bizim ne gibi yerlerde takibatta bulunduğumuzu bendenizden sormazsınız. Hududumuzun haricinde, muhtelif noktalarda, muhtelif isimlerle hilâfet komitesi, Anadolu komiteleri, ihtilâl komiteleri suretinde teşekkül etmiş birtakım nüveleri, birtakım teşekkülâtı ihtilâliyeyi idare eden adamlar. Bunların hiç olmazsa bunun içersinde bulunması. Sonra ilâve edeyim. Memleketin en buhranlı devirlerinde düşmanla teşriki mesai ederek memleketin muzafferiyetini, muvaffakiyetini akamete uğratan, uğratmak isteyen birtakım deni matbuat adamları ve ilaahir bir nevi böyle sunufa taksim ile bir defter tanzim edilmiştir.

Heyeti Celilenize tekrar bir şey daha arz edeyim; bunların hepsini biz bu 150'lik listeye sokmak için uğraşıyoruz. Nasıl yapalım dedik. Bir miktarını haber aldık. Meselâ bir takımları Yunanistan dahiline firar etmişler, gitmişler, Yunanistanın hizmeti askeriyesine girmişlerdir. Onları tabiyet kanununa tevfiikan - diğer bir kararname ile ki- bu sabah Heyeti Vekile imzalamıştır. Onların tabiiyet kanununa tevfiikan tabiiyetten iskat ettik. Yani defteri hafifletmek için, şimdi bu suretle ayıra ayıra nihayet bir miktara indirdik ve bu sabahki içtimamızda kati olmak üzere 150 isim tespit ettik. Fakat bazı tadilât yapıldığı için şimdi temyiz edilmektedir. Bunların içerisinde meselâ bazısı var, polis müdürü Hasan Tahsin, şimdi bunu düşündük. Acaba Arnavuttur, bizim tebaamız değildir diyerek, her dakika şey edebilir miyiz? Fakat günün birinde İstanbul'dan kaydını çıkaracak olursa o kayda istinaden Türklüğünü ispat etmek suretiyle gelmesi ihtimali vardır. Bu noktai nazardan emniyeti umumiyenin...

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Kalkandelenlidir, efendim.

FERİT BEY (Devamla) — Meselâ İsmail Gömülcüne gün hududu devletin haricinde kalan bir yerde tevellüt etmiştir. Fakat ya İstanbul'da bir kaydı çıkarsa ve Türk olduğunu ispat ederse, Mebusluğu dolayısıyla Türk tabiiyetini gösterirse ne yaparız? Binaenaleyh bu nukatı nazardan sonra Arnavutlarla vaki muahhedemiz icabı onların bir de hakkı vardır. Bir sene müddetle Türk tabiiyetini kabul edebilirler. Binaenaleyh defterin içerisinde cüzi tadilâtle bu sabah tespit ettik. Fakat bu henüz temyiz edilmekte olduğu için Heyeti Celilenize arz edemedim.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Görmek isteriz.

FERİT BEY (Devamla) — Fakat şimdi söyledim, getirtiyorum. Şimdi Heyeti Celilenize arz ederim. Bir yüz ellilik defter var, bir de üç yüzlük defter var, bir de tabiiyetten is'kat ettiklerimize ait defterler vardır, bir de 600'lük deflerimiz vardır. (Handeler.) Efendim bu cetveller ceman yekûn altı yüzdür. Fakat bu altı yüzü biz ancak 150 kişilik listenin içerisine sokmak mecburiyetindeyiz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Aman Gospodin'in çuvalı gibi olmasın ha.

FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendiler; bunu ya Heyeti Celileniz karşısında okuyalım, yahut Heyeti Celileniz bir komisyon tertip buyurunuz, (Hayır sesleri.) Bu suretle hal buyurunuz. Bendenize iki dakika müsaade buyurunuz. Çünkü sabahki tadilâtı Emniyeti Umumiye yapıyor. Onu Heyeti Celilenize şimdi takdim ederim, iki dakika müsaade buyurunuz.

REİS — O halde efendim üçüncü maddenin müzakeresine geçiyoruz.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Muhterem arkadaşlar,

son harekâtı milliye münasebetiyle ihanetleri tahakkuk edenlerin vatan hududu haricine çıkarılması mevzubahis olduğu zaman bittabi bunların adedi 500 de, 600 de, 1000 de kalacak kadar değildir.

Çoktur. Bendenizce mademki Lozan'da aktedilen itilâfta veya kararda 150 kişilik bir muhtıra olarak kabul ettirilmiş, eğer bunların içerisinde hem ihanetleri tahakkuk eden ve hem de istikbâlde daima kendilerinden ihanet beklenen adamlardan müteşekkil bir defter yapmak ı lâzımdır. 150 kişilik bir cetvel tertip etmek lâzımdır. Biz vatan haricine atarken daha ziyade intikam hissiyle mütehassis değiliz. Eğer fenalık yapanların hepsini hudut haricine atmak lâzım gelirse, hepimiz isimleri söyleyelim. Üç bini, dört bini bulur. Mademki 150 kişi 'kadar adam çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında, istikbâlde kendilerinden daha ziyade fenalık gelebilecek olanları ayırmak lâzımdır. Bendeniz şunu arz edeyim ki tahkikat yaptım. Meselâ bir tanesini biliyorum ki; o deftere girmemiştir. O da Üsküdar mutasarrıfı Ziver. Şimdi Beyefendiler; Üsküdar mutasarrıfı Ziver (lanet sesleri.) Kendisinde hayata sahip oldukça, yani dünyanın havayı nesimini teneffüs ettikçe mutlaka Türkiye'nin, mutlaka Cumhuriyetin, mutlaka harekâtı milliyenin biâman düşmanıdır. Bu Üsküdar mutasarrıfı imiş te, kabineye dahil değildir de, filân bilmem neye dahil değildir derseniz hainleri bırakırız. Bunu listeden çıkarırız derseniz büyük hata etmiş olursunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — O bitmiştir. İhsan Bey, çürüktür, o çürüktür.

İHSAN BEY (Devamla) — Hayır efendim bitmemiştir. Tahkikat yapınız, eğer Üsküdar mutasarrıfı Ziver'in Türkiyede durması için ufak bir zan hasıl olursa, kalsın. Muahharen Bursa valisi olan Ziver'dir. Onun için Dahiliye Vekili muhtereminden çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun bu 150 kişilik listeye bu 'da girsin, Üsküdar mutasarrıfı Ziver de girsin.

MAZHAR BEY (Aydın) — Arkadaşlar; bu listelerin tetkikine böyle eşhastan bahsederek, hepimiz münakaşaya iştirak edecek olursak gayet fena bir neticeye vasil oluruz. Listeye geçirilmiş olan esami aylardan beri hükümet tarafından muhtelif noktai nazardan, belki bir seneden (beri tetkik edilmiş nihayet bu neticeye vasil olunmuştur. Bunların bir kısmı bizim mefkuremiz noktai nazarından bütün dünyaya göstermek istediğimiz şeylerdir ki; bütün dünyaya mefkure mücadelesi yapmışızdır. Filan Versay Konferansında, falan vesaireyi imza ettiğinden dolayı dünyaya ilân etmek istemişizdir ki; bunları bütün dünyanın nefretine maruz bırakıyoruz. İhtimalki bu adamların bazıları bizim için atiyen o kadar muzır olacak kadar adamlar değildir. Fakat bu, mefkure noktai nazarından isimlerinin konulması lüzumu görülmüştür. Bir kısmı vardır ki tamamen Türk milleti ve Türklük aleyhinde harekette bulunmuştur

Şahıslarının belki o kadar kıymeti yoktur. Nihayet çerkez Ahmed, filân bilmem ne. Fakat memleketin içerisinde atiyen şuriş ikama kadir olacak vaziyette bulunan adamlar gibidir. Bunlar nihayet teşebbüs ettikleri hareket noktai nazarından mühim görülmüştür ve bütün dünyayı medeniyete ilân edilmek lâzımdır ve onun için gönderilmiştir. Bu vadide filân yerde şöyle, böyle fenalık yapmış, kaymakamlıkta şöyle etmiş diye böyle adamları toplayacak olursanız yekûnları binlere baliğ olur. Çok binleri bulmak ihtimali vardır. Binaenaleyh bunları teklif ederken filân arkadaş, falan arkadaş kendi mıntaikai intihabiyesinde bildiği adamı, cidden fenalığına şahit olduğu adamları teklif etmek hissine mutadır, mutidir. Fakat, filân arkadaşta ötekini teklif eder. Bunların adedi belki yüzlere baliğ olur, değiştirilmesi icabedenlerin yekûnu. Halbuki o cedvelin içerisinde çıkacak olanlarla, girecek olanları, tekrar tespit edebilmek bütün heyetçe kabil midir? Bunu muvazene etmek kabil, midir? Kıyas etmek kabil midir? Herhalde muhtelif noktai nazardan gayet fena neticeye vasil olabiliriz.

Bâr noktai nazardan daha Heyeti Vekilenin listesine dokunmamak lâzımdır ki; icra mesuliyeti, tamamen bu listeyi hazırlayan hükümetin bu listenin mesuliyetini de tamamen kendilerinin üzerinde bırakmak daha doğrudur. (Doğru sesleri) Biz bugün için onun kovduğu kimsenin yerine başkasını koruz. Yarın o adamlar gelir, memlekette fena bir şey olur. Bunun manevi noktai nazardan mesuliyetini üzerimize almış oluruz. Mesuliyet noktai nazarından bu, doğru değildir. Binaenaleyh bunun üzerinde uzun uzadıya münakaşa etmek doğru değildir. Heyeti Vekilenin yaptığı listeyi olduğu gibi kabul edelim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim İhsan Beyefendinin arzusuna bendeniz de iştirak etmek isterim. Ziver Bey namında birisi vardır, ki âdi ve alçak bir adamdır. Hiç şüphe yoktur, o altıyüz veya üçyüzlük defterin içindedir. Yani yüz elliye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkarırız, onun yerine Ziver Beyi koruz. Hiç bir mani yok. Yalnız Beyefendiler; Heyeti Vekile verdiği kararda şunu düşündü. Dedi ki, bir adam şöyle bir şenaat irtikâp etmiş. Fakat berikinin bugün aynı kudrette, aynı kuvvette tekrar olarak aynı şenaati yapabilmesi, imkân ve ihtimâli yok gibidir. Fakat diğeri aynı şenaati irtikâp edebilmek için bütün kuvvetlerle, bütün teşkilât ile mücehhezdir. Bu hususu yalnız maziye değil bilhassa selâmet, emniyeti umumiye itibariyle istikbâl babından düşünmek lâzımdır. Meselâ bugün Balıkesir hapishanelerinde (42) tane mevkuf vardır. Bu suretle vatana hiyanet cürümü ile idama mahkûmdurlar, duruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete faaliyeti esnasında ve merbutiyetleri, alâkaları dolayısıyla bugün yine memleket içerisinde her türlü teşvikat ve tahrikatı yapmağa müheyyadılar ve o kabiliyettedirler. Bugün de, yarın da böyledir. Binaenaleyh biz büyük bir mecburiyet karşısında kaldık ve bu noktai nazardan Ziver Bey ithâl edilmedi. Eğer arzu ederseniz onlardan bir tanesini çıkarırız, çizeriz, Ziver Beyi ithâl ederiz. (Hayır sesleri) Maruzatım bundan ibarettir ve bu noktai nazardan başka türlü yapmak ve hepsini koyabilmek imkânı yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendiler; İhsan Beyefendinin sözleri prensip olmak itibariyle çok kıymetlidir. Ancak isimleri buraya getirmek, kürsiye getirmek, burada münakaşa etmek demek herhalde makul bir listenin çıkmamasına sebep olmak demektir ve makul şekilde bir listeninde buradan çıkmaması mesuliyetinin üzerimize alınması demektir. Binaenaleyh biz olsa olsa prensip olarak Heyeti Vekileye diyebiliriz; âtiyen en çok bu vatana cürüm irtikâp edebilecek olan adamlar, bu listenin içerisinde bulunsun. Fakat bu kadarı kâfi değildir. En büyük, en vahim bir cürüm, tarihi bir cürüm irtikâp etmiş olan herhangi bir adamın vazı hali ne olursa olsun, herhalde bunlardan bir kaçının da bu listenin içerisinde bulunması lâzımdır. Bendeniz (24) saat zarfında ilân edilmek mecburiyeti altında kalmak ve hatta burada isimler birer birer okunmak şartile ve yalnız o listedeki esamiye dokunmamak kaydıyle affın yapılması taraftarıyım. Eğer listedeki esamiye girecek olursak, yanlış bir yola girmiş oluruz. Yalnız liste okunduğu bütün takip edilmesi lâzım gelen prensiplerden bir veya bir kaç tanesi ihmâl edilmiş ise onu yirmi dört saat sonraya tehir edebiliriz. Bendenizin haber aldığıma göre listede hiç bir Rum, hiç bir Ermeni yokmuş. Bu memlekete karşı ihanet etmiş İstanbullu bir Rum, bir Ermeni yok mudur, efendiler? Binaenaleyh icabederki bunlardan da bir kaç tanesi bunun içerisinde girsin. Listeyi biz yapmıyalım, Heyeti Vekile yapsın, yalnız kendilerine biz prensip verelim o kadar.

DR. MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendiler; ben de listenin buraya gelip birer birer okunması ve isimler üzerinde münakaşa edilmesi taraftarı değilim. Fakat prensipleri biz koymalıyız. Bendeniz şunu demek istiyorum ki meselâ; bu listenin içerisinde girmesi icabeden ceraim ne ise tayin ederiz ve tayin ettikten sonra, aynı cürüm irtikâp edenlerden bir Türk var, bir Rum var, bir Ermeni var, bir Arap, Arnavut var, bir Çerkez var. Binaenaleyh evvelâ Türk kalır, Ermeni veya Rum gider ve nihayet Türk gider (gürültüler) evet böyledir, müsaade buyurunuz.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Evvelâ Türk gider, çünkü hiyanet etmiştir.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Evvelâ Rumlar gider, bu prensip konduktan sonra.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz, hatibin sözü işitilmiyor.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Bu prensip konulduktan sonra irtikâp etmiş olduğu cürüm her ne olursa olsun, işbu cürümün muadilini veya aynını işlemiş olan eşhasın anasını nazarı itibare alınır.

Bunlardan en fena unsur kimse; hangisi ise, evvelâ o gider, en sonra diğerleri gitmiş olur, maksadım budur. (Liste okunsun sesleri)

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Efendim; daha liste gelmemiş, müsaade buyurursanız söyleyeyim. (Geldi sesleri), (ayak patırtıları)

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, liste okunsun, daha iyi söylersiniz.

YUSUF BEY (Devamla) Efendiler; zannediyorum ki; hergün üç defa kürsüye gelerek vaktinizi israf eden arkadaşlarınızdan değilim. (Bravo sesleri, handeler) Kırk yılda bir çıkmışım. Belki makul bir şey söyleyeceğim. Şurada pek tanımadığım ve kendilerine fikirce hiç muhalefet etmediğim arkadaşlar da ayak patırtısı yapıyorlar, esbabını anlamıyorum.

Şimdi zannediyorum ki vazaifimizin en mühimlerinden birisini yalnız aklımızla değil, vicdan ve kalbimizle alâkadar bir vazifeyi ifa etmek üzere bulunuyoruz. Binaenaleyh bu hususta pek ziyade istical...

(Toplanıp konuşanlara hitaben) Efendim; müsaade buyurur musunuz, yoksa Meclisi vükelâmî münâikid.

(Handeler) Millet Meclisi; vazaifi muhtelifesinden, zannedirim ki, şimdi vazaifi kazaiyesini yapıyor ve öyle bir hüküm verecektir ki; bu hüküm neticesinde Türkiye'de bulunan ve eskiden saltanatı Osmaniye tebasından olan ve içlerinde bazıları, maatteessüf bir haylisi Türk olan bazı kimseleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından tard edeceğiz. Zannediyorum ki; herhangi bir adam için verilecek hükümlerin en şedidini vereceğiz. Liste çabuk gelsin. Çünkü karnımız aç, akşam yakın, iftara yetişeceğiz, mütaleası varit olmaz. Bu husus evvelâ eşhas gelmeden evvel prensipleri hukuki bir surette tayin etmek lâzım gelir. Dahiliye Vekili Bey biraz umumi olarak. (Recep Beye, hitaben: Biraz müsaade eder misiniz sözüm işitilsin) ve biraz müphem olarak söylediler. Fakat ben istiyorum ki; daha isimler okunmadan evvel hükümet namına bu (150) kişiyi hangi prensiplere müsteniden tefrik edilmiş olduğunu, muayyen, hukuki, sarîh bir surette söyleyin 1, 2, 3, 4, 5 yazalım, Prensip bu suretle taayyün ettikten sonra, bize hükümet tarafından gönderilmiş olan şu müttehemlerin, veya mahkûmların, yahut maznunların hakkında bir (jüri) sıfatıyla bir hüküm vereceğiz. Diyorlar 'ki; şunlar tard olunacak. Fakat esami gelmeden evvel prensip münakaşası lâzım, o prensiplerde hata varsa, noksan varsa, onu tezyid, tadil veya ıslah suretiyle prensipleri tekmil ederiz, ondan sonra esami gelir, okunur.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Esami gelmeden evvel kanun müzakere edilmez mi efendim?

YUSUF BEY (Devamla) — Hoca efendi, burada bir takım kimseleri milliyetten tard ediyoruz. İstical buyurmayınız. Esami geldikten sonra o prensip dahilinde intihap olunduğu hakkında hükümet bize malumatı sarîha verecek, Zeyt efendi; şu, şu, şu, sebepten dolayı tard olunuyor, Amr efendi, bu, bu sebeplerden tard olunuyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendim; Heyeti Aliye bu şahısları tanıyor.

YUSUF BEY (Devamla) — Efendim; şahısların malûm olması sarahatin lüzumuna mani olmaz. Fakat ben de içinizde rey verecek bir adam sıfatıyla söylüyorum. Hiç birisi hakkında sarîh malumatım yoktur. Bu suretle eşhası tayin ettikten sonra belki içimizden biri der ki, bendeniz Beyefendiyi biliyorum ve koyduğunuz prensibe nazaran Zeytten daha ziyade lâıyk ve müstahaktır. Onu, onun yerine koyabiliriz. Fakat efendiler; tekrar ediyorum, evvelâ prensipleri tayin etmeden bu hususta kati bir şey vazetmeden evvel eşhasın esamisine geçmemeliyiz. Çünkü çok vebâlli, vicdanımız üzerinde daima bizi rahatsız edecek bir rey vermekle mükellef bulunuyoruz.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim; işte (150)lik liste, işte (300)lük liste, işte (600)lük liste.

Yusuf Beyefendi bir prensipten bahis buyurdular, dediler ki, prensipleri halledelim. Demincek Heyeti celilenize arz etmiş olduğum veçhile, biz de isimlerini böyle karmakarışık yapmadık. Biz de nevama bir prensip yaptık.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Onları yazalım beyefendi. Nedir prensiplerinizi? Söyleyiniz numara sırasıyla yazalım, 1, 2, 3, 4, 5, ilâ...

FERİT BEY (Devamla) — Yaptığımız deftere şu tarzda tespit ettik. Evvelâ; firari Vahidettinin maiyeti. Birer birer isimlerini söyleyeceğim. Yalnız Yusuf Beyefendiyi tatmin için evvelâ prensiplerden bahsedeceğim.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Yalnız benim değil, bana iştirak eden arkadaşlar da vardır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, Hain, ne prensibi? Yalnız hıyanetin veçih ve nevi itibarıyla ancak tasnif kabil olur. Yoksa prensip nedir?

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Firari Vahidettinin maiyeti haindir.

REİS — Demin zatı âliniz, şikâyet ediyordunuz.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Hakınız var reis bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; demin arz etmiş olduğum veçhüzre Sevr muahedesini kabul ve imza eden kabine, Sevr muahedenamesini Pariste İmza eden heyeti murahhasa. Sonra kuvayı İnzibatiye,

sonra Çerkez Ethem ve avenesi, İzmir Çerkez kongresine murahhas olarak iştirak edenler, hiyaneti vataniyede bulunan memurini mülkiye ve askeriye, hiyaneti vataniye ile maznun polis rüesası, hain gazeteciler, sonra hiyaneti vataniyede »bulunan diğer eşhas. (Hangi eşhas sesleri) Canım efendim; okuyunca anlaşılır. Eşkiya vesaire.. Bilmem başka prensip istiyor musunuz? Bu, bundan ibarettir. Yalnız şimdi Heyeti Vekilenin kararına tebean ben bazı noktalarda, bu prensibin bazı cihetlerinde inhıraf edildiğini arz edeceğim. O da şudur; şimdi arz etmiştim ki, altıyüzü yüzeliye indiriyoruz. Bunu yüzelliye tenzil ederken daima bugünkü vaziyete nisbetle zararını, yani istikbâle nisbetle zararını, maziye nazaran olan zararına takdim ediyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Müsaade buyurulur mu Reis Bey? Bu Kuvayı İnzibatîyeyi terğip ve teşvik için fetva veren müftüler buraya dahil değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Var efendim, içerisinde vardır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Fetva vermek az şey değildir.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; altı yüzün içinde hepsi var, okuyunuz. Hangisini isterseniz yüz ellilik defterden birini çıkarın, oraya koyun.

Şimdi efendim, Kuvayı İnzibatiye deyince; Kuvayı İnzibatiyenin mülâzımına kadar efradı vardır. Tabii dahil olamaz. Bunun gibi meselâ; Sevr muahedesini imza edenler ve kabinede bulunanlar, takvimi vekayiden çıkarılmış nüsha itibariyle şunlardır: Sadrazam Damat Ferit, Şeyhülislâm Mustafa Sabri, kabinede olup da (150)'lik listeye dahil edilmeyenleri arz edeceğim. Hariciye ve Harbiye Nazırı yine Damat Ferit'miş. Cehenneme gitti. Binaenaleyh listede yok. Bahriye Nazırı Hamdi, bu dahil, Dahiliye Nazırı Reşit Mümtaz Paşa İstanbul muvasalatına kadar Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemâl Bey idare etmiş aşağıda iki tane daha okuyacağım. Defterde sandalya vermek mümkün olmadığından Heyeti Vekile buna karar verdi. Sonra Adliye Nazırı Ali Rüştü, bilirsiniz ki bu alçak herif; Yunan orduları hareket ederken «Bu ordu, bizim ordumuzdur» demiş. Maliye Nezaretini müsteşar idare edecektir demişler. Bir maliye müsteşarı varmış, çağırılmışlar «Gel Maliye Nazırı ol» demişler. O demiş ki; «Vallahi ben bu işten anlamam vekâleten idare ederim» demiş. Şimdi bunu koymadık.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Reşat Bey mi?

FERİT BEY (Kütahya) — Evet koyalım mı? (Kimdir o sesleri) Reşat Beydir, bunu koyalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sormayın, sormayın.

FERİT BEY (Devamla) — Nafia Nazırı, Adliye Dairesi Reisi bir Zeki Paşa varmış. Meşahiri meçhuleden.. (Handeler) Bunu (koymadık. Ticaret, Ziraat Nazırı, Dahiliye Nazırı esbakı Artin Cemâl, koyduk tabii, Maarif Nazırı Hadi Paşa için; bu aynı zamanda Sevr muahedesini imza eden bir nazırdır. Bu girmiştir. Ferit Hilmi Paşa varmış. Diyorlar ki; bu, ünlü bir herifmiş, tanımıyorum. Sonra Şurayı Devlet Reisi Rıza Tevfik Bey, hem Sevrde dahil, hem kabinede, bunu da koyduk. Hatta düşündük, bunun için bir şey yapabiliriz, dedik.

Kendisi bu esnada Eşşeria hükümetinin bir memuriyetini almış olduğundan dolayı tabiiyetten iskat meselesi de vardır, bu suretle de yapılabilir. Fakat (150)lik listenin içinde herhalde Sevri imzalamış, kabinede bulunmuş adamların yer alması herhalde doğrudur ve belki de lüzumludur, değil mi efendim? (Doğru sesleri)

Sonra efendiler; bu tarzda demek ki, Sevri imzalayanları, Kuvayı İnzibatiyeyi yapan kabineleri tespit ettik. Bunlar hükümete ve millete hiyanet etmişlerdir. İçlerinden bazı isimleri koymadık. Arzu ederseniz, bazılarını çıkarır onları koruz. Demek ki; prensip itibariyle itiraz vaki değildir, zaruret itibariyle de. Şimdi efendim; okuyayım, dinleyiniz; hatırlanıza gelenleri işaret buyurunuz. (150'lik liste mi sesleri) Evet efendim, 150'lik liste.

Bir kere firari Vahidettin'in maiyeti, kendisi yok. Yaveri hâs Kiraz Hamdi Hademei hassa kumandanı Çerkez Zeki, elan yanındadır. (Kaynıdır sesleri) Hazinei hassa müfettişlerinden Şaban Ağa, Tütüncü başı Şükrü, elan en emin adamıdır ve Vahidettin, onun arzusu ile hareket eder. Serkarın Yaver Paşa, zaten idama mahkûmdur. (Ne Paşa sesleri) Yaver Paşa efendim. Yaverandan Erkânı Harp miralay Tahir Bey, bu da fâal bir adamdır, maiyetidir. Yani bugün hali faaliyette olan bir adamdır. Fâal o demektir.

Sevr muahedesini imza eden kabine azalarından; esbak Şeyhülislâm Mustafa Sabri, (maiyeti bu kadar mı sesleri) yüz elli kişinin içinde maiyete bu kadar düştü. Mustafa Sabri'den sonra Adliye Nazırı esbakı Ali Rüştü, Ticaret ve Ziraat Nazırı sabıkı Cemâl. Efendim; bu, İstanbul da mevkuftur. Mahkeme edilmektedir. Fakat mahalline tebligat yaptım ve mahkemeden Ali Galip gibi çıkarsa o dakikada bana haber veriniz, atayım, dedim. Artin Cemâl denilen herif. (Konya Valii esbakı sesleri)

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sekiz yüz bin Ermeni kesdik diyen adam.

FERİT BEY (Devamla) — Artin ismini yazarsak iyi olmaz, zannederim. Ciddiyetten çıkar. Bahriye Nazırı Kürt Hamdi, bilirsiniz ki bunun bir kardeşi vardır, ismi Tribor Halildir. İstanbulda (büyük bir şey yapmıştır. Bu da bu suretle (büyük faaliyet ibraz edenlerdendir, isterseniz bu, Kürt ismini kaldıralım. Hamdi Paşa diyelim. (Hayır sesleri), (cakacı Hamdidir sesleri)

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Ona, Cakacı Hamdi derler. (Cakacı Hamdi sesleri)

ARİF BEY (Devamla) — Sevr muahedelerini imzalayan heyeti murahhasa, Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat ve Halis.

Beyefendiler; Avrupanın nazarında, gidip bu muahedeyi imza etmiş oldukları cihetle, yani bunlar Avrupanın bildiği adamlardır, Ve Sevr ahitnamesinin tedvini noktai nazarından buraları muhakkak burada muhafaza etmek lâzımdır. Emniyeti umumiyemiz buradan iskat cedveline koymuştur. Fakat bendeniz buna taraftar değilim. Müsade buyursanız bunu burada bırakalım.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Bahs ettikçe şüpheleniyorum, beyefendi. Deminden beri bahsediyorsunuz, şüphe arız oluyor.

FERİT BEY (Devamla) — Koyalım diyorum. İskat demek, tabiiyetten iskat demektir. Oraya koymayalım, buraya koyalım. Efendiler, iskat itibariyle..

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — İskat daha iyi; bir yer açık kalır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler; iskat diye, bir yer açık kalır, onun için söyledim.

Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı ve Harbiye Nazırı esbaki Süleyman Şefik, Kuvayı İnzibatiye Erkânı Harbiye Reisi Miralay Refik, Ahmed, firaridir, Bulgaristandadır ve halâ faaliyettedir. Kuvayı İnzibatiye mitralyöz kumandanı ve damadın damadı Tarık Mümtaz, ilk nighban teşkil edenlerdir. Kuvayı İnzibatiye kumandanlarından Ali Nadir (Paşa) İzmirli bırakan.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Yunan bayrağını öpen.

FERİT BEY (Devamla) — Kuvayı İnzibatiye Erkânı Harbiyesine memur Binbaşı Âsim, bu da firarilerin içindedir. Bunun da mühim bir rol oynadığı emniyeti umumiyenin kuyudatı ile sabittir. (Nasıl sesleri)

Yani tereddüdünüz varsa işaret edelim, çıkaralım. (Hayır, hayır sesleri) Kuvayı İnzibatiye mensubiniinden ve Kürt Mustafa divanı harbinden kaymakam Fettah, Etem ve avenesi.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Ferit Beyefendi; Binbaşı Çopur Hakkı yok mu?

FERİT BEY (Devamla) — Burada yoktur, ihtimâl diğer defterlerde vardır. Eğer mühim bir adamsa deftere yazalım.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Fettah'tan daha esnadır.

FERRİT BEY (Devamla) — Efendim; şimdi Çopur Hakkı'yı isterseniz buraya yazalım.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Çopur Hakkı mutlaka yazılmalıdır, elzemdir.

FERİT BEY (Devamla) — Tetkikat esnasında çıkarır, koruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — İsterseniz Âsim Beyin yerine konulsun. (Bir kere okunsun sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; Çerkez Ethem ve biraderi Tevfik, Reşit ve Kuşçubaşı Eşref, Eşrefin biraderi Hacı Salih, bugün elan hali faaliyettedir.

BİR SES — Nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — Beyruttaadır. İzmirli Akhisar kumandanı Küçük Ethem.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Efendim; müsade buyurur musunuz, bir suâl soracağım. Hacı Salih isminde bir seyyah tanıyoruz ve bugün Anadolu mücadelâti esnasında, Kürdistanda bulundu, aynı şahıs mıdır?

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Niçin tabiidir, geldikten sonra bir şey mi yaptı?

FERİT BEY (Devamla) — Odur efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bugün Ethemin Erkânı Harbiye reisidir.

SADİK BEY (Karahisarı Sahip) — Küçük Ethem geberdi.

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim, sağdır. Düzceli Mehmed oğlu Sami, bu da firaridir, Ethemin yaveri imiş ve hali faaliyettedir.

NECATİ BEY (İzmir) — Yüzbaşı Sami.

FERİT BEY (Devamla) — Evet Yüzbaşı Sami. Çerkez Halil İbrahim.

HULUSİ BEY (Karesi) — Çerkez değildir efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Belki başkasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; Yunanlılarla teşriki mesai etmiş ve Balıkesirli Şefik Beyi katil kasdiyle buzcu Halid Beyi katletmiştir ve bir çok rezalette bulunmuştur. Susurluktan Demir kapalı Hacı Ahmed, bu müessislerdendir.

ALİ ŞUURİ BEY (Karası) — Hem müessislerden, hem de İngilizlerle mühim teması vardır. Halâ da teşkilât yapıyorlar.

FERİT BEY (Devamla) — Sabık Bursa komiseri Düzceli Mustafa, bu da firari ve Ethemin eli ayağı olan bir kimsedir. Bundan sonra Çerkeş kongresine murahhas olarak iştirâik edenler: Hendek Kazasının Sünbülü kariyesinden Bağ Osman. (Nasıl sesleri) Bu, Bağ ailesidir. Bugün elan takip ettiğimiz eşkiyanın içerisinde adamları vardır. Bu, meşhur bir aile ismidir.

REFİK BEY (Konya) — Bu aile yerlerinde oturuyorlar mı?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim. İzmit mutasarrıfı esbaki İbrahim Hakkı. (O mühimdir sesleri) Berao Sait, Zevzek Tahir kariyesinden Şirin Bey. Bunlar zaten idama mahkûmdurlar.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Berao Sait nerenin murahhasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Bandırma murahhası, Söke Ereğlisinin Tekeli kariyesinden Koca Ömeroğlu Hüseyin Bey, Kamuştanbey köyünden Bağ Kâmil. Şamlı Ahmed Nuri. Hamed Ahmed, Maham Ali; ki bunlar elan Yunanistanda ve hali faaliyettedirler. Klüp Reisi ve İzmir murahhası Harunurreşit, Sefer Hoca. Bu, Eskişehirli. Kirmastinin Kara Orman kariyesinden Hacı Osmanoğlu Abdülkerim ki; bugün eylevm faaliyette olanlardandır. Bigalı Nuri Bey oğlu İsa, Adapazarının Şahinbey kariyesinden Kâzım. Bunlar arkadaşımızın dediği gibi Vahidettinin maiyetinden daha çok ve fakat rolleri budur. Gönenin., kariyesinden Lampad Yakup, bunlar hep isimlerini Rumca anarlar. Beyannamelerini görseniz rezaletin, şenaatin derecesidir.

REFİK BEY (Konya) — Velinimetine karşı mükâfat.

FERİT BEY (Devamla) — Sonra efendim; Konbat Hafız Sait. Bunlar idama mahkûmdur ve eylevm Balıkesir'de mevkuftur.

BİR SES — Ne için idam edilmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — İdam etmemek için Lozan muahedenamesi iktizasındandır. Takip edilmeyecektir ve bugün bırakacağız. (Gürültüler, anlaşılmıyor sesleri).

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Gizli gizli.

FERİT BEY (Devamla) — Gönenin Gülbeler kariyesinden binbaşı Çerkez Ahmed Mehmed Bey, Yazarın Sait; İzmirde dava vekili idi. Bir de Halçok Kombot Sami isminde birisi var. Fakat bu herif Yunianistanda bir hizmet kabul ettiği için iskat cedveline çıkarıyoruz, yani iskat cetveline ithal ediyoruz. Muahedenamenin akdi tarihinden sonraki hareketinden dolayı iskat ediyoruz. Evvelki hareketten olsa (600)'ünü de iskat ederiz. Muahedenin akdi ve affı umumi beyannamesinin kabul ettiği tarihten muahharan ecnebi hizmetine girmiş oldukları için.

Sonra efendim; memurini mülkiye ve askeriyeye gelince; Esbak Bursa valisi Gümülcüneli İsmail Hakkı, Konyalı Zeynelâbidin.

REFİK BEY (Konya) — Hay Allah razı olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Bu, ecnebi hizmetinde bulunduğu için iskat cedveline koymak ihtimali vardır. Fakat razı olmazsınız. (Sağlam olsun sesleri) Cebelibereket mutasarrıflığında bulunan Fanizade Mesut, Lider Bey, isterseniz bunu iskat cedveline koyarız, {hayır sesleri}.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sadık Bey iskat olamaz, şerefi vardır.

FERİT BEY (Devamla) — Esbak Manisa mutasarrıfı Giritli Hüsnü varmış, bunu iskat cedveline koyuyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Aman efendim; bu, Kanbur İzzet'ten esna bir heriftir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim; amma biz bunu iskat cedveline koymazsak, zaten hudut haricindedir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hayır, cedvelinize karışmıyorum, yalnız arzı malumat ediyorum.

FERİT BEY (Devamla) — O cedvele girmeden buradan çıkmıyor. Divanı Harp Reisi Kürt Mustafa (Kürt ismini kaldırınız sesleri), (Nemrut Mustafa sesleri).

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Onu başa yazmak lâzımdır, Ferit Bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim müsaade buyurursanız hepsinin şerefile mütenasip olarak düzeltiriz. (Handeler) Bunu da meselâ iskat cedveline koymak ihtimali vardır. (Şerefi vardır sesleri)

İzmir Telgraf Müdürü Hafız Mehmed. (Bu kimdir sesleri) Efendim bu, hiyaneti vataniyede bulunmuş ve idama mahkûm imiş. Zaten bir kaç kişinin çıkması lâzım. Arzu buyurursanız bunu işaret edelim. Sonra çıkması lâzım olanların içerisine ithal ederiz. Adapazarı kaymakamı Hain Mustafa.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Muavin Ali'nin kardeşidir.

FERİT BEY (Devamla) — Tekfurdağı Müftü esbaki Hafız Ahmed, Eskişehir hapisane müdürü esbaki... Yunanlıların Afyonkarahisar mutasarrıfı esbaki Sabit, iskat cedveline koyuyoruz. Fransızların Ayıntap mutasarrıfı Celâl Kadri, iskat cedveline.

BİR SES — (Teşekkür ederiz.)

FERİT BEY (Devamla) — İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa.

SÜREYYA BEY (Karesi) — O nerededir,?

FERİT BEY (Devamla) — İskat cedvelinde.

BİR SES — Memuriyet almış mı?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim memuriyet almış veya almamış veya almaya temayül etmiş, onu bize bırakın. Biz tabiiyetten iskat edeceğiz. Yani 150 kişiliğe koyamıyoruz, ne yapalım. Esbak ayandan, esbak Evkaf Nazırı Vasfi Hoca (âlâ sesleri). Harput valisi esbaki Ali Galip, İzmir maarif müdürü Halil, bunu da

iskat cedveline koyacağız. Manyasın Susıgırlık telgraf müdürü esbaki Davut. Bunların hepsi idama mahkûmdur. Gönen Eytam müdürü Çerkez Reşat,

HAMDULLAH SUPHÎ BEY (İstanbul) — Buna Çerkez diyorsunuz, Davut Çerkez değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır.. Reşat, Bursa vali vekili Aziz Nuri.

NECATİ BEY (Bursa) — Yalnız Bursa müftüsü unutulmuş. Listenin en mühimidir.

FERİT BEY (Devamla) — Adı ne idi.

NECATİ BEY (Bursa) — Ömer Fevzi, Vahidettinden daha melundur.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, deftere bir de Ömer Fevzi yazdık. Manyasın İnköy nahiye müdürü Kâzım, bunu çıkarabilir miyiz beyler? Asıl Balıkesirliler bilir. Balıkesirli Kâzım.

ALİ ŞUURÎ BEY (Karesi) — Çıkarabiliriz.

FERİT BEY (Devamla) — Çünkü bir iki yerin açılmasını istiyoruz.

FERİT BEY (Devamla) — Çopur Hakkı'yı koyacağız. İzmir Kadı müşaviri Âsim Hoca, esbak İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdürü esbaki Şeref. Peter İbrahim. Gönenin Keçeler karyesinden Tevfik, Kirmastinin Çürük karyesinden Hüseyin, Laz İbrahim oğlu Hamdi, İsmail oğlu Hüseyin; Kirmastiden Haşim oğlu Hasan Hüseyin, şaki Davud'un biraderi Zekeriyya, (işitmiyoruz sesleri) Müsade buyurursanız sesim kısıldı. İstirham ederim, bir iki dakika.

Hisaraltı karyesinden hatip Mehmed oğlu Süleyman, Adapazar'ının Taşlıgeçit karyesinden Süleyman Bey, Kiramastinin çürük karyesinden Mehmed oğlu Kâzım, Karaormandan Kâmil. Şaki Davudun kayın biraderleridir, bunlar. Bunların heveti mecmuası Yunanlılarla beraber müsellahan firar etmişlerdir ve eylem teşkilâtta dahil ve hali faaliyettedirler, Midilli'dedirler. Ayıntap'ta Fransızların istihbarat ve hafi teşkilât reisi Hasan Sadık. Bunu iskat cedveline koyuyoruz. Tarsuslu Kâmil Paşa zade Sezai (Selâmi), Tarsuslu Kâmil Paşa zade Kemâl, Süleymaniyeli Hakkı, İngiliz hafiyesi meşhur Kürt Hakkı dedikleri. İstanbul esbak Polis müdürü Tahsin; İstanbul esbak polis müdür muavini Kemâl; (tamam sesleri) Çanakkale mutasarrıfı Mahmud Mahir, eski Köylü sermuhariri Ferit.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Kemâl ikidir. Bu müdür muavini Kemâl hangisi, İspartalı Kemâl mi?

FERİT BEY (Devamla) — İstanbul esbak polis müdür muavini Kemâl vardır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Bir de İspartalı Kemâl vardır.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bir de Seryaver Avni Paşa var.

FALİH RIFKI BEY (Bolu) — Boşnak Emin Paşa var, (yazdı, yazdı sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Balcı karyesinden Ömer, Gönen'in Balcı karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim, Hafız oğlu İbrahim, Havustan oğlu İbrahim, Keçeler karyesinden Topal Ömer oğlu İdris, Gönen'den Tercümanın Salih, Keçi Dere karyesinden Hüseyin Galip, Gönen'in Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Galip, Gönen'in Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Son okuduğunuz ismi bir daha okur musunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

FAİK BEY (Tekfurdağı) — Efendim; Çanakkale mutasarrıfı Mahir, diyorsunuz. Bu adam Afyon Karahisarı'nda bulunmuş mudur?

FERİT BEY (Devamla) — Çanakkale mutasarrıfı Mahmud Mahir.

ALİ SURURÎ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Beyefendi; isimlerini kaydettim. Sıra ile sorunuz. Buyrun Ali Sururi Efendi.

ALİ SURURÎ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Beyefendi; Haricen işittiğime göre, Hürriyet ve İtilâf Merkezi Umumisinde aza bulunan eşhasın 150 kişilik deftere ithal edileceği anlaşılıyor. Okuduğunuz defterde birtakım şakiler var ki; bunların memlekete gelip, gelmemesi müsavidir. Asıl 150 kişilik deftere ithal edilecek şahıslar fikren fasit ve müfsit olanlardır, öyle faal ve âdi işlerde bulunan adamlar memlekete gelmiş, memleket onlardan umumi olmak üzere ne zarar görebilir? Defterinize bakıyorum, Hürriyet ve İtilâfta aza bulunmuş, kâtabi umumilik yapmış ve memlekete fesada sevk etmiş şahıslar yoktur. Niçin yoktur, beyefendi?

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Abdullah Cevdet'ler filân yoktur. (Handeler)

FERİT BEY (Devamla) — Beyim; Heyeti Vekilenin bu husustaki noktai nazarını, Heyeti Celilenize arz ettim. Bunların tetkik ve tefriki esnasında tayin edilen şey, bilhassa bugün idama mahkûm olan ve müsellâh bir surette şakavît eden, hem de maksadı siyasi ile, öyle yalnız âdi şaki olarak değil, hareket eden eşhas. Meselâ; Hürriyet ve İtilâf Kulübünden bahsettiniz. Zeynelâbidin Hoca oradandır, Vasfi Hoca oradandır, Şaban oradandır, Refik Halit oradandır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Salim Paşanın ismi yok.

İSMET BEY (Çorum) — Kâtabi umumisi olan Fevzi yok.

FERİT BEY (Devamla) — Simdi efendim; hatırı âlinize bu gibi fırkalara dahil olup da cinayetleri daha eşed bulunanlar geliyorsa söylersiniz, bizim burada yaptığımız, bir müzakereden ibarettir. Söylersiniz onu koruz, başkalarını çıkarırız.

NEŞET BEY (Aksaray) — Efendim; Edirne Valisi Salim Paşa ile Merkez (kumandanı Emin Paşa gibi doğrudan doğruya Ferit Paşanın sağ eli ve sol eli makamındadır bunlar. Ve Tahsin Bey polis müdürü iken...

REİS — Efendim sözünüzü kaydettim, sıranız geldiği vakit söylersiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Sururi Efendi, kimi teklif ediyorsunuz, yazalım?

ASAF BEY {Hakkâri) — Vekil Beyefendi, İstanbul polis müdürü umumisi Nuretin Beyi yazdınız mı?

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim. Fakat daha yüz ellilik deftere yazmadım. Heyeti Celileniz kabul ederse, onlar girecek, başkaları çıkacak. (Hayır sesleri)

RAGİP BEY (Kütahya) — Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi göremedim.

FERİT BEY (Devamla) — Yazalım.

RAGİP BEY (Kütahya) — Meselâ, süllüler, sülükler giriyor da, Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi göremedim, o girmiyor. Bu nasıl olur? Heyeti Celilece malûmdur.

HULUSİ BEY (Karesi) — O söylediğiniz Çerkezlerin bir tanesi bir tabur askerdir.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim bakın ne diyor, bir tabur askerdir diyor. Efendim şimdi arkadaşların söylediklerini birer birer yazıyorum. Bakınız, Çopur Hakkı, Polis Müdürü Halil; Ömer Fevzi; Polis Müdürü Nurettin, Uşak Belediye Reisi Hulusi; daha, hepsini yazarız.

İHSAN BEY (Ergani) — Seryaver Avni Paşa.

ZİYA EFENDİ (Erzurum) — Abdullah Cevdet.

SAİP BEY (Kozan) — Şimdi burada iskat cetveli diyorsunuz. Bir cetvel var. Bazı mühim şahsiyetler var ki bu cetvelde dahildir ve 150 kişilik defterde dahil değildir. Meselâ; Ayıntap mutasarrıfı esbakı Celâl Kadri var. Bunu iskat cetveline koyduk diyorsunuz. Bu adamın Ayıntap'ta yapmadığı fenalık kalmadı. Elyevm Halep'te aleyhimize gazete çıkarıyor ve elyevm teşkilâtı hafiyenin reisidir. Bu adamı iskat cetveline koydum diyorsunuz, bunun gibi aynı vaziyette bulunan Osman Beyzade Mesut. Bu iskat defterine dahildir. Binaenaleyh herhalde Celâl Kadri Beyin bu yüz kişilik deftere dahil olmasını teklif ediyorum. Çünkü, iskat defterinden korkuyorum ki; bunlar ilerde yine memlekete gelecekler ve Türk tabiiyetine geçeceklerdir. Binaenaleyh iskat defterinden 150 kişilik deftere geçsinler ve bu suretle memleket dahiline girmesinler. Bunlar o yüz elli kişilik listedekiler kadar memlekete fenalık etmiş adamlardır. Ona göre karar verelim.

FERİT BEY (Devamla) — Beyefendinin buyurdıkları veçhile Celâl Abdiyi iskat defterine koyduk, niçin? Çünkü; bugün elan muahdededen sonra Fransız istihbarat vazifesiyle Halep'te meşguldür. Bunun için onu iskat ediyoruz.

ALİ SAİP BEY (Bursa) — Fakat bir daha Türk tabiiyetine girerler.

NECATİ BEY (Bursa) — Bursa'da fabrikatör Cemil Beyi 150 kişilik listenin dokuzuncu sırasında görmek isterdim. Bütün mevcudiyetiyle, servetiyle Yunan ordusunun Bursa'ya ayak bastığı dakikadan, son dakikaya kadar memlekette icrai şenaat etmiştir.

FERİT BEY (Devamla) — Esbak İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdürü esbakı Şeref, İzmit merkez memuru, Edirne polis müdürü, Yalova kaymakamı, Fuat, Molan zade Rifat.

Efendim şimdi gazetecilere geçiyoruz. Rifatı iskat cetveline koyacağız.

BİR MEBUS — Yok efendim, yok; kaç bin senelik hainidir bu milletin.

SABRİ BEY (Saruhan) — Mütareke zamanında, İstanbul'da Ferit Paşa zamanında çalışanlar... Bunlardan hiç birisi girmeyecek mi? Ferit Paşa zamanında en büyük icraata hadim olan, meselâ polis müdürü Halil... Ondan sonra bir şey nazarı dikkatimi celbediyor. Efendiler; malumu âliniz böyle fena adamların mevki icraya geldikleri zaman en büyük vasıtaları divanı harptir. Bir iki divanı harp reisi de bulunsun.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Bu, taamül olmasın efendim (Handeler)

FERİT BEY (Devamla) — Müsaade buyurun bir kere hepsini okuyalım da, (Handeler) nakis kalanları tamamlarız. Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla.

AĞA OĞLU AHMET BEY (Kars) — Halil Beyi şimdiden kaydediniz.

FERİT BEY (Devamla) — Halil Bey kim? (Polis müdürü sesleri) Hüsnü Tahsin'in falan falanın yanında Halil Beye yer kalmadı (Devam sesleri) Sait Molla...

AĞA OĞLU AHMET BEY (Kars) — Ferit Beyefendi, Halil Bey ne oldu? Bu adam bizleri İngilizlere teslim etmiştir.

REİS — Efendim, bu şekilde müzakereye imkân yoktur. Her âza bir isim teklif ediyor. Bakalım Heyeti Celile kabul ediyor mu? Vekil Bey bunları kaydediyor, bunlar ayrıca reye konulup, Heyeti Celilenin kararına iktiran edecektir. Her azanın söylediğini kaydedecek olursak namütenahi olur.

FERİT BEY (Devamla) — İzmir'de Müsavat Gazetesi sahibi Hafız İbrahim, Aydede gazetesi sahibi Posta Telgraf Müdürü Umumi Sabiki Refik Halit, Alemdar Gazetesi sahibi Refii Cevat, Alemdar Gazetesinden Pehlivan Kadri, İzmir'de Köylü Gazetesi sahibi Refet. Iskat cetveline koyuyoruz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Abdullah Cevdet nerede?

FERİT BEY (Devamla) — Ona gelinceye kadar sabah olur. Adana'da (Ferda) Gazetesi sahibi Hilmi, Edirne'de Temin ve Selanik'te Hakikat sahibi Münür Mustafa, Balıkesir'de İrşat Gazetesi sahibi Sındırgılı Hulusi.

BİR SES — O kadar mühim midir?

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Fotoğrafçı Ali Sami vardır. (Okundu o sesleri)

FERİT BEY (Devamla) — Onu nihayette şey edelim. Şimdi hiyaneti vataniyede bulunmuş olan diğer eşhas ile eşkiya vesaireye geçiyoruz. Yani hiyaneti vataniyede bulunmuş olan eşkiyaya geçiyoruz. Seyidgazili Koç Emin.

ASAF BEY (Hakkâri) — Ferit Paşa zamanında İstanbul polis müdüriyetinde bulunan Nurettin de vardır, yalnız Halil değil.

FERİT BEY (Devamla) — Yazalım efendim. Seyidgazili Koç Emin. Bunlar baştan aşağı idama mahkûmdur. Gönenin Bayram kariyesinden Yusuf oğlu İdris, elyevm Balıkesirde mevkuftur, idama mahkûmdur. Gönenin Üçpınar kariyesinde Hoca Hayri, Anzavur çetesinden bunlar, Düzakçı kariyesinden Mustafa Remzi, idama mahkûm. Hacı Kasım oğlu Zühtü, Anzavur çetesinden idama mahkûm. Kocagözün Osman oğlu Şakir. Türklere mezalimi ile meşhur Koç Mehmet oğlu Koç Ali, Mehmet oğlu Aziz, Molla Süleyman oğlu İzzet, Hüseyin oğlu Kara Kâzım; hep idama mahkûm. Bekir oğlu Arap Mahmut, Rüstem kariyesinden gardiyan Yusuf, Çerkeş İsmail, İlyas, İbrahim Çavuş, Adapazarı'ndan Salahiye kariyesinden Kara Ali İsmail; Kandıra'dan Emin Bey, Tavşanlı'dan Emin, Adapazarı'nın Taşlıca kariyesinden Hacıhan oğlu Emin, Abaza Cemâl, Akyazı'dan Şir oğlu Cemâl. Bunların hepsi idama mahkûm ve mevkufturlar. (Nedir sesleri?) Eşkiyadır efendim.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Bu kadar ricali siyasiye variken bunları ithâl etmekte mana nedir?

FERİT BEY (Devamla) — Manyas'tan Cavit, Hendek'in Uzunca (kariyesinden Çerkez Hakkı, Pendik'ten Soğuksu kariyesinden Hüsnü, Adapazarı'nın Akçay kariyesinden Süleyman oğlu Hüseyin, Abdullah oğlu Recep, Ömer oğlu Ramazan. Soğuksu feariyesinden Zifa, Akçay kariyesinden Kara Zekeriyya, Selâmiye kariyesinden Ziya, Kadri Bey kariyesinden Tabostan, Kel Tahir Çavuş, Bafra'dan Talip Çavuş, Manyas'tan Yeniköylü Aziz, Sapanca'dan Harun, Kara Molla oğlu diğer Harun, Harun'un biraderi Mustafa, Zekeriyya oğlu Harun, Ahmet oğlu Habil, Ahmet oğlu Yusuf, Karapınar kariyesinden Yaver, Boza Beylerinden Koca oğlu Yusuf, Reisi eşkiya sünlüklü Şaiki Davut, Kirmasti'nin Çürük kariyesinden Kara Ali oğlu İsmail, Kerim Ali oğullarından Mehmet oğlu İsmail, Sündük'ten Kopuk, İsmail, Dere mahallesinden Peder İbrahim, Gönenin Bayram Cariyesinden...

BİR MEBUS — Birlikte memleket de gitmiştir. Memleketimiz için çok büyük bir şindir.

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim, Bursa'da fabrikatör Cemil Bey.

FERİT BEY (Çorum) — Efendim, 150 kişilik listeyi okurken bazı şaki güruhu vardır. Çerkezler...

RAGİP BEY (Kütahya) — Bir kısmı müsellehan şimdi orada faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Devamla) — Müsellehan değil efendim.

RAGİP BEY (Devamla) — Faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Çorum) — Fakat memleket haricinde, şimdi memleket haricinde devam etmekte olduklarına göre ve af zamanından sonra bulunduğuna göre bunları iskat cetveline alarak, daha mühimlerini koyamaz mıyız?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim yapamayız, iskat cetveline ecnebide bir hizmet almaları ve tabiiyeti ecnebiyeye girmiş olanları alabiliriz. Cemiyeti hafiye halinde faaliyettedirler ve Türk tebaasındadırlar.

FAİK BEY (Tekfurdağı) — Efendim Çanakkale Mutasarrıfı Esbakı Mahmut Mahir vardır. Bunun ne yaptığını hepimiz biliriz. Fakat başlı başına hiç bir şey yapamayacağını da bilirim. Defterde Dahiliye Nezaretinde bulunan ve şenaati hakkında ben de bizzat vesaike resmiye bulunan Âdil Bey yoktur. Âdil Beyle, Mahir Bey arasında dağlar kadar fark var.

HACI MUHİTTİN BEY (Giresun) — O, Meclisi ayanda Kuvayı Milliye ölüyor diye bağırın adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Eğer ehemmiyetsiz bir herifse onu buradan çıkaralım. (Bunaktır sesleri)

MEHMET BEY (Biga) — Efendim o, çok deni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; deni, olduğuna şüphe yok, fakat deftere koyalım mı, koymayalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendim deftere koyalım mı, koymayalım mı? Bundan ne çıkar. Ben diyorum koyunuz, pekâlâ koydum diyor.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; bendeniz bir kelime ilâve etmek isterim. Beyefendinin şeyine, Âdil Beyi yakından bilenler onun da ne kadar ahmak ve budala olduğunu bilirler. (Hayır sesleri), (çok gayyur bir adamdır sesleri).

İZZET ULVI BEY (Karahisan Sahip) — Ferit Paşa ile çalıştı. Adil Bey yazılsın,

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — En şeni bir adamdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Edirneli Münir'i deftere koyuyorsunuz. Halbuki Edirne'li Münir'i bu işe sevk eden Edirne Valisi Salim Paşayı koymuyorsunuz, en şeni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Benim tahkikatıma göre Salim Paşa da kıymetsiz bir adamdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Salim Paşa bir denizdir, nehir içinde bir katredir. Bu, böyledir.

FERİT BEY (Devamla) — Pekâlâ kaydedelim.

NEŞET BEY (Aksaray) — Ondan sonra polis müdürü Tahsin Beyi koyuyorsunuz, Emin Paşayı koymuyorsunuz, ki onun ne etiğini benden ziyade şahsen alâkası olan Recep Beyefendiden sorabilirsiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Beyim yazalım.

RAİF EFENDİ (Erzurum) — Dahiliye Nazırı olan Âdil Bey gayet mühimdir.

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim, yazdım.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Ali Şuuri Efendi bir sualde bulundular, ona verdiğiniz cevap zannederim iki; arkadaşlarımla beraber beni katiyen tatmin edememiştir. Siz listenin başında bulunan başlıca dimağları saydınız. Fakat ondan sonra, gelenlerin kısmı azamı dimağdan mahrum ve makineden ibarettir. Kopuk Ahmet vesaire, vesaire; bu, bir. Buna dair lütfen vazıh bir cevap vermenizi istirham ederim.

İkincisi; benim bir hatıram vardır iki; o hatıramı daima takdis ederim. O hatıramı telyis etmiş olan bir arkadaşımız vardır. Mahir Sait, o dahil midir?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır okumadım, onu yazalım.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Beyefendi listenizi gördük. Bunun esbabı mucibesinde buyurdunuz ki; bir takım insanlar vardır, hafi teşkilâtçılarıdır, ellerinde revolver vardır. Bunlar herhalde taşradadırlar. Bunlar hudut dahiline girdikten sonra 150 kişilik listeye dahil etmeye lüzum yoktur, bırakın girsinler ki, tenkil edilsin. Hariçten de ne yapacaklardır? Bu adamları listeye dahil etmekle beraber, sanki cemiyeti hafiye suretinde gelmeyecek mi? Cemiyeti hafiye için teşkilât yapacaksa... Bunların hiç birisi fikir adamları değildir, bunlar alettirler. Rica ederim listeye fikir adamları koyunuz. Avni Paşası yoktur. Âdil Beyi yoktur, Emin Paşası yoktur. Böyle liste mi olur efendim? Hiç olmazsa üç yüz kişilik listeyi okuyunuz. Orada kalmış olduğunu zannediyorum. Her halde ricali siyasiyeyi koymalıdır. Bu okuduğunuz kimseler bir takım acezdir, yani fikren acezdir. Âdil Bey için diyorsunuz (ki; âcizdir. E... Bu okuduğunuz Hakkı çavuşlar, Ahmet çavuşlar; Âdil Beyden daha zeki adamlar değildirler, bunlar alettirler.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim evvelâ; hariçte Yunanlılarla beraber ricat edip orada henüz komite halinde icrayı faaliyet etmekte olan adamlar, bunlar yarın kalkıp gelecek olurlarsa, onlar hakkında yapacağımız şey, arkalarına beş on taharri memuru katarak...

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Derhal dağa çıkarlar, evlerinde oturmazlar.

FİKRET BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz; dağa çıktığı zaman hangi dağa çıkar? Takip edemezsiniz, işiniz değildir. Dağda da gezer, bayırda da gezer. Ne vakit bir cürüm ve cinayeti sâdır olacak olursa, o zaman takip edebilirsiniz. Fakat bunlar bütün bir kitlenin içerisinde, bütün bir Türklüğün içerisinde nihayete kadar Türklüğün aleyhinde düşmanla teşriki mesai ederek harp etmiş ve siyasî emel ile muzafferiyetimizi akamete mahkûm etmek için çalışmış 50 - 60 kişiden ibarettir. Bunların hiç birisi tasavvur ettiğiniz gibi, öyle basit adam değildir.

RECEP BEY (Kütahya) — Af olur, yarın gelir ve teşkilâtını yapar. O teşkilâtını yapınca kadar, bir takım suikastlara maruz kalırsınız.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bunlar teşkilâtı yapamaz memlekette, âlet olur.

FERİT BEY (Devamla) — Demiyoruz ki; böyle listeyi aynen kabul ediniz. Heyeti Celilenize arzettik.

Lazımsa tadil buyurursunuz, ona göre yaparız.

HACI MUHİTTİN BEY (Giresun) — Efendim : Âdil Beye ahmak bir adam dediniz. Halbuki okuduğunuz cetvelde Gönenli Galip Bey isminde birisini işittim. Galip Beyin anasını da, babasını da, kendisini de bilirim. Galip Bey bir cürüm yapmıştır. Allahın yarattığı ve yaratacağı adamların en budalası ve en ahmağıdır. Âdil Beyi neden deftere yazmıyorsunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim Âdil Beyi gözümle görmüşüm ve konuşmuşum; onun için söylüyorum ki; ahmaktır.

HACI MUHİTTİN BEY (Giresun) — Ferit Beyefendi onun bu memlekete ne kadar fenalık ve hiyanet etmek istediğini biz biliriz, siz de bilirsiniz. Girmesi lâzımdır. Binaenaleyh Seryaver Avni Paşanın girmesi lâzımdır.

Sonra efendim; İstanbul'da İngilizlerin irtibat zabiti ve memlekete en yüksek fenalık yapanlardan serkomiser Van'lı Cemil Beyin girmesi lâzımdır. Emniyeti umumiye müdür muavini Kemâl Bey İsparta'lı. (O var sesleri) Hazinei hâssaden Refik Bey niçin girmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — Yüz elli kişilik deftere girmesini muvafık görüyor musunuz?

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Bence...

FERİT BEY (Devamla) — Bu, zatı âlinizin takdiri şahsinizle olmuştur. Bizim yaptığımız da (kendi takdirimizle yapılmıştır. Bu takdirleri Heyeti Celilenizle yapılan müzakerede kararı umumisini tespit etmeye matuftur. Meselâ; Galip Bey aptalmış dediler, onu da bu tarafa yazdık, sol tarafa yazdık. Yani bazıları girecek ve bazıları çıkacak. Girenler ve çıkanlar defterine yazılacaktır. Müzakereden ibaretir. Bu hususta bir şey etmeye lüzum yoktur.

HULUSİ BEY (Karesi) — Bizim vilâyete ait iki isimden Hacım Muhitin Bey bahsetti. Bu aptal bir hariftir ve sersemin birisidir. Bunun işlediği cürmü söyleyeyim. Sındırgılı Ahmet Hulusi namında birisi vardır. Ahmet Hulusi İrşat Gazetesinin sahibi imtiyazıdır. Bu, vaktiyle Hürriyet ve İtilâf Kulübüne mensup, yani Trabzon'lu Ömer Fevzi namında Trabzon'a maskara bir hoca gelmiştir, ona bu adam imtiyaz vadetmişti. Ahmet Hulusi Sındırgı'lı, rica ederim bunları çıkarınız da, başkalarını koyunuz. Bu adam sekiz okka etle gezmiş olsa arkasına bir kedi bile takılmaz. Sonra Divanı Harp reislerinden kimse yok; Boğazlıyan kaymakamı merhum Kemali idam eden Dahiliye Nazırı Nazım Paşa, kemali saltanatla memleketimizde hücreineşindir. (Meşhurdur sesleri) Divanı Harp Reysidir.

FERİT BEY (Devamla) — Nazım Paşayı tanırınız değil mi? Burnunu silmekten acizdir.

REFİK BEY (Konya) — Boynu kalınlardan.

HALİT BEY (Kastamonu) — Aciz, amma Divanı Harp Reysidir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki yazdık.

ALİ ŞUURI BEY (Karesi) — Arkasına kedi takılmayan adamları yazmayınız. Dahiliye Nazırı Mehmet Ali, Sındırgılı Ahmet Hulusi'nin mefselette, fenalıkta iktisabı şöhret etmesi, İrşat Gazetesi namıyla çıkan gazetedir. Hulusi yalnız onun imtiyazını almıştır. Asıl onu çıkaran Trabzon'lu Ömer Fevzi Efendidir. Bunun hakkında dünya kadar malûmat vardır.

HALİT BEY (Kastamonu) — Sivas Valisi Ali Galip vardır. Malûmu âliniz Sivas Kongresi inikad ederken Malatya'da bir içtima oldu, bir hadise oldu. Ali Galip dahil olduğu halde o vakit mutasarrıf olarak Bedrihanilerden Ali Galip dahil edilmemiştir. Malatya mutasarrıfıdır. Bedrihanilerden Halil Rahmi (Rami) dahil edilmemiştir. O adam Ali Galip'ten daha esnadır ve orada aşair vesaireyi tahrik eden, teşvik eden odur. Sonra İstanbul'dan gönderilen Binbaşı İngiliz hepsini himaye eden odur. O siyasi heyeti oraya ithal eden odur. Onun için rica ederim, Ali Galip'in yanına onu da ilâve ediniz.

FERİT BEY (Devamla) — Onu da yazdık efendim.

REİS — Efendim; daha bir çok sualler var, diğer taraftan kifayeti müzakere teklifi vardır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Memleketi kana boyayan Çapanoğulları nerededir, defterde niçin ismi yoktur?

ALİ .SADİ BEY (Kozan) — Kozan'da İslamların katliamını yapan ve elyevm Halep'te Fransız zabıtlığı yapan Kazak Hasan.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; derakap onu İskata koruz, mesele değil efendim, nerelidir, bu?

ALİ SADİ BEY (Kozan) — Haçınli Kazak Hasan..

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim, o da bitti.

MÜNİR BEY (Çorum) — Efendim, görülüyor ki, esasen Dahiliye Vekâleti tarafından tanzim edilen liste 600 ismi muhtevindir. Bunlardan 150 sini tefrik meselesi bir çok müşkilâtı dai oluyor. Ferit Beyefendi bir çok esami okumakla beraber, bunlardan bir kısmı için bugün hali faaliyettedir, dediler. Halbuki af, Lozan muahedesinde beyan olunan ve bir müruru zaman ile tehdit edilen ceraim mahsustur. Acaba bu adamlar o zamandan sonra irtikâp ettikleri ceraim için de affı umumiden istifade edebilirler mi?

Anlaşıyor ki bu adamların bir çok teşebbüsâtı ihtilâl-kâraneleri vardır ki; işbu affı umuminin tayin ve tahdit ettiği zamandan sonra vuku bulmuştur. Bu cihet hukuktan tetkik olunmalıdır.

Sonra; bazı arkadaşların buyurdıkları gibi, bu listeye girecekler âdi eşhastan ziyade, bu eşhası idare edenlerdir, serkârda bulunanlardır. Meselâ divanı harpte bulunanlar, Çopur Hakkı ve rüfekası. Bunlar harekâtı millie aleyhinde çalışanlardan başka bir şey değildir. Bazı masumların idamına karar vermişlerdir, Onlar müttefikan bu (kararları ittihaz etmişlerdir. Böyle caniyane bir surette hâkim sandalyasına oturup ta memlekete ihanet ve hiyanet etmiş adamları kısmen istisna etmek bendenizce doğru değildir. Listeyi bu nikatı nazardan tetkik etmek ve daha ziyade siyasî faaliyet ve ceraimi olan eşhası ithal etmek lâzımdır.

REİS — Efendim kifayeti müzakere hakkında takrir vardır. Evveleminde müzakerenin kifayetini reyî âlinize koyacağım.

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Aksini reye koyuyorum. Kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın... (Kâfi değil sesleri). Kâfi görülmemiştir.

Efendim birçok kanunlanmız vardır, bunların biran evvel çıkması lâzımdır.

Saniyen, yarın bütçeyi müzakere edeceğiz, ondan sonra da... (Gece de müzakere edelim, reye koyunuz sesleri).

Ondan sonra da Teşkilâtı Esasiye Kanununu müzakere edeceğiz vaktimiz yoktur, diğer kanunlar kalmış olacak, binaenaleyh Heyeti Celilenize teklif ederim, bugün akşam saat dokuzda gece içtimayı yapalım. Muvafık mı efendim? (Muvafık sesleri).

Bu akşam gece içtimayı yapacağız karar verildi efendim.

FERİT BEY (Çorum) — Reis Bey usul hakkında söz istiyorum.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Saat kaçta toplanacağız Reis Bey.

REİS — Saat dokuzda efendim.

RECEP BEY (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar, bu madde münasebetiyle çok mühim bir nokta mevzubahis olduğu zannındayım. Şimdi Dahiliye Vekili muhtereminin burada izahatından anlaşıldığına göre hiyaneti vataniye ve en büyük vatani cürümleri irtikâp etmiş olduklarından dolayı muvacehei millete uzun müddet ve hayatlarının nihayetine kadar mâyup ve günahkâr tanınması lâzım gelen insanların miktarı aşağı yukarı beşyüze balığ oluyor. 150 si ahten mecbur olduğumuz aftan istisna, indirmek imkânı olan miktardır.

Halbuki -bunun haricinde - arzettiğim miktar eğer sahil ise - bilâhare yapılacak tetkikat neticesinde tezayüd edebilir. Her ne ise bin altıyüz diyelim. 150'den 600'e balığ olmak için bu, 450 kişi hakikatte, vatan muvacehesinde aynı cürüm ve aynı günah ile, aynı kabahatle malum olan insanlardır. Gerçi biz mecburiyeti ahdiyemizden dolayı bundan 150 sini affetmiyoruz diğerlerini affediyoruz. Fakat bu ahden mecbur olduğumuz resmi bir af şeklinde telakki edilmelidir ve bu 150 haricinde bulunan bu 450 kişi - bunu kati bir rakam olarak söylemiyorum, 600 bildiğim için, bu rakamı söylüyorum. - hiçbir zaman memlekette tamamiyle affa mazhar olup, diğer masum olan insanlarla aynı rütbeyi ihras etmemelidirler. Bu, kati ve vatanî icabıyla ahdi mecburiyeti yekdiğeri ile telif edip behemahâl idarî ve devletin kendi iç makinesinde tatbik edebileceği bir çareyi bulmak imkânı olduğunu zannediyorum. Biz alenen tabii surette bunları affetmeğe mecburuz ve affedeceğiz ve alenen muahedenamenin fikrai mahsusası ile bu adamları mütemadiyen tenkid etmek, tutmak, suâl cevap etmek mecburiyetinde bulunamayacağız. Fakat efendiler; aynı zamanda bu 450 kişi, eğer kendilerinin bu vatan içerisinde diğer masum halkla müsavi olduklarını ve memlekete unutturacaklarını zannederlerse hem vatan içinde adi mevkiden kendilerini kurtarmış olurlar ve hem de bu serbestiden bilistifade aynı fenalığı başka vasıta ile, başka fırsat ve başka vesilelerle yapmağa çalışacaklardır.

Maruzatım, celsei aleniye de katiyen söylenemez, mücadele buyurursanız asıl teklif edeceğim şekil celsei aleniye de katiyen mevzubahis olamaz. Şimdi bendeniz bir takrir takdim edeceğim ki; mefadına muttali olacaksınız. Bu takrir mefadi kabul olunur ve hükümet bunu tatbik ederse, aynı zamanda hafiyen tatbik etmekle beraber birtakım gayri meşru tereshuhat ile hükümetin bu gibi tedabir ittihaz etmekte olduğu ve aynı zamanda fezail malulü oldukları kulaklarına gidecek olursa kuvvei maneviyeleri kırılarak memlekette bir teşebbüse cüret edemeyecek bir hale gelirler ve hem de diğer vatandaşlar mecburiyeti ahdiyemizden dolayı aftan istisna edilememiş olanlar içerisinde cezaya müstahak olanların da bu manevi tazyik içerisinde bulunduğunu bilerek kısmen mutmain ve müsterih olurlar.

Teklifi âcizaneme nazaran bunu, 150 kişilik liste haricinde bir siyah liste etrafında toplamalıdır. O miktar kaç ise, bu listeyi tanzim etmeli. Bunu gazetelerle neşretmek lüzumu yoktur. Bunu yapacak olursak tekellüf ettiğimiz ahdi vazifeyi kısmen ifa etmiş olduğumuz telakkilerine varmış olurlar. Hariçte buna rağmen devletin bütün kuvayı zabıtasına ve bilhassa limanlarına, İstanbul'un en işlek noktalarına, en mühim geçit noktalarına, bütün devletin kuvayı zabıtasına; peyderpey fotoğrafları da tedarik edilerek siyah liste bunlara dağıtılmalıdır ve bilmelidirler ki; devletin kuvayı zabıtası vatana büyük bir badire âriz olduğu zaman bu vatanda fenalık eden adamlar vardı. Fakat bunlar, devlet sulh muahedesini yaparken, devletin koparabildiği 150 kişilik listeden hariçte kalmışlardır ve bunlar daima lâzımüttekip adamlardır. Dahilde bulunanları takip ederken gidip talep etmeğe lüzum yoktur ve onlar, memleketin zabıtası beni siyah listenin içerisinde bir adam olmakla daima tarassut altında bulunduruyor, diye tehaşi ederler ve köşelere çekilip, büzülmeğe mecbur olurlar. Hariçte bulunanlar da; bana Türkiye'de nefes almağa imkân yoktur derler. Binaenaleyh bu manevi tahaşşütü icra etmek için arzettiğim gibi 150 kişinin haricinde olan listeyi behemahal siyah liste etrafında toplamalıdır ve bunu tamim etmelidir. Dahiliye Vekili Beyefendi bazı arkadaşların tekrar buyurdıkları isimler etrafında söylediği üzere vaziyeti hukukiyeleri Türk tabiiyetinden derhal ihracına müsaade bahş olanları altıncı maddesi mucibince bunlar üzerinde ihraç edilip derhal Türkiye vatandaşları ile alakalarını keteder. Bunlar daima vatanın, saf havasını teneffüs etmek manevi zevkenden mahrum olurlar. Aynı zamanda da kendilerinin yeniden

yapmaları ihtimali olan fezayihâ bu suretle sed çekmek imkânı vardır. Bunu yapmadığımız takdirde Türkiye'de ekseriyetle bizim zaafımız tecelli eder ve kabahat yapmış olanlar, zaman geçse, geçse gerek o kabahatlerini, gerek istisnai mevkilerini herkese unuttururlar ve rahat mevki sırasına geçerler. Fenalık yapmağa müsait olanlar fenalığı yaparlar. Buna meydan vermemek için bu celsei hafiyede kabul edilip, doğrudan, doğruya kanunun metnine âlakadar değil, nevama bir temenni takriri Heyeti Celilenizin kabulüne iktiran edip hafiyen hükümete tebliğ edilmeli. Tabii o intişar eder, maddî tesir de hasıl olur. Bu bapta takririmi takdim ediyorum. (Bu, zaten hükümetin vezaifinden değil midir sesleri?) Efendim zaten bunu temenni olarak arzettim, bir kanun mahiyetinde değildir.

NECATİ BEY (Bursa) — Hükümetin bu, idarî listesidir. Siyasi bir liste yapsınlar getirsinler.

HALİL BEY (Zonguldak) — Efendim, bendeniz listenin vekâlet tarafından tanzim edilmesi esasında diğer arkadaşlarla müttetikim. Listenin doğrudan doğruya hükümet tarafından tanzim edilmesi ve Meclisi Âlinin bu mesuliyet altına girmemesi elzemdir. Ancak demin Vekil beyefendinin okudukları liste, mahiyet itibariyle, bendenizin nazarı dikkatimi celbetti. Efendiler malumu âliniz liste kadrosu yüz elli kişiden ibarettir. Yani bu 150 kişiye bir kişi daha ilâve edemeyiz. Malumu âliniz böyle dar kadrolarda bilhassa liyakat aranır. Yani bu liste iyiliğe matuf bir liste olsaydı, mümkün olduğu kadar en lâyük olan zevatı arayacaktık. Şimdi menfi nokta nazardan liyakat, aramak tabiidir ki elzemdir. Esaslı bir neticeye vasıl olmak için bundan başka çaremiz yoktur. Malumu âliniz efendiler, herhangi bir zümrenin faaliyeti iyi ve kötü olabilmek için onun başında bulunan mütefekkirinin adedi ve onların mahiyeti nazarı dikkate alınır. Bir hırsız kumpanyasının başında tahsil görmüş mütefekkir bir reis bulunursa o kumpanyanın yapacağı hırsızlıkla, iptidâî adamlardan müteşekkil olan bir hırsız kumpanyasının yapacağı iş arasında, tabidir ki, fark vardır. Bu, bir mütearife gibi bir şeydir. Güstav Löbon'un bile bu sadette bir sözü vardır ki; bunu burada ibraz etmekten kendimi geri alamıyorum. Fransa'nın her zümresine mensup... Fransa batmıştır. Yani bunu sadedinde bulunduğumuz meseleye tatbik ettiğimiz takdirde, haini vatan olan zümrenin mütefekkir olanlarını ortadan kaldırdık mı mesele yoktur. Halbuki listeye ithal edilen eşhasın takriben sülûsanı birtakım çobanlardan ve alelade şakilerden ibaret kimselerdir. Muhterem arkadaşlarımızdan bir çokları birtakım sualler irat ettiler ve tabiidir ki; bu adamlardan herhangi birisi listeye dahil olan kimselerin birer düzûnesinden daha mühim kimselerdir. Eğer memlekette mütefekkir zümre içersinde bu listeye dahil olan 20-25 kişiden fazla haini vatan yoksa bundan dolayı Cenabı Hakka hamdü sena edelim. Bu bizim için kârdır, memleket ve vatan için büyük bir kârdır.

Fakat efendiler hain olan unsur, daha doğrusu memlekette bulunan anasırdan hıyanet etmişler yalnız Türklere mensup değillerdir. Bunların haricinde birtakım anasır daha vardır ki; bunlar dimağıyla, dilleriyle, kalemleriyle, tahsilleriyle bu memlekete hıyanet etmişlerdir. Bendeniz bu kadar kulak kabarttım, bu listenin içinde ne bir tek Ermeni, ne bir tek Rum, ne bir tek Yahudi vardır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Ahden kabul etmişiz.

HALİL BEY (Devamla) — Bu yüz elli kişinin içine hiç bir Ermeni, Rum veya Yahudi girmeyecek mi?

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Evet.

HALİL BEY (Devamla) — Beyefendiler; Vekil Beyefendinin söyledikleri bu söz gayet mühimdir. Eğer hakikaten Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin yüz elli kişilik listeye dahil olmamaları bir esası ahdiye müstenit bulunuyorsa, bu kürsüde bendeniz teessüratımı ve teessüfatımı yedi kat göklere kadar yükseltmekten kendimi alamam. Nasıl olur efendiler; bu memleketin daima, daima asırlardan beri felâketini ihzar eden insanlar böyle bir listeye dahil olmamak gibi bir imtiyaza mazhar oluyorlar. Ne ise şimdi efendiler mademki bu böyledir. Fakat aynı zamanda bir kaydı ihtirazi ile arz ediyorum. Muhterem Heyeti Vekile bu meseleyi bir daha tetkik etsin. Eğer imkân bulurlarsa bir kaç adamı soksunlar. Eğer bunun imkânı yoksa hiç olmazsa, bu memlekete harekâtı milliye sırasında, âtiyen fenalık yapmış ve fenalık yapması muhtemel olan; diliyle, dimağı ile, kalemi ile, fenalık yapmağa istidadı olan kimseleri behemahal buraya dahil etsinler. Eğer 150 kişilik listeyi doldurmak için 20 kişilik 30 (kişilik mevki kalırsa o zaman fenalık yapmış olanları ithal etmek doğru olabilir.

Efendiler bu, eşkiya, makulesinden olan kimseleri 150 kişilik listeye dahil etmekle bizim, onların memlekete girmelerine mani olmamız ihtimali yoktur. Tabirimizdeki sikletten dolayı affımızı istirham ederim. Bunlar eşkiya takımıdır. Bunlar, ne yapıp, yapıp bombası ile, tüfeği ile memlekete girer ve girmesi bendenizce hayırlıdır çünkü tepeleriz. Onun için bendeniz bu işin mesuliyetini yine hükümete terk etmek itibariyle bu prensiplerin esas olarak Heyeti Vekileye terk edilmesini teklif ediyorum. Dimağı ile, dili ile kalemi ile memlekete fenalık edenler; en evvel bunlar girecektir. İki eliyle fenalık edenler, eşkiyalık eden kimselerden, yani dimağı ile, dili ile ve kalemi ile fenalık edenlerden münhal yer kalmadıkça diğerlerinden adam girmeyecektir, bundan (başka çare yoktur.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim 150 kişilik defter bu kanunun müzakeresi vesilesiyle Heyeti Celilenize arzedildikten sonra ve Heyeti Celilece de baştan aşağı okunduktan sonra; eh; bunu yine hükümet yapsın ve hükümet yine mesuliyet deruhte etsin. Yani bunun mesnedi mantıkisi yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Görüyor musunuz efendiler, ben evvelce söyledim, hükümetin böyle diyeceğini.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Devamla) — Müsaade buyurunuz. Beğendiniz noktaları söylediniz filân filân. Zatî âliniz müzakereye taraftar değildiniz, biz müzakeresini terviç ettik ve Heyeti Celileden rica ettik, okuduk. Teklif olmak üzere arkadaşlar tarafından söylenen isimleri şuraya yazdım. Bazıları ehemmiyetsiz dediler. Bunları burada yazılmış olan 20-30 kişinin burada yeri yoktur, bunların yerine koymak için, yirmi otuz tanesini çıkaracağız. Bendeniz burada ken'di fikri şahsımı ve emniyeti umumiyenin ve Dahiliyenin fikrini yalnız arzetmedim. Heyeti Vefkilenin bilhassa bu işle ciddiyetle alâkadar olan Başvekil Paşa Hazretlerinin - cidden alâkadar oldular - noktai nazarlarına göre bunu tertip ettik. Heyeti Vekile düşündü ki; bazı adamlar vardır, ismi gazetelerde geçmiştir. Çünkü mevkii itibariyle, fakat kıymeti yoktur. Bugün bir zarar ika edemez, ne fikren, ne kalemin, ne fiilen, öbürkülerini tercih ettik. Mamafih hakem Heyeti Celilenizdir. Şimdi bunu rica edeceğim Reis Beyefendiden; burada yazılı olan isimleri, birer, birer okuyalım, reye vazedelim. Neticede hangilerini kabul buyursanız onları koyalım, diğerlerini çıkaralım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hükümet muahedenameyi anlamamış onu, arzedeceğim.

FERİT BEY (Devamla) — Gelelim şimdi Halil Beyefendinin buyurdıkları meseleye. Efendiler hıyaneti vataniyede bulunan Rumlar 600 kişilik defterde vardır. Ermeniler, onlar da vardır. Hatta bir kaç tane yahudi de vardır. Fakat bunları deftere ithal etmek için biz hariciyeden sormak mecburiyetinde kaldık. Çünkü zabıtnameler içerisinde, ahtnamelerin, protokollann içinde yüz ellilik listeye Rumlardan kimsenin dahil olmayacağı hakkında Venizelos'un beyanatı vardır ve bunun üzerine İsmet Paşa bir müzakere kabul etmiştir. Sorduk, hariciyenin bu müzakerede bulunan hukuk müşavirleri dediler ki; ne Rumlar'dan, ne Ermeniler'den, yani anasın gayrı müslimeden kimse ithal edilmemesi takarrür etmiştir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Nerede?

FERİT BEY (Karesi) — O buraya girmemiştir öyle ise.

FERİT BEY (Devamla) — O, bu kitapta yoktur. O, hariciyede prose verbal (procesverbal) lerdedir. Şimdi biz bilhassa arzu ediyoruz. Matbuat itibariyle memleketimize son derece muzır beş on tane Ermeni'nin girmesini istiyoruz. Fakat buna hariciye hukuk müşavirleri müzakeratın müsait olmadığını söylüyorlar. Arzu buyursanız on beş taneyi tesbit etmişizdir. Dahiliyenin bunda yapacağı bir iş yoktur.

MUSTAFA FEYZİ EFENDİ (Konya) — Yüz elli olacağına elli olsun, mutlaka yüz elliye çıkarmak mecburiyetinde miyiz?

FERİT BEY (Devamla) — Anlamadım hoca efendi. Ne diyorsunuz anlıyamadım. (Gürültüler) Reis Bey esamiyi reye koyun.

REİS — Esamiyi nasıl birer, birer reye koyayım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim bendeniz Dahiliye Vekili muhteremi Ferit Beyefendi tarafından yüz ellilik, üç yüzlük ve altı yüzlük cetvele dahil olan eşhas hakkında söz söylemeyeceğim. Bu üç muhtelif isimdeki cetvele dahil eşhasın tabi tutulmak istendiği muamelenin Lozan muahedesi ahkâmı sarıhisiyle hukuk noktai nazarından bazı mühim noktaları arzedeceğim. Evvelâ şöyle başlıyor. Yüz elli dedikleri evvelâ Lozan muahedesinin 119 ncu sahifede affı umumiye, serlevha ahkâmında ve birinci fıkrada gösterilen ve onu müteakip 121 nci sahifedeki protokolla dahi tenkid olunan af mecburiyetimizden müstesna bulunan yüz elli kişinin ademi affı mezkûrdur. Bundan sonra üç yüzlük cetvel dediler. Üç yüzlük cetvel iskat muamelesini, yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkından iskat muamelesini tazammun eder. Burada çok mühim bir nokta vardır. Bunu Heyeti Vekile karar altına almış, esbabı kanuniyeye binaen.

Malumu âliniz 9 maddelik bir tabiiyet kanunu vardır. Bu mevaddı mahsusa mucibince muayyen efâl ve harekâta ictisar eden Türk tebaası vatandaşlık hakkını kaybeder. Ama bunun zararının tesbit hukuku esasiye ve siyasiyenin en canlı bir kısmı olduğundan herhalde Meclisin tasdikine iktiran etmek suretiyle teeyyüd eder. Dünyanın hiç bir yerinde hiç bir devletin hükümeti, hiç bir devletin Heyeti Vekilesi bir tebeanın, bir vatandaşın hukuku tabiiyetini iskat veya tabiiye ve mensubiyeti olmayan bir şahsa vatandaşlık hakkını bahşetmek salâhiyetini haiz değildir. Binaenaleyh eğer hükümet esbabı kanuniyeye binaen böyle üç yüz kişilik Türk vatandaşlığını ziyaa uğratmış olduğunu tesbit etmek istiyorsa bunu herhalde Meclisi âlinize getirmek ve buradan ... ifadelerinden anladım ki; hükümet bunu yapmak niyetinde değildir. Bunu yapmaya lüzum görmüyor. Katiyen elzemdir. Eğer •hükümet bunu yapmazsa yaptıkları keenlemyekündür. Onların Türk Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkı, ilâ maşallah üzerinde bakidir demektir, bir tearuz teşkil eder. Altı yüzlük cedvelin ihtiva ettiği eşhasın ne olacağını bir türlü anlayamadım. Bu altı yüzlük ne oluyor, ne yapılacaktır. Bunu bilmiyorum. Çok rica ederim izahat versinler. Bu altı yüzlük cedveli niçin yaptılar?

Sonra Halil Beyefendinin pek canlı ve hukuki itirazlarına karşı Vekil Bey oturdukları yerden demişlerdi ki, Lozan muahedenamesi mucibince, ifade tabii mazbuttur. Yüz elli kişilik cedvele Rum, Ermeni, Musevi

gibi gayri müslimleri ithâl edemeyiz, dediler. Sonra kürsüden başka suretle söylediler. Lozan muahedesi diye şu elimize verilen ahitnamenin bundan gayri mahrum olarak murahhasımızla Düveli Mutelife murahhasları arasında teati edilmiş olan mektupların tevdi edilmiş nüshalarında dahi münderiç bulunmayan bir şeyden bahsettiler. Bundan muttali oldum ki; hükümetimiz bize Lozan muahedesini tasdik ettirmeden evvel bütün malumatı bildirmemiş, halbuki biz öyle zannetmiyoruz.

İfşasında mahzur olmayan ahitname şudur; ifşasında mahzur olan ve mahrem tutulması icabedenler de yine millet vekillerine mahrem olarak verilmiştir. Müzakeratı siyasiyenin içi dışı bize millete malum olmuştur. Bu suretle malum olduğundan dolayı biz de bunu şayanı kabul, görmüşüz. Eğer bundan başka gizli tutulmuş, bizden saklanmış :bir şey varsa hükümet; yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki...

REİS — Hükümet yalancılık etmez, tabirinizi geri alınız, değiştiriniz.

SÜREYYA BEY (Devamla) — Bakınız ne diyorum. Hükümet yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki; bunu hiç zannetmiyorum. İfade böyledir. Ben söylediğim sözü bilirim. Çünkü İsmet Paşa Hazretleri burada bize demiştir ki; şu ahitnamedir, şu protokollardır, şu da mahrem olan şeylerdir ki; ö buraya yazılıp tevzi edilemezdi. Bundan başka gizli bir şey yoktur demişlerdir ve biz de onu tamamen hak diye, hakikat diye kabul etmiştik. İtikadımız elan bu merkezdedir. Binaenaleyh şimdi Dahiliye Vekili Beyin burada söyledikleri söze itimad edemem, mazurum. Yani gizli kalmış cinler esrarı olacak bir şey yoktur ve olamaz.

Mecburiyeti ahdiyemiz şöyledir efendiler; Türkiyede ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir kimse veya mütekebilen Yunanistanda ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir şahıs 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri beyninde dikkat buyuruluyor mu efendim? Şu iki tarih arasında kalan zaman zarfında askeri veya siyasî hattı hareketen veyahut bugünkü tarihi muahedeyi sulhiyeye vazı imza eden bir ecnebi devlete veya tebeasına herhangi bir suretle muavenette bulunmasından dolayı mütekebilen Yunanistan da izaç veya tazip edilemez. Demek oluyor ki efendiler, biz bu ahitname ile 1 Ağustos 1914 ve 20 teşrinisani 1922 tarihleri arasında ika edilmiş ve şurada nevi ve mahiyeti muharrer bulunmuş olan ceraimden dolayı hiç bir kimseyi, ister İslâm kişi, ister Rum kişi, ister Ermeni kişi, mutlaktır; hiç bir kişiyi muahere etmiyeceğiz. Sonra bu protokollarda bundan yüz elli kişiyi istisna etmişiz. Orada da mutlaktır. İster Ermeni kişi, ister Rum kişi, ister Türk kişi olsun.

ZEKİ BEY (Gümüştane) — Hatun kişi de olabilir mi? SÜREYYA BEY (Devamla) — Erkekliği, dişiliği caizdir. Filan kısım eşhasa dahil olan yüz elli kişi illâ islâm olacaktır, Türk olacaktır gibi, bir mecburiyeti hukukiye yoktur, dedik.

Bundan maada çok mühim bir nokta vardır. Bir iki hukuk şinas arkadaşlarımızın ihtar ettikleri bir noktai müimmedir. O da şurasıdır 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri arasında geçen zaman zarfında yüz elli kişinin istisnasiyle şu kabil ceraimi ika etmiş eşhası affa mecburuz. Fakat efendiler 1922 tarihinden sonra dahi hiyaneti vataniye cürmü ika etmiş eşhası affa mecbur muyuz? Yoksa Okudukları liste içerisinde kendileri itiraf ettiler elan müsellâh olarak Çerkez çeteleri adalarda Türkiye vatani aleyhine, Türklük aleyhine çalışmaktadır, diyorlar. Demek bugün de çalışmakta berdevamdırlar. Onların cetvele ithaline, onların yüz elli kişilik listeye ithaline ihtiyaç yoktur. Bunlar dünün de haini vatanıdır, bugünün de haini vatanıdır. Bunları af için ahdi mecburiyetimiz yoktur. Evet onları 1914'ten 1922'ye kadar affettik. Fakat onlar bugün, de mücrimdir. 1922'den sonra yapılan ceraim affedilemez. Hükümet bundan neden tegâfûl ediyor? Neden bu sarahati hukukiyeyi anlamakta izharı aczediyor? Ne için noksan cetvellerle geliyor? Hariciye Vekâleti hukuk müşaviri yalandan, Hariciye Vekilinin beyanatına münafi söz söyliyerek iş göreceğine bu hukuki noktaları tetkik etsin. Binaenaleyh bu mesele burada kalmalıdır. Harici Vekili bu işlerle alâkadardır ve aynı zamanda Başvekildir. İşin ehemmiyeti, bütün cetveli zirüzeber edecek gayri ayam itimat, gayri şayanı müzakere bir mahiyette gösterecek gibi tecelli etmiştir ve zannederim ki bütün arkadaşlarımız bu ciheti anlamışlardır. Bir gün, bu mühim işin müzakeresine tahsis edilmelidir ve bu mesele tamamiyle anlaşılmalıdır. Bunu teklif ederim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim evvelâ tabiiyetten iskat hakkında söyleyeceğim. Tabiiyetten iskat; eğer ifadem başka türlü anlaşılmalı ise tashih edeyim. Bunlardan geri kalmış olan adamları tabiiyetten iskat edeceğiz demedim. Tabiiyetten iskat etmek kavanini mevzua dahilinde o kanunun müsaade ettiği derecede ika edilmiş cürümlerin mukabili olarak yapılır. 600 kişiden kalan 450 kişiyi tabiiyetten iskat edeceğiz demedim.

Nitekim pek güzel tetkik buyurdunuz, takip buyurdunuz. Saip Beyefendinin bahsettiği iki kişi vardı. Bunların birisi Fransızların maiyetindedir. Tabiiyetten iskat edeceğiz, bu deftere koymayacağız, diğerini bu deftere koymak zarureti vardır. Binaenaleyh tabiiyetten iskat etmek için şeraiti haiz olanların hepsini iskat edeceğiz. Fakat bunların hepsini iskat edemeyiz. Yapabileceğimizi bütün hüsnü niyetimizle azami derecede, yapacağız.

Bunun için kanun sarıhtir. Şu tarzda hareket edenler tabiiyetten iskat edilir ve hükümet isterse nâbeamdir. Bu noktai nazardan hükümet tetkik edecek, nazarı dikkate alacak ve Heyeti Vekile kararı ile bunları iskat edecektir. Başka ya pılacak bir iş yoktur. Altı yüzlük defter ne imiş? Zannederim ki bütün müzakere bu zamana kadar bunun üzerine yapılmaktadır. Altı yüzlük defter şimdiye kadar hazırlanmış esamidir. Bunların içerisinde mühim olan yüz elli tanesi ayrılacak, geri kalanlar ne olacak? Affı umumî beyannamesi ne emrediyorsa kanunumuzda kabul ettiğimiz kavaid ne emrediyorsa o olacaktır, serbest olacaktır.

Sonra efendim 1922 tarihinden sonra vaki olan ceraim, 1922'den sonra ikai ceraim ettikleri bizce tahakkuk eden adamlar olsa hiç buraya koymayız. Ne için koyalım, katiyen buraya koymayız, tevkif ederiz. Nitekim bir takım adamlar var ki; 1922 tarihi geçen size bilmünasebe bahsetmiştim Akaridis çetesi vardı. Bunu Trabzon'da yakaladık. Ne yapacağız diye vali bana sordu.. Yaptığı cürüm 1922 tarihinden evvel midir, sonra mıdır diye sordum. Evvel ise affı umumî beyannamesine dahil olarak bırakılacaktır.

Binaenaleyh gönderilecektir, mübadeleye tabidir. Sonradır dedi. Herifi hapsettim. Demek ki 1922 senesinden sonra onlar için emniyeti dahiliye ve hariciyeyi ihlâl suretiyle teşebbüsleri bir cürüm mahiyetinde telâkki edilen memleketimize geldikleri takdirde o cürümlerden dolayı takip edilecektir. SÜREYYA BEY (Karesi) — Bunların listeye girmesine lüzum yoktur.

FERİT BEY (Devamla) — Fakat efendim bunların elimizde bulunan malumat üzerine mahkûm edilebileceklerine kanaatimiz yoktur. Bugün Çerkez Etem Avrupa'nın her tarafında, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Romanya'da icrayi faaliyettedir. Bu defterin içinde olmazsa yarın kalkıp sallanarak memlekete gelirse, bu böyledir. Buraya gitmiş, şöyle olmuştur demekle mahkeme bunu mahkûm edemez. Bunu memlekette bırakalım mı? Evet biliyoruz ki memlekette bir isyan çıkarmak arzusu ile bu adamlar daima pür heyecandır. Fakat mahkemenin karşısında onun mahkûmiyetini temin edecek elimizde vesaik olmalıdır. Olmadıkça onun haleti ruhiyesi itibariyle, haleti fikriyesi itibariyle, müstakil isyanlar itibariyle, müstakil emniyet itibariyle ehemmiyeti olan bu adamları ilerde bir takım şeyler yapar diye memlekette çıkaramayız.

Sonra efendiler, Süreyya Bey nihayet muahedeye geldiler ve buyurdular ki; bizim yalnız tanıdığımız bu muahedede ve ona merbut protokollar ve ona merbut bize verilmiş hafi şeylerdir. Hayır Beyefendi öyle değildir. Zati âliniz hukuklu müteveggilsiniz, fakat bilhassa kavanini dahiliyemizle iştigâl buyurdunuz. Evet Kavaidi hukuku düvel ile iştigâl buyurmuş olsaydınız pekâlâ bilirdiniz iki; bir muahedenin protokolları, bütün mazbataları, bütün mükâlemeleri o muahedenin akşamı mütemmimesindedir ve hiç fark olmamak üzere aksamı mütemmimesindedir ve yine bilmelisiniz ki. beyefendi; bu muahededen maada sahifelerce, yüzlerce sahifelik mecelleler vardır. Tabedilmiştir ve bunların ahkâmında bizim murahhaslarımızın kabul ettiği her şey ahkâmı sarihadır.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sarahaten söyleyiniz. Rum, Ermeni, Yahudi koçulamaz diyor mu?

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Sarih cevap, evet veya hayır deyiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler hepsine sarih cevap vereceğim, müsade buyurunuz. Şimdi Proseverballerin içerisinde 150 kişilik listede mübadeleye tabi bulunmayan Rumların behemahal gelmesi ve hiç bir kaydı şarta tabi olmayarak geleceği müzakere edildikten sonra, bu yüz ellilik deftere Hıristiyanların ithal edilmeyeceği hakkında Venizelosun müzakere edeceğini beyan etmiştir. Biz onun üzerine dedik;; biz Rumları koyacağız. Emniyeti umumiye müdürü hukuk müşavirlerine gitti ve müzakerede bulunanlar dediler ki; evet müzakerede gerek tahriri olmak ve aramızdaki mukaveleler suretinde, yani proseverballerine ait bulunan ve gerek müzakeratı şifahiyeyle taahhüt etmişizdir, dediler. Biz de on beş kişi, tekrar söylüyorum, on beş tane Ermeni vardır ki; memleketimiz içinde yapmadık rezail ve şehayi kalmamıştır.

HALİL BEY (Zonguldak) — Ne olacak?

FERİT BEY (Devamla) — Ne yapalım efendiler; tutalım hukuk müşavirlerini huzuruza çağıralım, müzakerede bulunan İsmet Paşa Hazretlerinden rica edelim, bunlar içine Hıristiyanları da karıştıracağız diyelim.

(Hakkımızdır, anlamak isteriz, sadaları)

FERİT BEY (Devamla) — Şüphesiz, defterde mukayettir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hakkımızdır, gelsinler, görüşelim. Çünkü siz derece, derece inip, çıktınız.

FERİT BEY (Devamla) — Binaenaleyh bu suretle Hariciye Vekâletinden vaki olan istifsar üzerine bu suretle tertip edilmiştir. Yok ilâve edelim diyorsanız, ilâve edersiniz, o da olur. Heyeti Celileniz hâkimdir. Bizimki size arz etmekten ibarettir.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Aleyhinde söyleyeceğim. Efendim müzakere gayri kâfi addedilmelidir. Dahiliye Vekili muhteremi mütenakıs ifadelerle burada hilafı vaki söylediğine bendeniz kanaat ettim.

FERİT BEY (Devamla) — Hiç bir zaman.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Çünkü evvelâ arz ettiğim gibi, Lozan muahedesinde olmayınca, gizli protokollarda vardır dediler. Sonra çıktılar; Şükrü Beyin vazıh sualine karşı vazıh, kati, müfit cevap veremediler. Venizelos böyle demiş dediler. Fakat İsmet Paşa'nın kabul ettiğini söylemediler. Sözleri kanuna münafidir, kanuna muhaliftir. Tabiiyet kanununun altıncı maddesinde hükümet isterse tabiri vardır, sözleri yalandır; işte okuyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Affedersiniz, bu gibi şeylerde yalandır, filân denmez, terbiyeye mugayirdir, nezakete muhaliftir, hükümete yalandır diyorsunuz.

SÜREYYA BEY (Devamla) — Hükümete demiyorum. Dahiliye Vekiline diyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Terbiyeye muhalefet ediyorsunuz, kanunda bir kelime eksik ise yalan denmez. Denir mi? Bu, terbiye midir? Biraz da terbiye öğrenmeniz lâzımdır.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — Terbiyeyi sizin öğrenmeniz lâzımdır, sizi de memleket çok iyi bilir.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Meclisi âli hâkimdir bu hususta.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — «Saltanatı Seniye tarafından mezuniyet verilmeden tebdili tabiiyet eden veyahut bir ecnebi devletin hizmeti askeriyesine giren şahsı Devleti âliye isterse tabiiyetten iskat, edebilir.» Görüyorsunuz, tabiiyet kanununu. Tabiiyetten iskati aksi şekilde mutlak söylüyor.

Yapamayacağı şeyi söylüyor, hilafı vaki bir şeyi söylüyor. Hilafı vaki demekle yalan demek arasında bir fark yoktur. Ben mert, açık, saf, samimi bir kalple söylüyorum. (Yanlış demek lâzımdır sesleri). Hayır Dahiliye Vekilini ben cahil zannetmiyorum. Dahiliye Vekili bilerek hilafı vaki söylüyor, buna da yalan derler.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Sizin yaptığınıza da çocukluk derler.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — Eğer .bilmiyorsa o zaman cahildir derim. İki sebep vardır. Birisi hariçte terki tabiiyet etmek, diğeri dahilde. Başka şekil ve suret yoktur. İşte kanun buradadır, bu ifadeler sakat, kanuna münafi, ilme münafi, hakikate muhalif. İfadat teşrih edilmeli ve kendi mahiyeti ilmiyesi anlaşılmalıdır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Yani intikam mı almak istiyorsunuz

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — İntikam almak lâzım idiye aldım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — O intikamı almak size kalmamıştır.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Aksini reyî âlinize koyuyorum. Kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın...

Müzakere kâfi görüldü.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi; bu isimler ne olacak?

REİS — O isimler hakkında Heyeti celilenin fikrini alınız.

Takrirler okunacak.

(Karahisarî Şarki) Ali Süruri Efendinin, (Yozgat) Süleyman Sırrı ve Ahmet Hamdi Beylerin, (Kütahya) Recep Beyin, (Çorum) Ferit, (İstanbul) Akçora Oğlu Yusuf ve ilâ... Beylerin takrirleri okundu.

(Aksaray) Neşat Bey, Sabit Bey (Erzincan), (Zonguldak) Halil Bey, Nuri Bey (Kütahya), (Denizli) Yusuf Bey, Süleyman Sırrı Bey (Bozok), (Rize) Ali Bey, (Urfa) Ali Bey, Hakkı Tarık Bey {Giresun), Mahmud Nedim Bey (Malatya), (Kütahya) Ragıp Beylerin takrirleri,

REİS — Efendim; evvelâ takrirlerden bazılarında filân zatın ve filân zatın listeye ithali teklif ediliyor. Bu meyanda Vekil Beyefendinin de yerinde, burada kürsüde iken kaydetmiş oldukları birtakım isimler vardır. O da bu meyandadır. Filân zatı da ithal ediniz, falan zatı da ithâl ediniz diye verilen takrirleri reyî âlinize koyayım mı? (Hayır sesleri). Bunları hükümete verelim. Hükümet, bunları nazarı itibara alarak yeniden bir liste tertip etsin. (Hayır, hayır sesleri).

HAFİZ İBRAHİM EFENDİ (İsparta) — Meclis belki nazarı itibare almaz.

REİS — Diğer takrirler malumu âliniz oldu. Takrirlerde heyeti umumiyesi itibariyle Meclis'teki tezahürat nazarı itibare alınacak listenin tâdil olunduktan sonra tekrar Meclise gelmesi ve bir kısmı da listenin yeniden hükümetçe tanzimini teklif ediyorlar. Binaenaleyh arzu buyurursanız bu suretle reyinize koyayım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi; bir teklif daha vardır. Bu husus için Dahiliye, Adliye, Hariciye encümenleri de toplanabilir. (Hayır sesleri).

REİS — Efendim; Ali Süruri efendinin teklifi bu kabildendir. Listenin Dahiliye encümeninde tetkiki hakkındadır ki; bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... (Hayır, hayır sesleri). O halde efendim; Meclis'teki tezahüratı nazarı itibare alarak listeyi ona göre tebdil etmek ve mümkün olan tadilâtı ifa etmek üzere takrirlerle beraber hükümete tevdi edelim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Tekrar Meclis'e gelsin.

NECİP BEY (Saruhan) — Neticesi Meclis'e bildirilsin.

REİS — Neticede listenin tekrar Meclis'e gelip, gelmemesini reyi âlilerine koyacağım. Binaenaleyh takrirler iki kısımdır.

Evveleminde Meclis'teki tezahüratı nazarı itibare alarak mümkün olan tadilâtı ifa etmek üzere hükümete tevdiini (kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Bu cihet kabul olundu. Bu suretle yapılacak listenin tekrar Meclisi âliye gelmesini reyi âlinize .koyuyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edildi efendim.

Bundan sonra Recep Beyin takriri vardır. Bir siyah liste yapılmasını teklif ediyorlar. Bu teklifi nazarı itibare alıp, almamanızı da reyinize koyacağım. (Böyle liste yapılmaz sesleri).

Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın.... Kabul olunmadı.

Efendim on dakika teneffüs için celseyi... (Hafi celse şimdi mi sesleri). Ha; müsaade buyurun. Bu mesele bitmiştir.

Aleni celseye geçilmesini reyi âlinize koyacağım. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini (kaldırsın... Aleni celseye geçilmiştir.

On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati: 5.15

DEVRE : II CİLT : 4 İÇTİMA SENESİ: II

T. B. M. M.
Gizli Celse Zabıtları

22/23 NİSAN 1340 ÇARŞAMBA

Münderecat

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI 456
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD 456

1. — Lozan Muahedesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat. 456 : 462

Cilt: 8/1

44 üncü inikat, 4 üncü Celse

KIRKDÖRDÜNCÜ İNİKAT

22/23 Nisan 1340 Çarşamba

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Ali Sururi Efendi

KÂTİPLER : Ragıp Bey (Zonguldak), Talat Bey (Kângırı)

REİS — Efendim, 150 kişilik defterin tetkiki için celsei hafiyeyi kabul buyuranlar el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyen'ler el kaldırsın.. Celsei hafiye kabul edilmiştir. Efendim zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1.— ZAPTI SABIK HULÂSASI

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

16 Nisan 1340

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde inikat ederek; Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulması meşrut 150 kişilik liste üzerinde cereyan eden müzakere neticesinde, listenin Hükümete tevdi ve müzakerat esnasında serdolunan ve verilen takrirler istikametinde Hükümetçe yeniden tezekkür edilerek tekrar Meclis'i Âliye getirilmesi kabul olundu ve aleni celseye geçildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
Fethi	Yozgat	Kütahya
	Avni	Ragıp

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Muahedesini mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat.

REİS — Müzakereye başlıyoruz.

Bu ikinci defter Heyeti Vekile kararıyla tesbit olunmuştur. Okunacaktır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi müsaade buyurur musunuz? Efendim, celsei hafiye istirham etmekten maksadımız, bazıları bu deftere dahil değildir. Malûmu âliniz veçhile bir iskat defteri getirmişizdir. Fakat alenî celsede diyemeyiz ki filân dahil değildir, fakat tabiiyetten iskat ediyoruz. Bu noktai nazardan bu deftere dahil olanlar diğer deftere dahil değildir. Fakat onu tabiiyetten iskat edeceğiz. Bunun için kâfi delâil vardır. Bunu tabii alenî söyleyemeyiz.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Bozok) — Efendim; iskat defteri evvelâ okunmalı, sonra alenî celseye geçilip alenî de söylenmelidir.

(Liste okundu)

İSMET BEY (Çorum) — Gazetelerde bunlara ait liste neşrolunmuştu. Halbuki Meclisi Âlinin Yozgat isyanı hakkında bir kararı vardır. Çapanoğullarına da şâmil değildir. Meclisin karan hilâfına böyle bir şeyin icrası muvafık olmayacağını söyleyecektim. Heyeti Vekile bunu nazarı dikkate alarak çıkarmış olduğunu gördüm. Yalnız bu listede Vahidettin'in bütün tedbirlerini idare eden bir adam vardır. Hazineci Refik'dir, maliyeci Refik, Defteri Hakâni Emimi olmuştur ve Maliyeye devredilen ne kadar emval varsa onun namına kayıtlarını tashih etmeğe çalışmış ve onun yanında bütün plânlarını yapan Refik mevcuttur. Refik'in yerini tutacak ve ona muadil burada kimse yoktur. Refiki koymak ve onun yerine bir çerkes çıkarmak lâzımdır.

MEHMET BEY (Karesi, — Şamlıdan bir Türk çobanı var, onu çıkaralım.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendiler; bu gün bilmem kaçınıcı defa olmak üzere yine dairei intibahiyemden bir mektup aldım. Arkadaşlarıma da gelmiştir. Esmе kazasının Garaplar kariyesinden Mavan oğlu Mustafa. Bu adam İzmir'in işgali gününden beri Yunanlılara rehberlik etmiştir. Uşak'ın sukutuna sebep

olmuştur. Onlara yardım etmiştir. Elyevm Kule Hapishanesinde mevkuftur. Bu adam mütegalibedendir. Maatteessüf Divanı Harpçe şimdiye kadar mahkûm edilmemiştir. Çünkü bir taraftan mütemadiyen para yedirmektedir. Agniyadır. Bu adamı zannediyorum Kütahya Mebusu arkadaşım da tanıyacaktır.

RAGİP BEY (Kütahya) — Evet, ben de biliyorum. Çok şeni bir adamdır.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Ben de biliyorum. Şimdi anlatacağım.

REŞAT BEY (Devamla) — Bu adamın 150 kişilik listeye ithalini ben de istirham ederim.

REMZİ BEY (Gaziantep) — Efendiler, bu liste ile bir kısım haini vatanların aftan istisna edilmesinden maksat, her halde bunların seyyiatı maziyesinden daha fazla olarak âtide memleket ve millete iras edecekleri zarardan dolayıdır. Bu meyanda bu gibi hainlerin 150 kişilik listenin içerisinde bulunması epeyce bir ehemmiyeti haizdir. Millet haini vatanlarının adedi 150 olmadığı halde daha fazla olduğu, fakat bu adedi Lozan Konferansında kabul ettiği ahitname dolayısıyla diğerlerini affetmiştir. Binaenaleyh efendiler, biz 150 kişiyi her halde gerek seyyiâti maziyesi itibariyle ve gerekse memlekete âtide yapabileceği zararları itibariyle çok muzurlarını intihap ederek bu listeyi o şekilde tanzim etmeliyiz. Dahiliye Vekili Beyefendi daha mühim haini vatanlar bulunabilir. Bunların tabiiyetten iskat suretiyle çareleri vardır diye mütalaa buyurdular, iştirak edeceğim. Fakat tabiiyetten iskat suretiyle mazarratları def olunacak adamlar her halde ehemmiyet ve mazarratlarının derecesi itibariyle bu 150 kişilik liste içerisinde gireceklerle mukayese edilmelidir.

Bunun için ben de rica ediyorum, bu liste okunurken de dikkat ettim, bilmem ne kariyesinde Mustafa oğlu Mehmet, bilmem ne Kariyesinde Mustafa oğlu Remzi gibi muhtelif isimler var.

Zannedersen vaktiyle harekâti isyanıyede bulunmuş, kurşun atmış, fakat şahsı itibariyle o kadar mühim olmayan gerek mazide ve gerek âtide yaptıkları ve yapacakları seyyiat itibariyle mühim olmayan kimseler vardır. Bunun için bunların listeden çıkarılması ve bunun yerine muhtelif mıntakalarda bilhassa burasını nazarı dikkati âlinize arz ediyorum. Muhtelif mıntakalarda seyyiâti sabit olmuş ve bilâhare âtiyen seyyiatları vukubulacak mazarratları behemahal memul olan kimseleri ilâve etmek elzemdir.

RAŞİM BEY (Sivas) — Yani fikirli adamlar.

REMZİ BEY (Devamla) — Ben kendi mıntakam itibariyle eksik olarak bir şahıs biliyorum. Onu teklif edeceğim. O da Galip'tir. Müddeiumumi olmuştur. Fransız teşkilâtının basında ve hâlâ Halep'te bulunuyor. Yarın buraya gelirse ve hudut boyundaki memleketimizin emniyeti siyasesini ve emniyeti dahiliyesini ihlâl etmek onun iktidarı dahilindedir. Bunun için ben kendim memleketim için misâl olarak bunu bildiğim için arz ediyorum. isterseniz bu, benim gösterdiğimiz adamı kabul etmeyiniz. Fakat liste okunurken nazarı dikkatimi celbetti. Bilmem hangi köyden ne çavuş. Bu isimler üzerinde münakaşa edelim, çok rica ederim.

NİYZAZİ BEY (Mersin) — Efendim; arkadaşlarımız izah ettiler. Hakikati halde bu listede iki kısım eşhas mevcuttur. Birisi şu, şu gibi meşhur ve muayyen eşhas. Bunların kimisi Kuvayı İnzibatiyeyi teşkil etmişler. Kimisi Sevr Muahedesini imza etmişler, onlar malûm. Bunlardan başka bir de fiilen köyden filân oğlu filân vardır. Filân oğlu. Bu bence bizde...

ŞEREF BEY (Diyaribekir) — Meselâ Saraçoğlu...

NİYZAZİ BEY (Devamla) — Şey, gayri maruf eşhas demektir. Müsaadenizle efendim; bu listede ismi zikredilmeyen hainler var. Adana Müdafaai Hukuk Halk Fırkası Heyeti buraya müracaat etmiştir ve gazeteler bununla çok meşgul olmuşlardır. Ezcümle Posta Gazetesini çıkaran İlhami var. Fransızların müşavirliğinde bulunmuştur ve mühim hizmetlerini yapmıştır. Esasen bizim askerî binbaşımızdır. Sonra Sito Garip Fuat var, Sito Garip Sarık var. Şeyh Galipler. Bunlar onların Reisi idi. Sonra bunlar orada bulunan Nüsayrilerin Rüesasındandır. Bir de Fransızların Belediye Reisliğini yapmış Hafız Mahmut isminde bir adam vardır. Bunlar fetvalar neşretmişler. Anadolu davasının bâtil olduğuna dair halkı iğfale çalışmışlar. Bu tarzda adamlardır. Ben de böyle ufak tefek adamlarla uğraşmaktan ise 150 kişiye ithal edilecek esaminin böyle muharrik olarak tanınmış olan eşhasın ithalini rica ediyorum.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hepsi de öyle.

TALAT BEY (Ardahan) — Ne vakit yapılır? Bu, ne vakit tetkik olunur. Vakit mi kaldı bu işe?

AHMET MUHTAR BEY (İstanbul) — Ben bir kişinin listeye niçin dahil olduğunu soracağım, dahil olmadığını değil. Şebn Karahisar Mebusu Fevzi Bey vardır. Fakat dünya kadar İtilâfçı vardır. Bu adamın memlekete bir fenalığını işitmedim. Bir çok kişiye sordum.

HACİM BEY (Giresun) — Köke .kadar da haini vatandır.

MUHTAR BEY (Devamla) — İtilâfçılık memlekete hariç olmağa kâfi değil gibi geliyor.

FİKRET BEY (Kozan) — Kuvayı inzibatiyeyi teşkil edenlerdendir bu adam.

MUHTAR BEY (Devamca) — Eğer böyle bir fenalığı varsa varsın gitsin. Ben sordum Dahiliye Vekili Ferit Beye, böyle istediler, fenalığını ben de bilmiyorum dedi.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Arkadaşlar; Reşat Beyin Heyeti Celileye arzettiği Mavan oğlunu ben şahsen tanırım. Yunan işgali zamanında filhakika bu lain şahsiyetin bu memleket aleyhine ve Yunanlılar

lehine yapmadığı şenat ve cinayet kalmamıştır. Yalnız bu memlekette bir dakika yaşatılması caiz olmayan bir şahsiyettir.

Sonra, Osman Nuri isminde bir adam unutulmuştur. Bu adam bendeniz Karesi Mutasarrıfı iken bu, Ayvalık'da Kaymakamdı. Mehmet Beyi işhât ederim. Karesi Mebuslarını işhât ederim. İngilizlerle teşriki mesai etmiş, casusluk yapmışlardır. Bolu'yu berbat etmişlerdir. Sonra biz Balıkesir'de uğraşırken ve tırnaklarımızla siper 'kazmağa uğraşırken bu hain İstanbul'dan Balıkesir Mutasarrıflığını taahhüt ve kabul etmiştir ve 300 gönüllü Arnavut jandarma ile gelmek istedi. Fakat gelemedi. Çünkü ölüm vardı orada. Ondan sonra yine bu Osman Nuri Bolu Mutasarrıfı olmuştur. Ferit Hükümetinin Bolu Mutasarrıfı olmuştur. Orada da yapmadık fenalık bırakmamıştır. Sonra Dersim Mutasarrıflığına tayin edilmiş. Bunu Heyeti temsiliye tevkif etmiş, fakat her nasılsa yakasını kurtarmış ve Bulgaristan'a kaçmıştır. Arkadaşlar; bu kâfi gelmiyormuş gibi bu melun şahsiyet elan daha bu memlekette valilik almak için veya bu memleket namına ecnebi memleketinde memuriyet kabul etmek için müracaatta bulunuyor. Buna da Karahisar Mebusu Ali Beyi işhat ederim. Bunu kendisinden isterim. Bu adamların elan bu memlekette laf söylemeğe ve memuriyet istemeğe nasıl hakkı vardır?

Sonra İzmir'de bir köylü gazetesi çıkıyordu. Arkadaşlar; Köylü Gazetesinin yaptığı fenalıkları hepiniz bilirsiniz. Bu gazete ve bu gazetenin sahibi Refet ve bu lain şahıs, ki bütün memleketçe tanınmış lain bir şahsiyettir. Nerededir, malum ve meçhuldür. Dahil değildir.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Dahildir efendim.

HACİM MUHİDDİN BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. 150 kişi de dahil değildir.

Sonra İzmir'de Belediye Reisi bulunan Hacı Hasan Paşayı da tanırırsınız. Birçoğumuz vicahen, birçoğumuz giyaben tanırırsınız. Bu adam İzmir'in ve memaliki müsteviyenin Yunanlılar elinde kalması için en büyük fenalığı yapmıştır. Bunlar da dahil değildir. İthal edilmesini rica ederim. (Nereye sesleri).

REFİK BEY (Konya) — Iskat defterine konur.

REİS — Efendim vaktin dar olduğu malumu âlinizdir. Kifayeti müzakere hakkında da üç tane takrir vardır. Kifayeti reyî âlinize vazedeciğim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Bu Osman Nuri listeye girmede ise bu listenin hiç kıymeti yoktur.

AHMET FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendi; bazı isimlerden bahis buyurdular. Bu isimlerin bazısı 1922 Teşrinisanisinden sonra Yunanistan, Yunan ordusundan maaş almak, yahut Yunan Hükümetinin bazı hidematında bulunmak itibarıyla tabiyeti ecnebiyeyi kabul ettikleri cihetle tabiiyetten iskatları kabil olan adamlara aittir. Binaenaleyh defterde bulunanların ya bazıları henüz mevkufturlar. Veyahut tabiiyeti ecnebiyeye girmemiş Avrupa'nın muhtelif yerlerinde bulunmaktadır.

Bu suretle oraya koyabilmek için diğerlerini iskat defteri diye tabiiyetten iskat etmek üzere yüz kişilik, 150 kişilik bir defter yapıyoruz. Bu 150 kişilik defterden başka afivle alâkası yoktur diye diğer bir defter yapıyoruz. Doğrudan doğruya Tabiiyet Kanunumuzla teması olanları ihtiva etmek üzere bu şeyi yapıyoruz. Meselâ Köylü gazetesi sahibi Refet, İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa gibi adamlar tabiiyetten iskat edilebileceklerdir. Eğer öteye korsak tabiiyet defterinden çıkaracağız. Binaenaleyh tabiiyetten iskat defterine koymayı Heyeti Vekile münasip görmüştür. Bir de Mavan oğlu Mustafa'dan...

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Osman Nuri'den bahsettiler. Bize müptezel efendiler demmiştir.

A. FERİT BEY (Devamla) — Bir de Osman Nuri vardır. Şimdi eğer müsaade ederseniz nihayetten üç kişi çıkararak...

HULUSİ BEY (Karesi) — Hayır, hayır. Bunların gelmek ihtimali yoktur. Bu 3 şaki memlekete gelirse jandarma bile tenkil edemez. Rica ederim. Onlar Midilli'den ara sıra memlekete tecavüz ediyorlar.

A. FERİT BEY (Devamla) — Esasen geçen defaki müzakere neticesinde rüfekayı muhteremden bazıları buyurmuşlardı ki firariler vardır, bunların hepsini defterden çıkarınız. 150 kişilik defterden çıkardık. Yani 19 teşrinisanide ya Yunan ordusu ile gelmiştir, yahut Yunanlıların teşvikatı ile çete halinde gelmişlerdir ad ve telâkki ederek bunların heyeti umumiyesini tabiiyetten iskat ediyoruz. Yalnız beyefendinin buyurduğu veçhile hakikaten siyasî bir surette şekavet yapan ve bugün elimizde mevkuf olan adamlar vardır ki bunlar Yunanlılarla teşriki mesai etmiştir ve bunları iskat defterine koymanın imkânı yoktur. Çünkü bugün topraklarımızın üzerindedirler. Fevkalâde muzur adamlarmış. Onlardan mümkün olanlarını koyduk. 15 20 kadarı girememiştir. Şimdi iki, üç kişiye çıkarırsak o on beşin üzerine üç kişiyi daha ilâve etmiş olacağız. Binaenaleyh bunların heyeti mecmuasını daha ilâve etmiş olacağız. Binaenaleyh bunların heyeti mecmuasını zaten 150 kişilik deftere dahildir, suretinde huduttan dışarıya atacağız. Yaptığımız bundan ibarettir. Şimdi onları koymak lâzım gelirse diğerlerini çıkarmak lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Osman Nuri Beyi bu listenin haricinde bırakmak dünyada olacak şey değildir.

Ankara'yı tehdit etmiş bir adamdır.

HALİL BEY (Zonguldak) — Ağyan'dan Abdülkadir Efendinin yeğenidir. Bu adamcağız harbi umumiden evvel Ruslarla birleşmiştir. Harbi umumî içerisinde bir çok işler yapmıştır. Son zamanlarda Revandis'de

bulunan bir müfrezemizi harben kaçıarak orada İngilizlere valilik etmiştir. Bu adamın gerek iskat defterine, gerek 150 kişilik listeye ithali imkânı yok mudur?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; iskat defterine ithal etmenin imkânı vardır ve hiç bir mahzuru yoktur. Yalnız düşündüğümüz şey şudur. Bu söylediğiniz adamın icrayı faaliyeti Revandisdedir ve bu elan Revandisde bulunuyor. Halbuki biz hiç bir zaman Revandisi hududumuzun harici addetmedik ve orada olan hükümeti de İngiliz Hükümeti addetmedik ve edemeyiz. Halbuki orada memleketin bâzı aksamını tefrik suretiyle icrayı hüküm tuttuğundan dolayı orada kaldığı surette mücrim olarak hapse atarız. Olmadığı takdirde her dakika düşmanla teşriki mesai ediyormuşçasına iskat defterine ithal ederiz ve iskat defterine ithal etmek elimizdedir. (Müzakere kâfi sesleri).

NİYAZİ BEY (Mersin) — Reis Beyefendi; müsaade buyurulur mu?

REİS — Buyurunuz.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Efendim; madem ki bunlar şaki idiler, mücrimi âdi idiler. Mücrimi siyasî olmakla beraber, aynı zamanda hiyanet işlemiş adamlardı. Bunları af kanunu olmadan evvel, henüz bir taahhüt altına girmeden evvel bunları idam etmek kanunen mümkün değil mi idi?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; bunlar divanı harp tarafından mahkûm edilmişlerdir. Fakat evrakı gitmiş, divanı temyiz nakzetmiştir. Bir kısmı elan tahtı tevkiftedirler.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Bunların henüz gelmeleri kesbi katiyet etmemiştir.

NİYAZİ BEY (Mersin) — İkinci nokta; tabiiyetten iskat mümkün olmayanların bir kaçının bu 150 kişilik listeye ithali mümkün değil midir?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; burada üç kişi vardır. Refik, Marvan oğlu Mustafa, Osman Nuri. İşte bu üç kişiyi koyacağım.

EYÜP SABRİ EFENDİ (Konya) — Vekil Beyefendi, Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi listeye ithal etmişsiniz ve bunda Hükümet hakikaten isabet etmiştir. Fakat onunla çalışan, ondan fazla hiyanet eden, şenaat irtikâp eden topal Lütfi vardı. Bu adam elyevm Anadolu'ya Çete şevkine memurdur. Bu niçin ithal edilmemiştir?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; tahkikat icra ederiz. Bu Topal Lütfi'nin Yunanistan'da bulunması dolayısıyla iskatı mümkündür. (Müzakere kâfi sesleri).

REİS — Efendim; Avni Bey âdemi kifaye hakkında söz istemiştir. Karar verirseniz söz vereyim.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Karar vermeye hakkınız yoktur.

REİS — Riyaset yapamaz. Fakat Heyeti Celile karar verebilir.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Nizamnameyi badettadil. Efendim; Lozan muahedesi mucibince listeye dahil olacak kadar bir kıymet ve kemmiyette olan şahsiyetler hakkında ifade etmek istiyorum. Heyeti celileniz elde herhangi bir kimsenin dosyası mevcut olmadıkça şunun veya bunun listeye ithal veya tenzil veya tayyını teklif etmekle hiç bir vakit doğru hareket etmiş olamaz. Elhaleti hazini başka bir celseye imkân yoktur. Lozan muahedesinin tasdiki affı umuminin ilânı dolayısıyla zaruret meydandadır. O zaruret dolayısıyla ikinci bir sureti hal vardır ki, 14 aydan beri bu Lozan muahedesine göre 150 kişilik listeye dair arkadaşlar Heyeti Vekileye malûmatlarını iblâğ ettiler mi? Ettilerse nazarı dikkate alındı mı, alınmadı mı? Elyevm şurada, şu vaziyette zatî beyanatla listeye şahıs ithal veya ihraç etmek en müthiş bir badireye sebep olur. Tay veya tenzil hiçbir zaman doğru olamaz. Ancak yapılacak ikinci bir şekil daha var. Anlaşıyor ki daha bir çok liste haricinde kalmış habîsin vardır. Arkadaşlar tekliflerini esbabı mucibe ile vaka zikri ile, takrirle, suveri saire ile rapor halinde dermeyan ederek Heyeti Vekileye irsal etsinler. Heyeti Vekile de bunları iskat listesine ithal etsin. Bugün affı umumî zarureti karşısında bulunduğumuza ve bir de demin arz ettiğim üzere başka bir celseye de imkân olmadığına binaen maddi ve mânevi mesuliyeti Heyeti Vekileye ait olmak üzere hükümete havale ederiz.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim; bendenizin maruzatım hakkında Kâzım Paşa Hazretlerinin de malûmatları vardır. Bu şahsın ithalini rdca ederim. (Gürültüler)

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetini reyî âlilerine koyacağım. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsınlar... Müzakerenin kifayeti kabul olunmuştur.

Takrir vardır. Okunacaktır efendim.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetin teklif ettiği listenin aynen kabulünü teklif eylerim.

Denizli

Necip Ali

Riyaseti Celileye

Adana'da Fransız zamanında hıyanet ettiği halde bu listede mezkûr olmayan bervechi âti eşhasın bu listeye ithalini teklif eylerim.

Mersin
Niyazi

Posta Gazetesi Sermuharriri İlhami
Şeyh Garip Fuat
Şeyh Garip Sadık
Şeyh Garip Kemal
Fransızların Belediye Reisi Hafız Mahmut

Meclis Riyasetine

1. Müzakerenin kifayetini reye koymanızı.
 2. Heyeti Vekilenin cetvelini tasvip ederek ruznameye geçilmesini teklif eylerim.
- İstanbul Mebusu

Ali Fethi Riyaseti Celileye

Affi umumiden istisna edilecek 150 kişi meyanına Urfalı Mersavîzade Mehmet Raif'in de ithalini bu meselenin esnayı müzakeresinde bir takrile teklif etmişim. Tetkikatıma nazaran bu adam listeye ithal edilmemiştir. Merkum Mehmet Raif'in İngiliz ve Fransız işgalleri zamanında Urfa'da ne kadar nefret ve gayri kabili af melaneti ihanetkâranede bulunduğu Erzurum Mebusu Münir Hüsrev ve Kozan Mebusu Ali Saip ve Urfa Valisi sabıkı olup Genç Vilâyetinde bulunan Ali Rıza Beyler de yakinen ve tefasıl ve teferruatıyla bilirler. Urfa gibi müdafaa ve istiklâl harbi esnasında en pürüzsüz ve cansiperane fedakârlıklarda bulunmuş olan vatanperver ve milliyetperver bir muhitte bulunduğu itibariyle nevi şahsına münhasır böyle bir hainin ferih ve fahur gezip tozması ve affı umumiden istifade etmesi münküllilvücut caiz olamayacağından, icabederse muruzül emsali zevatın şهادatına da müracaat olunarak merkumun müstesnalar listesine ithalini tekrar arz ve teklif ederim efendim.

Urfa
Ali Fuat

Riyaseti Celileye
Müzakere kâfidir.

Fena adamları tabiiyetten iskat suretiyle haklarındaki muamelei muktaziyenin ifasına devam edilebileceğinden 150 kişilik listenin aynen kabulünü teklif ederim.

Aydın
Mazhar

Riyaseti Celileye

İsmet Beyefendinin şهادetinden Çapanoğullarının masumiyeti hakkında bana da kanaat gelmiştir. Binaenaleyh istiklâl rıadalyalarıyla taltiflerini teklif eylerim.

Süleyman Sırrı
Yozgat

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Ayıptır yahu. Meclisle alay ediyor, böyle şey olur mu?

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Niçin olmasın. {Gürültüler} Çapanoğullarını tezkiye etmek ayıp değil midir?

İSMET BEY (Çorum) — Reis Bey burada cereyan eden müzakere milletin mukadderatına taalluk eden en mühim mesaildir. Çapanoğulları dahalet ettikleri surette tahribat yapmayacaklarına dair vait yapmışlardır ve o suretle oturmuşlardır. Oğulları askere gitmiştir. Salih Bey, hâkimdir, bugün Kırşehir'inde.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Kuvayı asiyeye kumanda ettiği halde hâkimdir.

İSMET BEY (Devamla) — Meclis böyle hissiyatı şahsiye üzerine karar ittihaz edemez,

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Bozok) — Meclisin kararı yoktur Beyefendi. İstiklâl mahkemesi azası buradadır. Söylesin Refik Bey.

Riyaseti Celileye

Ferit Hükümetinin Ayvalık Kaymakamı ile Karesi, Bolu ve Mersin mutasarrıflıklarını kabul eden ve vatan ve gayemiz aleyhine bütün mefsedetlerini icra eyleyen ve bugün Bulgaristan'da bulunan Osman Nuri nam vezirin 150 kişilik listeye ithalini teklif ederiz.

Giresun Mebusu

Hacım Muhiddin

Mehmed Cavid

22/23 .4. 1334

Muhip Mağmumî isminde ziraat mühendisi bir melun vardır. Büyük Milletimizin ebedî düşmanıdır.

Macaristan'da hıyanete devam etmektedir. Milletime hakaretinden dolayı kâfire o kadar hıncım vardır ki elime geçse dişlerimle parçalayacağım. Melunun mutlaka listeye ithalini Heyeti Celileden rica ederim.

Malatya

Mahmud Nedim

Riyaseti Celileye

Listeye muttali olduk. İcrasının Heyeti Vekileye havalesini teklif ederim.

Konya

Refik

Riyaseti Celileye

Şimdi isimleri gösterilen üç şahsın ithali ile bunlardan şerri ehven olan üç içişinin ihracını teklif ederim.

Bolu

Şükrü

Riyaseti Celileye

Bütün harekâtı milliye esnasında Yunanlılarla teşriki mesai ederek bir çok hanümanların sönmesine sebebiyet veren Eşme'nin ihrakiyle Uşak'ın iskatinde bâis olan ve ahvali hakkında mukaddema biddefeat Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretlerine beyanı malûmat edilen Eşme'nin Garanköy Kariyesinden Hacı Maden Oğlu Mustafa ve mahdumu Nuri'nin affı umumiden istifade ettirilerek elyevm mevkufta bulunduğu Kule hapisanesinden tahliyesini Kütahya ve Saruhan havalisi asayişini ehemmiyetle ithâl edeceğinden merkumanın 150 kişilik listesine ithalini teklif ederiz.

Saruhan

Reşat Ethem

Saruhan

Kemal

Saruhan

Abidin Ali

REİS — Efendim; takrirlerin kıraeti hitam bulmuştur. Müsaade buyurursanız Heyeti Celilenizin mütalaasına bir noktayı arzedeceğim. Şimdi, takrirler iki kısımdır. Bir kısmı vardır ki listede tadilât icrasını talep ediyor. Bir kaç takrir de vardır ki aynen kabulünü talep ediyor. Şimdi bu takrirlerin hangisinin evvelce reye konması için Heyeti Celilenizin izharı mütalaa etmesi lâzımdır. Malumu âliniz içtimai sabıkla listenin tertibi mesuliyeti Hükümete verilmişti. Eğer bu kararında Heyeti Celileniz sabit ise listenin aynen kabulünü reye vazedeyim. (Sabitiz sesleri) Tercihan reye konması lâzım gelir. Eğer listede tadilât ciheti tercih buyurulursa ona dair olan takrirleri ayrı ayrı reyi âlinize vazedeyim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Hayır, hayır mesuliyet Hükümetin, Meclis yalnız tenevvür ediyor.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Takrirlerle beraber ittilağ etik. Heyeti Vekileye veririz. Heyeti Vekile nasıl isterse yapsın. (Hayır sesleri)

MAZHAR BEY (Aydın) — 150 kişilik listeyi okudunuz. Reye koyacaksınız, biz de kabul edelim. Bu meselenin mesuliyeti filan yoktur. Heyeti Celile bütün hissiyatını göstermiştir.

SABRİ BEY (Saruhan) — Efendim, zaman geçmiştir. Daha müzakere olunacak mevât vardır.

A. FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Beyefendiler; malumu âliniz bir affı umumî kanunu çıkmıştır. Riyaseticumhur tarafından da tasdik edilmiştir. Onun için ilânı zaruridir. Binaenaleyh derakep ilân ve tatbiki lâzımdır. Tekrar bir Heyeti Vekile kararı filan uzundur. Üç kişiden bahis buyuruldu, ki en mühim denildi. Beyefendinin buyurdıkları Mavan oğlu Mustafa, Osman Nuri, bir de Refik.

NURİ BEY (Kütahya) — Rica ederim Hafız Mahmut unutulmasın. Bu da dördüncü olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Binaenaleyh listenin nihayetinden üç kişiyi çıkarır yerine bu üç kişiyi ilâve ederiz.

HULUSİ BEY (Karesi) — En sakileri çıkarıyorsun. Emin ol ki en fena, en müthiş şakileri çıkarıyorsun. (Gürültüler)

FERİT BEY (Devamla) — O halde bu üç kişinin tebcil edilip edilmemesi reye vazedilsin. (Reye sesleri)

ALİ ŞUURİ BEY (Karası) — Efendiler; daima bunlardan bahsediyorsunuz. Fikir sahai icraya gelmezse ne kıymeti kalır? Listenin aşağısındaki adamlardan çıkarmak istiyorsunuz. Bunlar en şakilerdir. Bir fırkayı elinde tutar. Yunanlılar altınlara gark ettiler. Başına Ferik serpuşu koydular. Böyle düşman için kıymetli, bizim için namussuz adamlar vardır ki bir fırkaya muadildir (Dışarıda mı sesleri) Dışarıdadır. Dışarıda dediğin memleketin kenarındadır. Midilli'dedir bu adam.

REİS — Efendim; müsaade buyurursanız Dahiliye Vekili Beyin teklifi veçhiyle reyi âlinize koyayım. Dahiliye Vekili Beyin teklifi veçhile defterin nihayetinden...

RECEP BEY (Kütahya) — Defterin nihayetinden demek doğru değildir. En hafif demek lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Ehveni şer olanlardan. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, vakit geçirmeyiniz. Heyeti Vekilece ehveni şer olanlardan 3 kişinin çıkarılarak yerine isimleri zikrolunan 3 şahsın ilâvesiyle defteri kabul buyuranlar el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum... Ekseriyeti azime ile kabul olunmuştur.

İSMET BEY (Çorum) — Aleni celseye geçelim Reis Bey.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Mesele iki şıktan mürekkeptir. Efendiler; tabiyetten iskat edilecek diye ikinci bir liste var. Fakat bu nasıl iskat edilecek ve kimlerdir? Tabiyetten iskat demek bir suretle dışarıya çıkarılacak adamlardan daha ağır bir şeydir.

RECEP BEY (Kütahya) — Hayır efendim; o idarî bir muameledir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim, bunun kanunu mahsusu mucibince tefsiri lâzımdır.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Mevzuubahsolan 150 kişilik listedir. Tabiiyet meselesi başkadır. Her birinin karara iktiranı lâzımdır. Müstacel bir iş de değildir. Heyeti Vekile defterini yapar, sonra getirir.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Tavazzuh etmelidir. Meclisin değil midir bu hak? (Evet sesleri) O kadar.

Binaenaleyh bunun da Meclisten geçmesi lâzım gelir.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Celsei aleniyeye geçilmesini teklif ederim.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Müsade buyurulursa arzedeğim. Tabiiyetten iskat için tabii kanuna istinaden muamele yapılacak ve bu Hükümete ait bir meseledir. Hükümet elinde mevcut kanunlara göre tabiiyetten iskat edecektir. Malumu âlinizdir ki bir adam memlekette kaçır, düşman ordusu dahilinde bulunursa, kanunumuz bunların tabiiyetten iskatına mesağ vermektedir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Peki, kabul ettiğimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz iskatı tabiiyet hakkını Meclise veriyor.

RECEP BEY (Kütahya) — Yoktur, yoktur.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Tabiiyetten iskat berayi malumat Meclise gelir.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Onu müsaade buyurunuz, celsei hafiyede...

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Beyefendiler; mesele şimdi mühim bir şekil alır; böyle. Çünkü tabiiyetten iskat ettiğimiz adamlar vardır ki hakikaten 150 kişilik listenin içerisine girmelidir. Falkat yer olmadığı için girmemişlerdir. Şimdi bu adamları affı umumiye tabi tutarak yüz elliden madasının tabiiyetten iskat için bundan bir kaç ay sonra Heyeti Celilenize arz etmek usulünü takip edecek olursak bu olamaz. Çünkü bu tarzdaki müfsitleri, bir takım eşkiyalı sonra içeriye sokmak demektir. Şimdiye kadar iskat, tabiiyet kanunları mucibince Heyeti Vekile tarafından Heyeti Âliyenize arz olunur. Taamül de böyledir. Binaenaleyh bunlar hakkında da 150'lik defter olarak yapacağız. Diğerlerini bu tarzda muameleye tabi tutarak bunları da kapı dışarı atacağız. Başka türlü yapmanın imkânı yoktur.

REİS — Efendim; celsei hafiyeden celsei aleniyeye geçilmesini (kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum... Kabul edilmiştir efendim.

RÜŞTÜ PAŞA (Erzurum) — Yoklama isteriz.

REİS — Celsei aleniyeye geçilmiştir.

Saat: 1,55 evvel

150'LİKLERİN AFFI

AF KANUNUNUN METNİ

Kabul tarihi: 29 Haziran 1938

Resmî Gazete ile neşir ve ilânı: 16 Temmuz 1938 Sayı 3961

Kanun No: 3527

Madde I — İstiklal Mahkemeleri kararı ile mahkûm edilmiş olanlar aff edilmiştir.

Bu af infaz edilmemiş cezalarla mahkumiyetleri infaz olunanlar hakkında bütün hukuki ve fer'i netayic ve tesiratına şamildir.

Madde 2 — Lozanda akdolunan 24.7.1923 tarihli umumi af beyanname ve protokolunda mevzuubahis yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır.

Şu kadar ki, bu şahıslara, mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilmez ve bu şahıslar kanunun mer'iyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanununun 20 maddesiyle diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar.

Bu kanunun mer'iyetinden evel 1064 sayılı kanun hükümlerinden doğan bütün hukuki netice ve muameleler mahfuzdur.

Madde 3 — 25 Eylül 1339 tarih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha Devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 Mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı kanunla Âli karar Heyeti ve 26 Teşrinvevvel 1933 tarih ve 2330 sayılı kanunun 12'nci maddesi mucibinde Devlet Şurası Mülkiye Dairesi tarafından tetkik ve tasdik edilenler de dahil olmak üzere verilmiş olan kararlar ref edilmiştir.

Ancak bu suretle haklarındaki kararlar refedilmiş olanlar bu kanunun mer'iyetinden itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler.

Madde 4 — Birinci ve üçüncü madde hükmünden istifade edenler hakkında Hakimler ve Memurin kanunlarıyla bunlara müzeyyel kanunlara ve sair hususi kanunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibati muamelelere ve askerlikten tard ve ihraç cezalarına ve askeri nisbetlerinin kesilmesi kararlarına affin ve refi hükmünün şumulü yoktur.

Madde 5 — Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve refi hükümlerinden müstefid olan şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri Heyeti kararıyla vatandaşlıktan iskat edilebilirler.

Madde 6 — 28 Mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı kanun ilga edilmiştir.

Madde 7 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 8 — Bu kanunun hükümlerini icraya icra Vekilleri Heyeti memurdur.

7.7.1938

KAÇANLARI KAÇAMAYANLARINDAN ÇOKTU

1 Haziran 1924 günü kesinlik kazanan 150'likler listesinde yeralan 150 kişiden, o tarihte Türkiye Cumhuriyeti toprakları içinde bulunanların sayısı 60 dolayındadır. Geri kalanları, bu karardan çok daha önce, 1922 yılında, Ali Kemal Bey'in (39) İstanbul'dan kaçırılıp, getirildiği İzmit'te, Nureddin Paşa'nın buyruğuyla linç edilip öldürülmesini izleyen günlerde (40), şu ya da bu yolla, ama çoğunlukla, sabık Padişah Vahideddin gibi (41), İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sığınarak soluğu yurt dışında almışlardır (42) Kaçamayıp kalanlar genellikle, 30 Ağustos 1922 yengisini izleyen günlerde, Ulusal güçlerce yakalanıp tutuklanan ve o tarihten beri de ceza evlerinde bulunan, yargılanan kişilerdir, örneğin, Damat Ferit hükümetlerinde görev almış, Anadoludaki Ulusal direniş hareketlerine karşı çıkmışların başlarında gelenlerinden «Ticaret ve Ziraat Nazırı sabıkı Cemal», —ki buna Anadolu Basını Artin Cemal adını takmıştır—, 150'likler listesi 1924 yılı nisan ayında T.B.M.M. Gizli oturumlarında görüşülmekteyken, İstanbul'da tutukludur. Yargılanmaktadır (43). Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında, T.B.M.M nin Ankara'da ilk toplandığı yıllarda Konya'da başgösteren ayaklanmalar döneminde, Konya Valiliği de yapan, Hürriyet ve İtilâfçı bu politikacı, İstanbul'da 1922 yılı kasım ayı başlarında tutuklanmıştır. Ertuğrul (Bursa) Mebusu Dr. Fikret'in (Onuralp) Meclis gizli oturumunda bağırdığı gibi, «sekiz yüz bin ermeni kestik» diyen (44) ve Batı Dünyasındaki «Osmanlılar ermenileri tehcir etmediler katlettiler» kampanyasına katkıları olan kişidir.

Meclis gizli oturumunda adı anıldığında, milletvekillerinin ve İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Beyin (Tek), «Artin Cemal denilen herif...» diye tepki gösterdikleri, ancak adı listeye yazılırken Ferit Bey'in, «Artin ismini yazarsak iyi olmaz zannedirim. Ciddiyetten çıkar» dediği biridir.

Bunun gibi, Çerkez Kongresi delegelerinden olan Gönen'in Tuzakçı kariyesinden Lampat Yakup, Bayramiç Kariyesinden Kumpat Hafız Sait, Bigalı Nuri Bey oğlu İsa, Adapazarının Şahinbey Kariyesinden Kâzım gibileri vardır ki, İçişleri Bakanı Ferit Bey'in (Tek), Meclis gizli oturumların da verdiği bilgiye göre, o tarihte Balıkesir'de tutukludurlar. «Bunlar isimlerini rumca anarlar», «idama mahkum edilmişlerdir» (45). Ancak haklarındaki hüküm Yargıtayda iken Lozan Barış Andlaşması imzalanmış ve bunlar da otomatikman genel af kapsamına alındıkları için öylece tutuklu olarak kalmışlardır.

Ayrıca, Balıkesir Hapishanesinde, Anzavur Çetesinde Kuvayı Milliyeye karşı savaşmış, sonradan yakalanıp idama mahkum edilmiş, ama haklarındaki hüküm kesinleşmeden Lozan Barış Andlaşması gereği genel afla ölüm hükümleri yerine getirilememiş, tümü 42'yi bulan, «Yunanlılarla, İngilizlerle, Kuvayı İnzibatiye ile iş birliği etmiş, Kuvayı Milliyeye karşı olmuş» ya da adi soyguncu, katil, eşkiya

olarak kan dökmüş, Eşkiya Reisi Süngülü Davut, Seyitgazili Koç Emin, Gönen'in Bayramiç karyesinden Yusuf Oğlu İdris, Üçpınar Karyesinden Hoca Hayri, Kandıra'dan Emin Bey, Tavşanlı'dan Emin, Adapazarının Taşlıca karyesinden Hacı Hasanoğlu Emin, Akyazıdan Şir oğlu Cemal ya da Abaza Cemal, Manyas'tan Cavit, Hendek'in Uzunca karyesinden Çerkez Hakkı, Eskişehir Akpınar Karyesinden Hakkı Hoca, Pendik'in Soğuksu karyesinden Deli Hakkı, Adapazarından Hüsnü, Adapazarının Akçay Karyesinden Süleyman oğlu Hüsnü, Abdullah oğlu Recep, Ömer oğlu Ramazan, Pendik'in Soğuksu karyesinden Zifa, Akçay karyesinden Kara Ziya, Selamiye karyesinden Ziya, Tabostan Kadri Bey, Kel Tahir Çavuş, Yeniköylü Aziz, Sapanca'dan Harun, Karamollaoğlu diğer Harun, Harun'un biraderi Mustafa, Zekerriya oğlu Harun, Ahmet oğlu Habil, Ahmet oğlu Yusuf, Karapınar Karyesinden Yaver, Boza Beylerinden Kocaoğlu Yusuf, Kirmasti'nin Çürük karyesinden Kara Ali oğlu İsmail, Kerimali oğullarından Mehmet oğlu İsmail, Sündük'ten Kopuk İsmail, Dere mahallesinden Peder İbrahim gibi eşkiyalar vardır (46).

İstanbul'da Kule Hapishanesinde, Eşme'nin Garanköy karyesinden, Mavan oğlu ya da Maden oğlu, daha doğrusu Madanoğlu «mütegallibeden» «Agniyadan» Mustafa Bey ve oğlu Nuri tutukludurlar (47) (48). Bunlara karşılık, gene Meclis gizli oturumunda verilen bilgilere göre, ulusal sınırlar dışına çıkmayı başarmış olanlar pek çoktur.

Mahlû Sultan (hal edilmiş, tahtından indirilmiş) Kaçak Vahideddin'in maiyetinden (yanındakilerden) ve 150'likler listesine alınmış Yaveri Has Kiraz Hamdi Paşa(49), Hademei Hassa Kumandanı Zeki(50), Hazinei Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa, Tütüncübaşı Şükrü, Serkârin Yaver Paşa, Yaverandan Erkânı Harp Miralay Tahir, Seryaver (Başyaver) Avni Paşa (51), Esbak Hazinei Hassa Müdürü ve Defteri Hakanı Emimi Refik (52) çoktan soluğu yurt dışında almışlardır.

Kuvvei İnzibatiye'yi .kurma kararı alan Damat Ferit Hükümetinin sorumlu bakanları da, Artin Cemal dışında hemen tümüyle yurt dışındadır. Sabık Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, oğlu, eşi ve çocuklarıyla İngilizlere sığınıp kapağı Mısır'a atanlar arasındadır. Sevr andlaşmasını imzalayan kurul üyeleri, Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat Halis de öyle.

Kuvvei İnzibatiye'nin Komutanlarından, Süleyman Şefik Paşa (53) (54), İzmir'i tek kurşun atmadan Yunanlılara bırakmak ve Mecliste milletvekili Dr. Fikret'in dediği gibi, «Yunan bayrağını öpmek» gibi bir ayıbı da olan Ali Nadir Paşa(55), TBMM. Hükümetinin içişleri bakanı Ferit Bey'in «firaridir, Bulgaristandadır ve hali faaliyettedir» diye (56) Türkiye aleyhine çalışmalarından söz ettiği Kuvai İnzibatiye Kurmay Başkanı Miralay Refik, Çerkez Ethem ve yandaşları, Çerkez Kongresi delegelerinden pek çoğu, gazetecilerin büyük kısmı hep daha 1922 Kasımında yurt dışına kaçanlar arasındadırlar. Dolayısıyla, 150'likler listesine alınıp da Türkiye sınırları içinde olanların tümü el altında bulunduğundan, kararname çıkar çıkmaz bunların yurt dışı edilmeleri büyük bir sorun yaratmamıştır.

150'liklerle birlikte, yer darlığından bu listeye girememiş, ama adları Hükümetin hazırladığı 600'lük listede olanlardan vatana ihanetleri kesin sayılan ve yabancı hizmetine girdikleri saptanan 150 kişi ıkadar insan daha, Balkanlar Kurulu kararıyla Türk uyrukluğundan çıkarılmış ve bunlardan da yurt içinde olanlar sınır dışı edilmiştir (57).

150'likler, Lozan Barış Andlaşması gereğince 1914—1922 yılları arasını kapsayan suçlarından dolayı ilan olunan genel aftan yararlanma dışı bırakılmışlar ve sınır dışı edilmiş ya da edilmiş sayılmışlardır. Ama, o tarihte Türk uyrukluğundan çıkarılmamışlardır.

VATANDAŞLIKTAN ÇIKARILMALARI

Tümü yurt dışında olan 150'liklerin, 1924 yılı sonrasında da buldukları yerlerde çeşitli biçimlerde Türkiye Cumhuriyeti aleyhine çalışmaları karşısında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 28 Mayıs 1927 tarihinde, yani 150'likler listesinin ilanından üç yıl sonra 1064 sayılı kanunu kabul etmiştir (58). Bu kanun dört madde olup, şöyledir: «Kabul tarihi: 28 Mayıs 1927 Kanun No: 1064

Madde 1 — Lozan'da aktolunan 24 Temmuz 1923 tarihli affı umumi beyanname ve protokolünde mevzuubahis 150 kişilik listede isimleri muharrer eşhas, Türkiye tabiyetinden iskat edilmişlerdir.

Madde 2 •— Eşhası merkume badema Türkiye'de hakkı temellük ve hakkı tevarüsten mahrum olurlar.

Madde 3 — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meridir.

Madde 4 — İşbu kanun ahkâmının icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.»

Böylece, 1924 yılı I Haziran'ında Türkiye ile ilişkileri kesilmiş ve ülkeden uzaklaştırılmış olan 150'liklerin, 1927'de bu kanunla, temel vatandaşlık hakları da tarihe karışır.

150'likler, sonradan içlerinden birinin, Kuvai İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in yaveri, «damadın damadı, ilk Nigahban teşkil edenlerden (59) Tarık Mümtaz'ın (Göztepe) dediği gibi «gurbet cehenneminde» kaderleriyle baş başa kalırlar.

Aradan geçen yıllar, 150'liklerin pek çoğunu övütür. Bunlardan bir «bölüğü kin ve düşmanlıklarını sürdürürken, bir bölümü ise «daüssıla» (memleket özlemi) ile pişmanlıklarını Türkiye'yi yönetenlere duyurmaya başlarlar.

Bu arada, Türkiye'de de Cumhuriyet rejimi oturmuş, devrimin ilk yıllarının katılık ve acımasızlığı hayli törpülenmiştir.

İsmet İnönü'nün yerine Başbakan olan Celal Bayar'ın desteği ve Atatürk'ün buyruğu ile Atatürk'ün ölümünden dört ay önce 29 Haziran 1938 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi 3527 sayılı yasaı çıkartır.

Bu yasa ile 150'likler bağışlanırlar.

Bağışlanmanın yanı sıra bunlar için getirilen tek kayıt, eskiden memur olanlarının emeklilik aylığı istememeleri ve sekiz yıl süreyle de kamu görevi alamayacakları yolundadır. 150'liklere, vatandaşlık hakları yeniden verilir.

150'LİKLER İÇİN YAPILAN BİR ARAŞTIRMA

150'liklerin bağışlanmasından Önce, 1938 yılı başlarında, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış olan 150'likler hakkında bir araştırma yapar.

17 sayfalık bir defter halindeki bu rapor 18.1.1938 tarihini taşımaktadır. Raporun başlığı, «150'lik listesine dahil kimselerden bugün hayatta olanların buldukları yerleri ve adlarını gösterir cedveldir» biçimindedir (60).

Bu listeye göre, 1938 yılı başında hayatta kalan 150'liklerin sayısı 95'dir.

Ne var ki, yapılan inceleme, Emniyet Raporunda hayattadır» diye yazılan bazılarının, o tarihte «ölmüş olduklarını» göstermiştir. Örneğin bu listede «Bağdat'ta oturmaktadır» denilen Nemrut Mustafa Paşa, o tarihte çoktan ölmüştür.

Çerkez Ethem, ağabeyleri Çerkez Tefvik ve Çerkez Reşid Beyler, Ürdün'ün Amman şehrinde oturmaktadırlar.

Hürriyet ve İtilâf Partisi Genel Sekreteri Adanalı Zeynelabidin, Irak'ta Revandiz'dedir.

Filozof Rıza Tefvik (Bölükbaşı) Suriye'nin güneyinde, Kuvai İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa, Suriye'nin Aliye'sinde, Tarık Mümtaz (Göztepe) Antakya'da oturmakta iken Şam'a gitmiş durumdadır. Konyalı Zeynelabidin, İskenderun ile Şam arasında gidip gelmektedir. Refik Halit (Karay) Halep'tedir.

Eski Şeyhülislamlardan Mustafa Sabri Efendi ile oğlu İbrahim Sabri, Mısır'ın İskenderiye'sine yerleşmişlerdir.

Kuşçubaşı Eşref (Sencer) Yunanistan'ın Girit adasında, sabık Akhisar Kumandanı, Yüzbaşı İzmirli Ethem (Küçük Ethem) Atina'dadır.

Edirne'de Temin Gazetesi sahibi Neyyir Mustafa Yunanistan'ın Dimetoka şehrinde çiftliğindedir.

Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri, Bulgaristan'ın Şumnu kasabasında oturmaktadır.

Ziraat ve Ticaret eski bakanlarından Artin Cemal Romanya'nın Köstencesinde, Hürriyet ve İtilâf Fırkası lideri Miralay Sadık, Hırsova kasabasında, Yaverandan kurmay albay Tahir Paris'te, eski Hazinei Hassa Emni ve Defteri Hakanı Müdürü Refik, eski eğitim bakanlarından Rumbeyoğlu Fahreddin Fransa'nın Niş şehrinde, eski sefirlerden Reşat Halis Paris'te, Gümülcineli İsmail ve eski İçişleri bakanlarından Mehmet Ali, Alemdar Gazetesi başyazarı Refii Cevat, İrşad Gazetesi başyazarı Trabzonlu Ömer Fevzi Paris'te, Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal Fransa'nın Gaskonya körfezinde bir kasabada, eski İstanbul Polis müdürü Tahsin Hollanda'da eski Bahriye bakanlarından Cakacı Hamdi Arnavutluk'un başkenti Tiran'da oturmaktadırlar.

Eski Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü Atina'ya yerleşmiş ve Yunan uyruğuna girmiştir.

Bandırma Adalet Gazetesi sahibi Bahriyeli Miralay Ali Sami, Yunanistan'ın Kalama şehrinde ve eşiyle, çocuklarıyla tanassur etmiş, Ortodoks mezhebine girmiştir. (Hristiyan olmuş).

Köylü Gazetesi başyazarı Giritli Ferit, Atina'da yaşamaktadır ve tanassur edip Mihail Mihailisko, eşi de Marya adını almışlardır.

Bursalı Fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necip de Yunanistan'dadır, tanassur edip Yorgiyos İstavropolos adını almıştır.

Eski Büyükdere Merkez Memuru (komiseri) Mazlum, Hollanda müstemlekesi Cava adasına gidip yerleşmiştir.

1938 yılı başlarında, Emniyet Genel Müdürlüğünün yurt dışında bulunan 150'likler konusunda yaptığı araştırmanın özeti budur.

AF NASIL OLDU?

1938 yılının I Haziran Günü, Atatürk Yalova'dadır. Meclis, 1938-39 yılı bütçesini birkaç gün önce yasalaştırmıştır. Başbakan Celal Bayar, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras Cumhurbaşkanına yeni kabul edilen bütçe konusunda bilgi vermeye gelmişlerdir.

Yalova'daki Termal otelinin büyük salonunda oturulmaktadır. Atatürk'ün sağında o günlerde izinli olarak memlekete gelmiş olan Paris Büyük Elçisi, eski Başbakanlardan Fethi Okyar, solunda da, Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Boysan (sonradan Atadan) oturmaktadırlar. Öteki koltuklarda, Başbakan Celal Bayar, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Fuat Bulca, Falih Rıfkı Atay ve Atatürk'ün yakın arkadaşlarından daha birkaç kişi vardır.

Otelin açık pencerelerinden bir ara hemen yakındaki bir yapıda çalışmakta olan bir işçinin türkü okuması duyulur. İşçi yanık bir sesle,

«Ah, Nedimemin kaşları kare
Ah, yüreğime düştü yare
Kavuşmaya bulsam çare
Nedimem, Nedimem, nazlı Nedimem
Gerdanı beyaz zülüflü Nedimem»

diye bir Rumeli türküsü okumaktadır.

Hep Rumeli dağlarının, Selanik'in, doğduğu yerlerin özlemine çekmiş Mustafa Kemal Atatürk'ün gözleri dalar. Bir süre dalgın dalgın bu türküye kulak verir. Az önce konuştukları bütçe konusundan kopmuş gitmiştir, içini çeker ve hazin hazin gülümsedikten sonra Fethi Okyar'a dönüp birden sorar:

— Yüz ellilikleri affetmeyi düşünüyoruz, sen ne fikirdesin?»

Sonra, başını Celal Bayar'a doğru çevirip ekler:

«— Hükümet de benim gibi düşünmektedir, değil mi Bayar?»

Fethi Okyar bir süre duralar, sonra,

«— Atatürk... Siz bir insanı büyük yapan ve ebedileştiren bütün unsurlar itibariyle eşsizsinizdir.» der.

Atatürk, geçmişe dönük bir takım anılarını anlattıktan sonra, hazin bir tebessümle şöyle der :

«— Ben onları affediyorum... Fakat göreceksiniz ki onların içinde beni affetmeyenler bulunacaktır...

Fakat ben...»

Gözleri dolu dolu olur (61).

Ertesi gün, Başbakan Celal Bayar, yanında Dışişleri Bakanı Aras olduğu halde Ankara'ya dönerler. Aras, Bayar'a, Atatürk'ün bu konuda bir af çıkarılması isteğinin üçüncü defadır ki gündeme geldiğini anlatır.

— «Birincisi» der, «Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde idi. O zaman kabul ve tatbik edilen umumi affın şumulüne 150'liklerin de alınmasının mümkün olup olmadığının sondajını yaptı. Fakat Başvekil ve Dahiliye Vekili bu fikirde değillerdi. (Yani İsmet İnönü ve Şükrü Kaya). Bir müddet sonra da, Hatay davası zaferle neticelendiği zaman aynı arzuyu izhar etti. Zannediyorum bunda, Refik Halid'in (Karay) kendisine verilen içli ve güzel bir hasret yazısının tesiri olmuştu. Fakat bu sefer de hükümette bir hareket olmadı. Bu üçüncüsüdür.»

Başbakan Ankara'ya döndüğünde, Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya, yeni bir af yasasının Meclisin tatilinden önce çıkartılması için gerekli hazırlıkların yapılması emrini verir. Bu ikamın teklifi hazırlanıncaya kadar da konunun basına yansımaması ve duyurulmaması söylenir.

Ancak, eski İstiklâl Mahkemesi reislerinden, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Başbakanın bu hazırlığına karşı itirazlarını söyler. Üç gün sonra Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi «Af için bizim reyimiz koskocaman bir pasodur» diye bir başyazı yayınlar. Ancak ertesi gün Cumhuriyet, sürgündeki Refik Halit lehine yollanmış bir yazıya yer verir. Bu bir mektuptur ve denmektedir ki;

«Elbette ki 150'liklerin affını istemezsiniz. Çünkü bunların arasında mesela Refik Hâlid var, Refii Cevad var. Bunların kalemleri sizinkilerden üstün. Bilgileri size faik. Eğer bunlar gelirse, sizin ikbaliniz sönecek. 150'likler içinde bütün sahalarda gelmesinden korkulan kıymetler var... Sonra onların gelmesiyle, birçok mazi hadiselerinin muhasebesi yapılacaktır...»

Cumhuriyet, özellikle bu son cümle üzerinde durarak, «— ...işte diyordu, daha gelmeleri şayiası çıktığı zaman bu intikam davası ve kin yağmuru buradaki çıraklarından başladı... Memleket huzur ve sükun içindeyken bu mazi yadigarlarının peşinde koşmanın ne manası var?»

Cumhuriyet'in bu aleyhte kampanyasına karşı Falih Rıfkı Atay Necmeddin Sadak gibi hükümet politikasına paralel yayın yapan gazeteciler susarlar, eski muhaliflerden Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya,

Ahmet Emin Yalman sessiz kalmayı yeğlerler. Bir tek Tanin'de Muhittin Birgen, affı savunan bir yazı yazar.

Mecliste de Recep Peker, Cevdet Kerim İncedayı, Rahmi Apak, Mümtaz Ökmen, Necip Ali Küçüka gibi etkili milletvekilleri bu affa karşı kulis yapmaya başlarlar. Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu da bunlardan yanadır. Ancak Bayar'ın öncülüğünde, geniş bir af yasası gerekçesi hazırlanır. Çok gecikmeden de, bu yasa Meclis'ten geçer.

Mecliste, o dönemlerde gelenek olduğu biçimde hiç karşı oy çıkmaz ama, 399 milletvekilinden 69'u oylamaya katılmaz. 6 milletvekilliği de boştur. Yasa, 324 oyla kabul edilir.

Bu yasaya oy vermemek, için Meclise gelmeyenler arasında, Ali Çetinkaya, Yahya Galip Kargı, Kazım Özalp, Hacim Çarıklı, Halid Bayrak, İbrahim Çolak, Salih Bozok, Cevad Abbas Gürer, Dr. İbrahim Tali Öngören, Şeref Aykut, Saffet Arıkan, Şükrü Koçak, Ali Kılıç, Hasan Fehmi Ataç, Refik Saydam, Salah Cimcoz, Kazım İnanç, Mahmut Esat Bozkurt, Lütfi Müfid Özdeş, İsmet İnönü, Refik Şevket İnce, Damar Arıkoğlu, İsmail Müştak Mayokan, Yusuf Kemal Tengirşek, Necmeddin Sadak, Ali Saip Ursavaş, Mehmet Emin Yurdakul, Yahya Kemal Beyatlı gibi milletvekillerinin varlığı dikkat çeker (62).

AF SONRASI DÖNENLER

Bu af yasasının kabulünden sonra 150'liklerden hayatta kalanların bir kısmı hemen yurda dönmüştür. Bir kısmı ise, affedilmeyi ve dönmeyi kendilerine yedirememişlerdir.

Örneğin Çerkez Ethem'in iki ağabeyi, eski milletvekili Reşit Bey ve eski Umum Kuvayı Seyyare Kumandan Vekili Yüzbaşı Tefvik Bey'ler, aftan sonra yurda dönerler. Tefvik Bey, 20 Haziran 1946. Reşit Bey de 10 Eylül 1951'de Bandırma yakınlarındaki çiftliklerinde ölürlür. O zamana kadar burada otururlar.

1886 doğumlu Çerkez Ethem ise, aftan sonra, kendisine de yurda dönmesi teklif edildiği halde, dönmek istemez. Söylentilere göre,

«— Onlar beni affettiler ama ben kendimi nasıl affedeyim» der. Zaten daha 1920'lerden beri hasta mizaçlıdır. Kütahya cephesinde Yunan Birliklerine teslim olduktan sonra, bir süre İzmir'de kalmış sonra Yunanistan'a geçmiş, oradan da tedavi için Almanya'ya gitmiş, Türkistandaki Enver Paşa'nın yanına gitmek istemiş, ancak onun şehadeti haberini alınca Ürdün'e dönüp yerleşmiştir. Ürdün'de, Şeria nehri kıyısında Çerkez Kabarday'ların yoğun olduğu bir semtte ömrünü tamamlayıp 21 Eylül 1948'de Gurbet cehenneminde ölmüştür. Mezarı, Şeria kıyısındaki Çerkez Kabarday mezarlığındadır.

Başlangıçta af çıktığında, Ethem Bey'le birlikte Ağabeyi Reşit de yurda dönmek istememiş, sadece daha önceden Atina'da iken Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazarak, oğlu Aytek'in Türkiye'ye dönmesine izin istemiş ve bu izin verilmiştir. Aytek, babasının yurda dönmeme kararı karşısında 1950'de Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar'a rica etmiş, o da Amman'da bulunan Reşit Bey'i getirtmiştir. Reşit Bey, Bandırma'da birbuçuk yıl yaşamıştır (63).

Çerkez Ethem ve ağabeyleriyle birlikte hareket eden Kuşçubaşı Eşref için, 4 Mart 1921 tarihli Anadolu'da Yenigün gazetesinde şöyle bir mektup yayınlanmıştır (64)

«İzmir'in islam halkı tarafından nefret ve tiksintiyle, anılan bu hainlerden Reşit, Tefvik, Ethem ve Kuşçubaşı Eşref İzmir'de Yunan ağabeyleri tarafından tahsis edilen otomobille aşağı yukarı dolaşıyorlar. En evvel İzmir'e gelen Reşit hainidir. Papulas ile görüştü. Papulas hakkında 'çok muhterem bir kumandan' dedi. Papulas'a 'çok yavaş hareket ediyorsunuz, böyle askerlik olmaz, emrediniz iki günde ifna edeyim' dedi.»

Daha sonra, İzmir'den Atina'ya oradan da Girit adasına geçen Kuşçubaşı Sencer Eşref, —ki kendisinden Cemal Kutay ve daha başka bazı tarih yazarları ile Meydan Larousse Ansiklopedisi Teşkilatı Mahsusa Reisi diye söz etmektedirler. Gerçekteyse, Teşkilatı Mahsusa'nın kurucusu ve ilk reisi, Kurmay Yarbay Süleyman Askeri Bey'dir. O ölünce de bu örgüt doğrudan Başkumandan vekili Enver Paşa'ya bağlanmıştır, Kuşçubaşı Eşref bu örgütte sadece bir görevlidir (65)— aftan sonra Türkiye'ye dönüp İzmir civarındaki çiftliğinde yaşamıştır.

150'liklerden Serbesti Gazetesi sahibi Mevlanzade Rifat Hürriyet ve İtilâf ileri gelenlerindedir, Mütareke İstanbul'unda, 24 Mart 1919'da Hukuku Beşer gazetesinde subaylar ve ordu komutanları için şöyle yazmıştır:

«Âli sefiher, haydut başıları...»

Mustafa Kemal Paşa, o sırada İstanbul'dadır ve eski Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak, bir general olarak bu yazıya karşılık Vakit, Alemdar, Yenigün gazetelerinde. Savunma Bakanlığına verdiği ve Mevlanzade hakkında soruşturma açılmasını istediği dilekçenin suretini yayınlamıştır. İşte bu Mevlanzade, Ulusal Kurtuluş savaşına da ağız dolusu sövgüler yazdıktan sonra yurt dışına kaçıp,

150'likler listesine girdiğinde, Halep'te de Cumhuriyet Hükümetleri ve Mustafa Kemal Paşa için sürekli yayın yapmıştır. Ne var ki, 1930 yılında Halep'te ölmüş ve affı görememiştir. Çerkez Ethem'in ağabeylerinden Yüzbaşı Tevfik'in yaveri Teğmen Düzceli Mehmet Oğlu Sami (Akçomit), aftan sonra yurda dönenlerden ve anılarını yazanlardandır.

Eski Eğitim Bakanlarından Rumbeyoğlu Fahreddin de, 1938 affından sonra yurda dönenlerdendir. Eski Sadrazamlardan Avolonyalı Mehmet Ferit Paşa'nın damadı olan Rumbeyoğlu Fahreddin, elçilik müsteşarlığı, dışişleri bakanlığı müsteşarlığı gibi görevlerden sonra, Damat Ferit Hükümetlerinde Eğitim Bakanı olduğu ve Kuvai İnzibatiye'nin kurulmasında rol oynadığı için 150'likler listesine girmişti. Gazetecilerden Refii Cevat (Ulunay), Refik Halit (Karay), Tarık Mümtaz (Göztepe), yurda döndükten sonra da uzun yıllar basın yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan ünlü bir edebiyat adamı da olan Refik Halit Karay 1965 yılında ölmüştür. Refii Cevat Ulunay 1968 ve Tarık Mümtaz da 1977 yıllarında ölmüşlerdir. Gene 150'lik listesine girmiş gazetecilerden Edirne'de Temin ve Elyevm, Selanik'te de Hakikat gazeteleri sahibi Mustafa Neyyir ise, aftan sonra yurda döndüğünde Uskan soyadını almıştır. 1941'e kadar Yunanistan'da ve oradaki çiftliğinde oturan Mustafa Neyir, Alman işgali sırasında Almanlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle Yunan Hükümetince İç Savaş sırasında Yunanistan'dan sınır dışı edilmiştir. Daha önce de oğlu Muammer, Yunan İç Savaşında Yunanlı çetecilerce öldürülmüştür. Yunanistan'dan sınır dışı edilince İstanbul'a gelen Mustafa Neyyir Uskan, yedi yabancı dil bilir, Batı Trakya'da iken oradaki Türklerin örgütlenmesinde etkin rol oynamıştır. Ancak Türkiye'deyken de Alman yanlısı ve Turancı fikirlere sahip olduğu için bir ara kovuşturulmaya uğramış yargılanması sonunda aklanmış, DP'nin kuruluş yıllarında bu partiden adaylık tekliflerini geri çevirerek politikadan uzak durmuş ve 1948 yılında, İstanbul'daki evinde damar tıkanmasından 58 yaşında ölmüştür. Sevr Andlaşmasını imzaladığı için 150'likler listesine giren Filozof Rıza Tefvik de (Bölükbaşı) aftan yararlanarak yurda dönenler arasındadır. Ürdünde kurulmakta olan bir müzede görev yapan, şiirler yazan Rıza Tefvik, Türkiye'ye döndükten sonra da yayın hayatına devam etmiş, 1949'u 1950'ye bağlayan yılbaşı gecesi ölmüştür.

Damat Ferit hükümetlerinde Şeyhülislamlık yapan Mustafa Sabri Efendi (Hoca), İngilizlere sığındıktan sonra oğlu ve kendisi gibi 150'likler listesine alınan İbrahim Sabri ve ailesiyle birlikte Mısır'a gitmiş, Mısır Kralının tahsisatından Ulema maaşı almış, oğlu da Kahire Üniversitesinde Türkçe ve Fransızca hocalığı yapmıştır. Padişah Vahideddin Hicaz'a gittiğinde, Mısır'dan Hicaza geçen Mustafa Sabri Efendi, Haşimi Kralı Hüseyin'in konuğu olarak burada beş buçuk ay kalmış sonra yeniden Mısır'a dönmüş, yedi sekiz baskı yapan din kitapları yazıp yayınlamış ve 1953 yılında İskenderiye'de ölmüştür. Genç bir araştırmacı Sadık Albayrak «Yürüyenler ve Sürünenler» adlı kitabında Sabri Hoca'yı göklere çıkararak «Yurdu terketti ve Batı Trakya'daki müslümanların yanına sığındı. Orada Yarın adlı bir gazete çıkardı.» diye yazıyor. (Sayfa 1831). Yarın Gazetesi baştanışağı Mustafa Kemal'e ve Türkiye'deki cumhuriyet yönetimine sövgülerle dolu bir gazeteydi, İstanbul'da çıkan Vakit Gazetesi de 5.12.1922'de yayınladığı bir haberde Mustafa Sabri Hocayı 31 Mart ayaklanmasının elebaşlarından biri olarak gösterir: «O zaman Kıbrıs'a kaçmıştı Yunanlılar İzmir'i işgal edince Kıbrıs'tan İzmir'e getirmişlerdir» diye yazmaktadır. Ancak bu haberde bir yanlışlık olması gerekir. Mustafa Sabri Hoca'nın Oğlu İbrahim Sabri ise, 1983 yılında, Mısır'dan tedavi için gittiği Londra'da ölmüştür. Baba oğulun yurt dışında ölümünden sonra, Mustafa Sabri Efendi'nin eşi ve öteki çocukları Türkiye'ye dönüp İstanbul'a yerleşmişlerdir.

150'likler listesine alınmayan, ancak vatandaşlıktan çıkartılan bir başka şeyhülislam, Dürrizade Abdullah Efendi ise, Mısır'dan sonra gittiği Mekke'de ölmüş ve oraya gömülmüştür.

Daha 150'likler listesinin ilânından yıllarca önce yurt dışına kaçan Çerkez Ethem ve ağabeyi gibi yine 150'likler listesine girmeden önce yurtdışına kaçan üç kızkardeş daha vardır: Cebeli Bereket Mutasarnfi esbaki Fanizâde Mesut, Adana'da «Ferda» Gazetesi sahibi Ali İlmi ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası Kâtibi Umumisi Adanalı Zeynel Abidin... Asılları Kerkük Süleymaniye olan, Adana doğumlu Fanizadeler yedi kardeşlerdir. Kurtuluş Savaşı sonunda bu kardeşlerden üçü Ali İlmi ile Mesut Fanizâde ve Zeynel Abidin, 150'likler listesine girerlerken, bir başka kardeşleri, Dr. Baki Bilgili de Ulusal Kurtuluş Savaşına katkılarlarından ötürü İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Aftan sonra yurda dönen Ali İlmi Adana'nın Kadiri'inde oturmuştur. Avukat olan ve öldüğü 1980 yılına kadar da mesleğini Antakya'da sürdüren Mesut Fanizâde ise, daha sürgündeyken yazdığı Atatürk'ün Felsefesi adlı kitabıyla Ulusal Kurtuluş Savaşına karşı takındığı yanlış tavrı kendi kalemıyla red etmiştir (66). Bunlardan Zeynel Abidin aftan sonra da yurda dönmeyi reddetmiş ve yerleştiği atalarının yurdu Revandiz'de (Süleymaniye) ölmüştür. Yaveri Has Kiraz Hamdi Paşa, Romanya'da, Tarikatı Salahiye adlı bir örgüt kurmaya çalışmış, 1935 yılında da orada yoksulluk içinde aftan önce ölmüştür. Padişah Vahideddin'in kayınbiraderi Hazinei Hassa Kumandanı Zeki sabık padişahla uzun süre birlikte San Remo'da yaşamış, kumar içki ve Padişahın özel doktoru Reşat Paşayı Tarikatı Salahiye adına öldürme gibi bir takım karanlık işlere girdikten sonra 1929 yılında intihar etmiştir. Hazinei Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa 1928

yılında İskenderiye'de, Seryaver Avni Paşa 1935 yılında Kahire'de, Adalet eski bakanlarından Hersekli Ali Rüştü önce Mısır'da, ardından Yugoslavya'da sefalet içinde yaşadıkdan sonra 1936 yılında Saray Bosna'da ölmüşlerdir. Kuvai İnzibatiye Kurmay Başkanı Erkâniharp Miralayı Refik, kaçtığı Romanya'da uzun süre tren haritaları çizerek geçimini sağlamaya çalışmış, bir süre sonra akli dengesini yitirerek Baserabyâ'nın Kişnev kentinde bir akıl hastanesinde yattıktan sonra 1930 yılında ölmüştür. Miralay Refik öldüğü yerde müslüman mezarlığı olmadığı için bir hristiyan mezarlığına defnedilmiştir. Miralay Refik'in Türkiye'de kalan yakınları «Yaltkaya» soyadını almışlardır. Refik'in kardeşi Şerafettin Yaltkaya, Cumhuriyet hükümetleri döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı, oğlu Ömer Refik Yaltkaya ise Tekel Genel Müdürlüğü yapmışlardır. Torunu ise ünlü bir viyolonist olmuştur.

Ayan'dan eski Evkaf Nazırı Vasfi Hoca, 1926 yılında Bulgaristan'da Silistre'de ölmüştür. Harput Valisi, Sivas Kongresini basmaya memur Kaymakam, —ki hep miralay diye söz edilir, yanlıştır. Rütbesi kaymakam yani yarbaydır—, Ali Galip, sürüldüğü Romanya'da bir takım karışık işlere bulaştıktan, hapsilere düştükten sonra, hayvan cambazlığı yaparken Köstence'de bir pazarlık sırasında kalp krizinden ölmüştür. Eski Dahiliye nazırlarından Adil Bey, 1924 yılında Viyana'da ölmüştür. Naşı, ailesinin başvurusu üzerine özel izinle İstanbul'a getirilip gömülmüştür.

Eski Dahiliye Nazırlarından Mehmet Ali Bey, Cumhuriyet Hükümetlerine ve Atatürk'e karşı kinini sonuna kadar korumuştur. Paris'e yerleşen ve Fransızca «Zincirli Cumhuriyet» adlı bir gazete çıkaran, Trabzonlu Ömer Feyzi ve Refii Cevat ile Mevlanzade Rıfat'a da yazılar yazdıran Mehmet Ali Bey, Paris'ten her yıldönümünde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e hakaret dolu bir telgraf çekmekle kendisini tatmin etmiştir. Le Republique Enchâine adlı gazeteyi yayınlayan Mehmet Ali Bey için, Rıza Nur hatıralarında, «Damat Ferid'in on günlük Dahiliye Nazırı. Bunun burada dolandırıcılık ile yaşadığını söylüyor, vakalarını hikâye ediyorlardı. Bana gazetesini gönderdi. Bir mektup yazdı ve abone bedeli makbuzunu gönderdi. Hepsini geri gönderdim. Bu gazete batıyor, çıkıyordu. Bu 150'lik olan Mehmet Ali evvelce 150'liklerden birkaçı ile işe başlamıştı. Bu 150'liklerin hepsi ahlâksız, dolandırıcı ve birbirlerini yiyorlar. Eğer dolandıracak birini bulamazlarsa birbirlerini dolandırıyorlar. Bu gazete iptidaları (başlangıçta) pek bayağı idi. Sonra Mehmed Ali yahudilerle işe başladı, gazete daha iyi oldu. Onları da dolandırmış, Yahudiler geldiler...» (67) diye yazar. Bu Mehmet Ali Bey, 1937 yılında Paris'te ölmüştür. Dünyada iki mezarı olan ender insanlardan biridir. Mezarlardan biri Paris'te, biri de İstanbul'da Zincirlikuyu'dadır (68).

Lozan Konferansı İkinci Delegatesi, Sinop Milletvekili ve Sağlık Bakanı iken evhamları yüzünden Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'den korkarak Paris'e kaçıp burada gönüllü sürgün hayatı yaşayan Dr. Rıza Nur'un, Paris'teki 150'liklerin yaşayışı hakkında verdiği daha çok bilgi vardır. 1930 yılında, Gümölcinelî İsmail adlı 150'lik için günlüğüne şunları yazar:

«3 Mart,

Gümölcinelî'yi bizim gazeteler Suriye'ye gitti diye yazıyorlardı. Burada imiş. Pek rezalet içinde imiş. Vurulmasının sebebi: Vuran adam İstanbul'a gidiyormuş. Gümölcinelî İsmail onu Mustafa Kemal'e jurnal etmiş. Gidince adam hapis, sonra Çorum'a nefyetmişler. O da oradan kaçmış, gelince Gümölcinelî'yi vurmuş. Muhakemede Gümölcinelî, Harbi Umumide Fransızlara, İngilizlere, Yunanlılara hizmetler ettiğini iftiharla söylemiş. Hay utanmaz. Biraz haya edip sakla bari. Diğer tarafın avukatı da, «bir adam ki kendi vatanına haindir ve bunu utanmadan ikrar ediyor, artık diyecek yoktur» demiş... Gümölcinelî, Ankara'ya da müracaat edip 300 frank maaşla kendilerine casusluk edeceğini, mühim malumat vereceğini bildirmiş.» (69)

Rıza Nur anılarında, Trabzonlu Ömer Fevzi'nin kendisini bir gazete çıkaracağım diye 150 bin frank dolandırmak istediğini, sonunda 300 franga razı olup «defolup gittiğini», Refii Cevat'ın da kendisini «dolandırdığını» (70) yazmaktadır. Gene Rıza Nur anılarında, (2. cilt sayfa 1236), Refii Cevat için şöyle yazmaktadır:

«Refii Cevat bana kendi arkadaşları olan İtilâfçılar aleyhine de vaktiyle Ankara'ya mektuplar yazıp casusluk etmişti. Emniyeti Umumiyyede maaşlı casus olmak istiyordu. Ben de bu mektupları o vakit Dahiliye Vekili olan Fethi'ye verdimdi. O yanında Emniyeti Umumiye Müdürünü çağırıp teslim ettiydi. Yalnız bir mektubunu numune diye sakladım. Sinop'ta kütüphanededir.»

İngiliz Casusluk örgütünden Rahip Dr. Robert Frew ile İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kuran, İngilizlere casusluk eden, Şurayı Devlet Reisliği (Danıştay Başkanlığı), Adalet Bakanlığı Müsteşarlığı görevlerinde bulunan, eski Şeyhülislamıardan Cemalettin Efendi'nin yeğeni, Mustafa Neşet Molla'nın oğlu Sait Molla, 1922'de Romanya'ya kaçanlar arasında yer alıp 150'likler listesine girdikten sonra yurt dışında da çeşitli boyalara boyanmış, her gittiği ülkede olaylar yaratıp hapsilere düşmüş ve sonunda sefalet içinde ölmüştür.

Atatürk'ün sağlığında 1938 yılında başışlanan 150'liklerden, yurda dönen ve dönmeyenlerden, saptayabildiğimize göre 1984 yılı içinde hayatta kalan yoktur. Ancak pek çoğunun çocukları, bir kısmının

eşleri, torunları ve öteki yakınları aramızda topluma yararlı kişiler olarak yaşamaktadırlar ya da yaşamışlardır.

İçlerinde, Türk devlet ve toplum hayatında yüksek ve önemli görevlere gelmişler de vardır. Örneğin, 1948 yılında ölen, Cumhuriyet Hükümetlerinde Maliye Bakanlığı yapmış, milletvekili olmuş, Maliye ve Ekonomi Profesörü Halit Nazmı Keşmir, 150'likler listesinde Artin Cemal diye anılan eski Ziraat ve Ticaret Nazırı Mehmet Cemal'in oğludur. Günümüz Adana'sının ünlü iş adamlarından Paksoy'lar, 150'liklerden Adana Valisi Bağdatlı Abdurrahman'ın çocuklarıdır. Babaları Bulgaristan'a sürülmüştür. Rıza Tefvik'in oğlu ünlü Turizm işletmecilerinden Nazif Bölükbaşı'dır. Bir zamanların ünlü milletvetkillerinden Şevket Mocan'ın babası, Kızılhançerli Remzi'dir. Kuvai İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa'nın kızı, sosyetenin ünlü simalarından Benli Belkıs, kardeşi de Türk Devletinin elçilerinden Galip Kemalî Söylemezoğlu'dur. Tarık Mümtaz Göztepe'nin bir oğlu, Mümtaz Göztepe, Turizm Bakanlığı'nda Marmaris Tatil Köyü Müdürü {1985} olarak görev yapmaktadır. Ünlü gazeteci ve Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in oğlu Zeki Kunalp, uzun yıllar Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğini, daha sonra da Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevlerini yürütmüştür. 27 Mayıs Devriminin iki numaralı önderi, Korgeneral Cemal Madanoğlu da, 150'liklerden Madanoğlu Mustafa Bey'in oğludur. Ünlü yazar, çevirmen ve eleştirmen Doç. Dr, Adnan Benk de gene 150'liklerden Tarsuslu Kâmil Paşazade Kemal Bey'in oğludur.

Bu örnekleri daha pek çok adla uzatmak olasıdır. Eski Başbakan Yardımcılarından ve Valilerden Akif İyidoğan'ın babası da yanılmıyorsa 150'liklerden ya da vatandaşlıktan iskat edilenlerdendir.

Bugün, 150'liklerin içimizde yaşayan yakınları arasında, babalarını yanlış yapmış sayanlar da, haksızlığa uğramış sananlar da vardır. Bu görüşlerin hepsini, hoşgörüle karşılamak boynumuzun borcudur.

KURTULUŞ SAVAŞININ BİLİNMEYEN BİR OYUNU

ÇERKEZ KONGRESİ NEYİN NESİDİR?

Kurtuluş Savaşı boyunca daha önce de olduğu gibi İngiltere'nin Türkiye'yi bölmek ve parçalamak için giriştiği binbir oyundan biri de, 24 Ekim 1921'de İzmir'de toplanan Çerkez Kongresi oyunudur. Yunanlılarla İngilizlerin ortaklaşa tezgahladıkları ve Türkiye'den de bir takım hainlerin katıldığı bu oyun, nedense okullarımızda okutulan tarih kitaplarının ve hatta başkaca araştırmacıların da üstünde pek durmadığı bir konudur.

Doğan Avcıoğlu, 1838'den 1925'e Milli Kurtuluş Tarihi» adlı dev araştırmasında bu kongreyi şöyle dile getirir:

«İzmir'de 24 Ekim 1921'de bir Çerkez Kongresi toplanmıştır. Kongre, Büyük Devletlerin, özellikle İngiltere'nin himayesini aramıştır, İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold'un 13 Aralık 1921 günü Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği Lamb raporunda, İzmir'deki Çerkez Kongresinin Anadolu Çerkezlerinin Karadeniz kıyısında toplanıp İngiltere himayesi altında özerklik almayı istediğini belirtmiştir. 1922 yazında ise İyonya özerkliği fikri ortaya atılmıştır, içinde hristiyanların, Çerkezlerin ve öteki antikemalistlerin güvenlik ve egemenlikle kalacakları bir Küçük Asya Devleti kurma söz konusudur, İzmir'de ilk milliyetçi örgütün başkanı olan ve sonradan Yunan safına geçen İzmir Belediye Başkanı Hasan Paşa, Her cins ve mezhepte halkın salt mutluluğunu sağlamaya yönelmiş bu yeni düzen için, İzmir müslümanları adına teşekkürde bulunmuştur. Lozan'da Curzon, Çerkez affi üzerinde önemle durmuştur.»

Avcıoğlu'nun Çerkez Kongresi için verdiği bilgi, aşağı yukarı bu kadardır. Aslında bu kongre, düzmece ve zoraki bir kongredir. Fazla bir ciddiyeti yoktur. Ama Ulusal Kurtuluş Savaşı uğruna canlarını dışlerine takmış, yüzlerce ve binlerce Çerkez asıllı Türk vatandaşı, bu kongreyi tam bir nefretle karşılamışlar. 12 Ağustos 1921'de Çerkez Müşir Deli Fuad Paşa'nın başkanlığında toplanan bir başka Çerkez Kongresi ise, Anadolu'daki Mustafa Kemal Hareketine bağlılık kararı almıştır.

İzmir'de, Çerkezlerle Yunanlıların kardeş oldukları yolunda kararlar alan Çerkez Kongresi hazırlayıcıları ve delegelerine karşı, T.B.M.M. çok tutarlı ve katı davranmış, 150'likler listesi hazırlanırken de, bu delegelerden hemen tümünü 150'likler arasına katmıştır.

Tarihimizin hâlâ aydınlanması yarım kalmış bu konusu üzerinde dilenir ki, tarihçiler bundan böyle yeterince dursunlar ve gerçekleri tümüyle gün yüzüne çıkarsınlar.

NOT: Bu kongre konusunda, değinme şeklinde de olsa ilk bilimsel çalışmayı, sayın Prof. Dr. Tarık Zafer Tuna'ya, 1952 yılında yazdığı Türkiye'de Siyasi Partiler 1853 - 1952 adlı kitabında yapmıştır. (S. 469 - 470). Sayın Cemal Şener'in 1984 yılında yayınlanan Çerkez Ethem Olayı adlı çalışması da bu konuya az çok ışık tutacak yapıtlardır.

